

GLASILO HRVATSKOG DRUŠTVA POLITIČKIH ZATVORENIKA (HDPZ)

ISSN 1331-4688

politički
ZATVORENIK

GODINA XXI. - LISTOPAD 2011. CIJENA 15 KN

BROJ **235**



**Stajićovo – zloglasno mučilište
hrvatskih branitelja u
Domovinskom ratu**



politički **ZATVORENIK**

**GLASILO HRVATSKOG
DRUŠTVA POLITIČKIH
ZATVORENIKA**

PREDSEDJEDNIK DRUŠTVA
Alfred Obranić

UREDNIČKI ODBOR GLASILA
Alfred Obranić, Ljubomir Brdar,
Vladimir Mrkoci, Višnja Sever

GLAVNI UREDNIK
Tomislav Jonjić

UREDNIŠTVO I UPRAVA
10000 Zagreb
Vojnovićeva 15
tel: 01/46 15 437, 46 15 438
fax: 01/46 15 437
e-mail: hdpz-sred@hdpz.t-com.hr

PRIJELOM I TISAK
MINI-PRINT-LOGO d.o.o. Varaždin

CIJENA LISTA
Za Hrvatsku 15 kn

Godišnja pretplata za Hrvatsku 180 kn
za inozemstvo: **Europa** 310 kn
ili odgovarajući iznos u drugoj valuti;
prekomorske zemlje: 510 kn
ili odgovarajući iznos u drugoj valuti

Žiro račun: 2503007-1100009317
kod Volksbank d.d. Zagreb
Devizni račun: **416446-7101** S.W.I.F.T.
Code **VBCRHR22** kod Volksbank d.d. Zagreb

Rukopisi se ne vraćaju,
list uređuje Urednički odbor, sva prava pridržava
Hrvatsko društvo političkih zatvorenika.

Uredništvo ne odgovara za navode
i gledišta iznesena u pojedinim prilozima

Za sve informacije i kontakte u svezi sa
suradnjom i preplatom tel.: 01/46 15 437
radnim danom od 9.00 do 13.00 sati.

ISSN 1331-4688

Cijena oglasnog prostora:
posljednja stranica u boji: 4.000,00 kn
predposljednja stranica u boji: 3.500,00 kn
unutarnja crno-bijela stranica: 2.500,00 kn
1/2 crno bijelo: 1.250,00 kn
1/4 crno bijelo 700,00 kn

<http://www.hdpz.t-com.hr>

ŠTO AKO HRVATSKA BANKROTIRA?

Na stranicama našeg mjeseca bavimo se domoljubnim, moralnim ili povijesnim dvojbama, no događaji u svijetu i kod nas nametnuli su temu: gospodarstvo - financije. Ne bih ni ovog puta posvetio ovu stranicu novcu, no dogodilo se nešto kvalitetno novo u svim prosvjedima diljem svijeta. Naime, prosvjednici su nakon desetljeća lutanja konačno uprli prstom u pravog krivca svih dosadašnjih gospodarskih kriza. Prosvjednici, uglavnom mladi obrazovani ljudi, „pucaju“ konačno u pravu metu - centre finansijske moći - shvativši, da je pohlepa, bahatost i socijalna neosjetljivost vodećih ljudi banaka i ostalih finansijskih mešetara uzrok svih gospodarskih kriza.

Tako je i u našoj maloj Hrvatskoj; građani i gospodarstvo već godinama bilježe negativne rezultate, dok banke svake godine povećavaju dobit u dvoznamenastim postotcima zahvaljujući lihvarskim kamatama i kojekakvim naknadama, te kao pijavice „sišu krv i životne sokove“ građana i privrede.

U čitavom svijetu je ista situacija, no ključno je događanje u New Yorku, gdje prosvjednici traže odgovornost za katastrofalno stanje američkog gospodarstva od vodećih ljudi Wall Streeta. Očito da je sve veća razlika između bogatih i siromašnih, nekoliko postotaka onih koji finansijskim mešetarenjem zarađuju milijune, i milijuna onih koji žive na rubu egzistencije, prešla granicu tolerancije i postupno se pretvara u jednu vrstu revolucije, šireći se i na ostale američke gradove. Kako sve u modernome svijetu kreće iz Amerike, tako je za vjerovati, da će se taj bunt preliti u staru Europu. Ne treba biti finansijski stručnjak kako bi se predvidjelo u kojim europskim zemljama će se najprije pojaviti „američka revolucija“. To su zemlje koje su finansijski mešetari već iscrpili, zaduživši stanovništvo da doživotno otplaćuju nekakve dugove koji nisu osobno njihovi. Podsjećam, to su u prvom redu Grčka, Portugal, Island, Španjolska, Irška.

Nemojmo se tješiti što se ne spominje Hrvatska. Imamo sve uvjete za uvrštenje na popis spomenutih zemalja, a nismo na njemu samo zato, što smo gospodarski beznačajni, što u svijetu nikoga nije briga hoćemo li bankrotirati ili ne, i što svojom propašću nikome ne možemo naškoditi kao na pr. Grčka. Ako do toga eventualno dođe, bit će to kratka vijest tek na desetoj stranici Wall Street Journala.

Hrvatska je skupo platila ulaznicu kojom se može pridružiti ostalima u EU tek sredinom 2013. godine, a veoma je upitno hoće li se do onda društvo održati na okupu. Ulog koji smo platili ne će nam biti vraćen, ali možda je to za Hrvatsku dobitak. Pa kada je već tako, okrenimo se vlastitim rješenjima izlaska iz krize bez ičije pomoći. Dijagnoza je jasna. U teškoj smo gospodarskoj situaciji iz koje nas ne će spašavati ni EU niti MMF. Znamo čime raspolažemo, najljepšim morem na svitu, plodnom zemljom, obiljem zdrave pitke vode, pametnim i marljivim ljudima itd. Vlada koja će od Nove godine voditi zemlju, bilo koja, ako bude znala koristiti resurse koji su na raspolaganju i ako se bude vodila interesima Hrvatske, može nas izvesti iz krize. Dakako, ako Bog da!

*Alfred OBRANIĆ, predsjednik
Hrvatskog društva političkih zatvorenika*

PRESLAGIVANJE NA TZV. DESNICI?

Po običaju, uoči svakih izbora, poput gljiva nakon kiše, odnekud se pojave brojne «pravaške» i «državotvorne» skupine te pojedinci koji se razmeću rodoljubnim frazama i naizgled mesijanskim porukama, a zapravo imaju samo jednu svrhu: dodatno razdrobiti ionako razjedinjeni i marginalizirani dio političkoga spektra koji po inerciji nazivamo desnim (iako većina tih skupina nema baš ništa zajedničkoga npr. s ideologijom nove europske desnice, dok one koje bi se doista mogle svrstati pod taj ideološki nazivnik nikad dosad nisu doobile više od par stotina glasova u cijeloj Hrvatskoj, pa ih je pretjerano svrstati čak i u politički folklor).

Da nije stranke Hrvatski rast (Hrast), činilo bi se da četrdesetak dana prije novih izbora za Hrvatski sabor ponovno gledamo već puno puta odigranu utakmicu. Hrvatska stranka prava, koja bi po tradiciji mogla i trebala biti središnjom hrvatskom nacionalističkom grupacijom, uobičajenom lakoćom – brzojavom ili sms-om – bez ikakve mogućnosti priziva, izbacuje iz svojih redova cijele ogranke i podružnice, da bi onda uoči samih izbora, samo da prividno anulira predodžbu o izolacionističkoj, netolerantnoj i klijentelističkoj strategiji svog vodstva, bučno sklopila tobožnje saveze s nekakvima «strankama» koje su beznačajne i programske i personalno. Stranačko se, pak, vodstvo uvijek zadovoljavalo mrvicama u obliku sinekura postignutih uglavnom prozirnim aranžmanima s vlašću (redovito s Hrvatskom demokratskom zajednicom, ali smo vidjeli slične saveze na mjesnoj razini i sa SDP-om, pa čak i s – budimo pristojni – srpskim strankama!), te se u težnji da postane *regierungsfähig*, tradicionalno oslanja na ljude koji s pravaštvom imaju jednako veze koliko i s konfucijanizmom, poput Mate Granića ili Slavena Letice. Zato je ne samo zamislivo, nego i logično da čitava lokalna vodstva te stranke nakon izbornog uspjeha – kao što se zbilo u Imotskome – *presedlaju* u Hrvatsku demokratsku zajednicu, pokazujući tako koliko su čvrsto ukorijenjeni u pravašku misao.

I najnovija *euroskeptična takтика* stranke teško da je iskrena: i oni s vrlo kratkim pamćenjem prisjetit će se grčevitog nastojanja HSP-a da se prikaže «europskom» strankom, glasovanja njezinih zastupnika za tzv. europsko zakonodavstvo i neukusnog podilaženja bruxelleskoj ekspozituri na Pantovčaku na Markovu trgu. Drugim riječima, najnovija politička retorika usmjerena protiv nagloga i nekritičnoga hrvatskog pristupanja Europskoj uniji tek je pokušaj da se usićari koji glas, i istodobno korak koji treba onemogućiti afirmaciju bilo koje druge političke snage što bi mogla zauzeti taj prostor. Jasno o tome govori i okolnost da ni upućeniji promatrač hrvatske političke pozornice, osim općih fraza, ne može razaznati kakvu alternativu HSP nudi, što ta stranka misli o položaju Hrvata u BiH i kako ona gleda na raskol koji u hrvatskome narodnom biću nastaje uslijed toga što je u Republici Hrvatskoj lako uočiti postojanje opreza prema srpskoj i srpskoj politici, dok se u dijelu Hrvata u BiH javljaju simpatije za Srbe, pa i pozivi na «kršćanski» protubošnjački i protumuslimanski savez. A stranku koja o nijednom od tih pitanja nema jasno izgrađeno stajalište, doista je teško držati onim što bi ona morala biti i što će jednom, nadajmo se, opet biti: stožinom nacionalističkog okupljanja u ponizenoj Hrvatskoj.

Ako bi izborni poraz doveo do pročišćenja – za što u državi u kojoj su stranke tek privatna poduzeća s ograničenom odgovornošću, nema, nažalost, nikakva pouzdana jamstva – onda se kao alternativa HSP-u nameće upravo Hrast. Ne spadam u one koji polimorfnu i ideološki raznorodnu koaliciju nezadovoljnika prepostavljuju čvrsto izgrađenoj i stabilnoj stranačkoj strukturi, ali ne treba podcenjivati pokret koji se bezbolno – unatoč pokušajima medija da spor napušti i aktere prikažu kao rabijatne primitivce – oslobođio balasta u obliku samozvanih «karizmatičnih» pojedinaca koji u politici nisu požnjeli ništa doli neuspjehe (ali su zato tražili posebna prava), te potom dao kandidata koji je – iako formalno neovisan – na izborima za varaždinskoga gradonačelnika dobio više od 15 posto glasova. Iako taj rezultat, zbog činjenice da HDZ nije istaknuo svoga kandidata, može i zavarati, očito je da Hrast nije samo kratkotrajna pojava na hrvatskoj političkoj pozornici. Njegovo je postojanje korisno već i zbog toga da se HSP-u dade još jedna lekcija...

Tomislav JONJIĆ

IZ SADRŽAJA

PETSTO POTPISTA UGLEĐNIKA ZA PREIMENOVANJE TRGA MARŠALA TITA ... 4	<i>Maja RUNJE, prof.</i>
KAMO TO PLOVIMO? 6	<i>Josip Ljubomir BRDAR</i>
RAĐANJE EUROPE (XIII.) 8	<i>Dr. Vjeko Božo JARAK</i>
NETKO NAS OPET HOĆE ZAKINUTI! 12	<i>Božidar KOVAČEVIĆ</i>
SPOMEN STRADALIMA IZ KOLA (TOMISLAVGRAD) 14	<i>Ante TADIĆ</i>
DODJELA POČASNE POVELJE ZASLUŽNOJ PREDSJEDNICI KPV ČR. 17	<i>dr. sc. Renata KNEZOVIĆ, dr. sc. Rebeka RALBOVSKA</i>
SAVJET LIJEČNIKA 18	<i>Dr. med. Drina BLAŽEKOVIC-SOJČIĆ</i>
RAZMIŠLJANJA O STARENJU I STAROSTI (12) 18	<i>Maja RUNJE, prof.</i>
SIJEDI ČOVJEK S BRCIMA 20	<i>Emin SEDLAR</i>
LISIČIĆ (BENKOVAC): RATNE I PORATNE ŽRTVE 22	<i>Bruno ZORIĆ, prof.</i>
SVJEDOČENJE IZ RADNOG LOGORA JASENOVAC O BIJEGU DIJELA LOGORAŠA 22. TRAVNJA 1945. 24	<i>Ivica KARAMATIĆ</i>
KRONOLOGIJA PRAVĀŠTVA (VII.) 27	<i>Mladen KALDANA</i>
NARUŠENI „AMERIČKI SAN“: NEPOZNATI PRILOG O RADU DR. BRANIMIRA JELIĆA. 29	<i>Dr. sc. Stjepan MATKOVIĆ</i>
ZLOČINI BATALJUNA „JOSIP JURČEVIĆ“ U VRGORCU 15. LIPNJA 1942. (II.) 35	<i>Blanka MATKOVIĆ</i>
UBIJENI ŽUPNIK VISOČANA DON ANTE ČOTIĆ 41	<i>Don Ivan KEVRIĆ, župnik</i>
IN DIESER AUSGABE 47	
IN THIS ISSUE 48	

VERBA VOLANT...

TUĐEM SLUZI SLUGE...

«Ima nešto iskonski slugansko u tom pokušaju da se zatre prebogata hrvatska jezična baština, da se kopira drugi jezik i to neuspješno. Jezik nije, na žalost, zaštićen, a najstrašnije je što ga uništavaju oni koji to ne bi smjeli – mediji i kulturne institucije. Hrvatske televizije, žute tiskovine i Internet prepuni su jezičnih strahota. Kada se tome priključe i muzeji, galerije, kazališta i filmski festivali (potonji svi redom u engleskom obliku – Motovun film festival, Zagreb film festival, Pula film festival) – tada dobivamo gorku bilancu koja će za deset godina biti mnogo strašnija.

Nekada su obrazovani ljudi uživali učeći strane jezike, a poštujući vlastiti. Stoga kad vam prijatelj pošalje poruku: 'Daj plizzz budi frend i lajkaj moj tekst o iventu u MSU, thx', napišite mu hrvatski prijevod poznate engleske rečenice – fuck off!»

(Marina Tenžera, «Du ju nou đapannis arhitekčr?», *Vjesnik*, 22498/71, 8. VIII. 2011.)

*

OTVORENO PISMO IVANKE POLIĆ "GLASU KONCILA"

«U *Glasu Koncila* br. 24/2011 donijeli ste oglas Vlade RH kojim se novcem poreznih obveznika plaćaju čiste laži i potpune neistine o tobožnjoj dobrobiti što pristupanjem Europskoj uniji očekuje građane naše zemlje. Svjedoci smo nevidenog političko-medijskog nasilja kojem smo izloženi s ciljem da pristanemo na sotonističku asocijaciju zvanu EU. S iskrenim i dubokim zgražanjem promatramo ovaj čin priključenja Glasa Koncila toj kampanji. Glas Koncila je dakle "povukao novac iz EU fondova", kako je to danas popularno reći.

Ovom pogonom reklamom sablaznuti su najviše oni najmanji, oni čistoga srca i siromašni duhom, oni čije je Kraljevstvo nebesko, oni koji se zbog svoje slabe pismenosti, utučenosti i svekolikog siromaštva ne mogu braniti od ovakvih laži i nametanja. Ti isti uvijek nađu pokoju krunu da kupe *Glas Koncila*. Nisu zaslужili ovu obmanu. Dužni ste nam ispriku. Dužni ste bili razotkrivati djela mraka. Ako to niste uspjeli činiti, onda ste barem trebali velikim slovima napisati jasno i na vidljivom mjestu: PLAĆENI OGLAS.

Bili ste dužni odbiti ovu transakciju: naše povjerenje i odanost za prljavi novac! Ipak, nažalost, izgleda da se po prvi put u povijesti događa da Crkva u Hrvata ne stoji uza svoj narod. I obistinjuje se što je pisano da se ima dogoditi. Pozdravljam vas u nadi da ćete činiti dobro, kao što ste to činili prije ovih posljednjih vremena, vremena obnove Rimskog carstva.»

<http://www.lika-online.com/otvoreno-pismo-ivanke-polic-glavnouredniku-glasa-koncila/>

SAMOHVALE DRUGA TVRTKA

«U glavnoj emisiji Hrvatske televizije, posvećenoj godišnjici „Oluje”, prikazana je anketa sprovedena među učenicima koji imaju baš koliko i ti događaji (16 godina) i koji su skoro listom odgovarali da ne znaju ništa o „Oluji”, neki nisu za nju ni čuli, a drugi su se opravdavali da će „učiti o tome u četvrtom razredu” (srednje škole).

Anketa je izazvala brojne komentare i zgražanja na račun škole, porodice, pa sve do društva i države koja toj „veličanstvenoj pobedi” ne poklanja dovoljno pažnje. Ima, naravno, i reakcija koje pokušavaju objektivno da sagledaju uzroke i korene ovakve situacije, na šta ukazuje objašnjenje jednog srednjoškolskog profesora istorije, takođe anketiranog za tu

emisiju: „Kada obrađujemo ‘Oluju’ na školskim satovima istorije, učenici imaju milion pitanja. Žele znati šta se tačno dogodilo. Junačka akcija – okej, ali zašto nas onda tačno optužuju u Hagu? Kako je došlo do toga da su generali u zatvoru? Je li zbilja bilo barem nekakvih zločina?”

Profesor im, naime, ne zna sa sigurnošću da odgovori na sve to što ih zanima, jer o tome postoje razne verzije, i službene i neslužbene.

Slično tumači i istoričar Tvrtko Jakovina, koji je naveo primer svoje koleginice iz Imotskog koja mu se poverila da je autoritet učenicima za teme sve do Drugog svjetskog rata, ali posle toga „stvari postaju preosetljive”. U brojnim različitim verzijama gubi se prava istina.

(“Hrvatski đaci nisu čuli za ‘Oluju’”, *politika.online*, Beograd, 10. VIII.2011.)

*

POUČAK SRBINA S DNA KACE

«Prvo, ja sam iz stare srpske porodice iz Šumadije, gdje je nastala država Srbija, koja je priznata na Berlinskom kongresu 1878. Iz Šumadije je kretalo sve što je država Srbija radila, uključujući i ratove, ali ništa u historiji moje obitelji ni srpske države nije tražilo ratove 1990-ih godina. Srpska historija tada je mogla završiti kao ratnička i postati pregovaračka. Nije bilo razloga za rat, a osobito ne za rat u Hrvatskoj i BiH.

Dруго, као pacifist mislim da se zlu treba suprotstaviti onda kada vas netko napadne, a ne ratovati na tuđem teritoriju. Treće, ja sam smatrao, kao većina beogradskih i srpskih liberala, da je rat najapsurdniji, najskuplji i najgori način rješavanja problema. U ime projekta koji je prihvatio Slobodan Milošević, a začeli ga akademici i Dobrica Čosić, ubijeni su deseci tisuća ljudi. Sve je to bilo nedomišljeno i potpuno štetno.

Uzrok je grupa ljudi, starih komunista, s mnogim fanatičnim vjernicima i nacionalistima, koji su većini uspjeli nametnuti ideologiju osvajanja. Htjeli su na kraju 20. stoljeća stvoriti državu kakva nije stvorena na početku. Ja koji sam iz obitelji koja je stvarala srpsku državu, čije su generacije i generacije ginule za tu državu često ne znajući zašto, smatrao sam da je to potpuna besmislica. Pogotovo što je Srbija 1990-ih godina bila najveća u svojoj historiji, imala administrativne granice na koje se nije imala razloga žaliti. Ako se radilo o srpskim manjinama u BiH ili Hrvatskoj, nitko nije priječio državu Srbiju da štiti njihove interese legitimnim državnim i međunarodnim sredstvima, to bih i ja radio. No iskorištena je propagandna priča o ugroženosti Srba u Hrvatskoj i bukvalno zlouporabljenja trauma iz Drugoga svjetskog rata.

Ponuđeni su im (tj. Srbima u Hrvatskoj, op. prir.) vrlo pristojni uvjeti, da su ih prihvatali, imali bi znatno više nego što danas imaju. Ovako se cijela pustolovina završila bjekstvom ili progonom, sasvim svejedno. U obama slučajevima imaju isti rezultat. Srbija, koja je preko Dobrice Čosića i svojih glasnogovornika preporučivala humano preseljenje naroda, sada ima najviše izbjeglica od svih država bivše Jugoslavije. Jedan od problema Srbije jest što ti ljudi nisu našli svoje mjesto u srpskoj državi i što joj uporno nameću politiku dijaspore. To je znatno izmijenilo ne samo mentalitet nego i glasačko tijelo, pa sve sadašnje politike moraju uzimati u obzir predrasude tih došljaka i njihove potrebe

(Andrija Tunjić: «Moja kritika Srba je dobromanjerna. Razgovor s Vidosavom Stevanovićem, srpskim književnikom», *Vijenac*, br. 453-455/XIX., 14. VII. 2011.)•

U OBRANI GENERALA

Kad u ovo predizborno vrijeme promatramo kako se kojekakvi drugorazredni političari javno busaju u prsa svojim pozdravima i čestitkama generalima **Gottovini** i **Markaču**, to može izgledati degutantno, jer je hrvatskoj javnosti dobro poznato da većina tih pozdrava ne znači solidariziranje s generalima kojima je izrečena prvostupanska osuda (i koji su pred haaško sudište *transferirani* – nakon

konja ako budeš gledao, Gospodine, tko će opstatи: zato su i takvi pokušaji lova u mutnom bolji od potpunog ignoriranja sudbine generala. Ovakvi, kakvi najčešće jesu, ipak govore o tome da hrvatski narod suosjeća sa sudbinom utamničenih časnika i da u njima zapravo gleda vlastitu sudbinu: stoljećima osuđivan i osuđen samo zato što želi živjeti kao svoj na svome, slobodan i sretan, ne ugrožavajući nikoga i ne pitajući tuđe.



što su drugdje *locirani* i *identificirani* – ne samo uz pomoć onih koji su ih uhitili, nego i uz pomoć ruku koje su 1996. podigle glas za Ustavni zakon o suradnji s međunarodnim kaznenim sudovima), jer su te čestitke i pozdravi zapravo tek bljučavci pokušaj da se ušićari koji glas.

Slično često puta vrijedi i za druge pokušaje, koji više govore o težnji pojedinaca i skupina da se svide javnosti (ili da iskame mrvicu publiciteta), nego što su motivirani iskrenim nastojanjem da se utamničenim hrvatskim generalima pomogne. Jer, da je 1996. bilo više obraza i dostojanstva, da se tada manje servilno klanjalo kojekakvim *ocima nacije*, a više mislilo vlastitom glavom i gledalo vlastitim očima, stvari nikad ne bi mogle krenuti tokom kojim su krenule. No, *na beza-*

Treba bez rezervi poduprijeti i pismo koje je Vijeću sigurnosti UN početkom listopada 2011. uputilo više od 2.200 hrvatskih intelektualaca, među kojima je i 17 akademika, jedan nadbiskup u miru i dva biskupa (a gdje su ostali?). Bez obzira na to što će patetične riječi iz tog pisma završiti na stolu službenika sedmoga rang-a a onda u kakvom prašnjavom registratoru pod oznakom «razno», ostat će one zabilježene u hrvatskoj povijesti. Kao dokaz da nas boli sudbina generala, i kao ilustracija naše kratkovidnosti i servilnosti iz doba kad se u zgradi na East Riveru, na Markovu trgu i na Pantovčaku možda nešto doista moglo postići. Ali tada smo, po običaju, mislili tuđom glavom... (C. S.)

PETSTO POTPISA UGLENDNIKA ZA PREIMENOVANJE TRGA MARŠALA TITA

Posljednja u nizu aktivnosti Kruga za trg, građanske inicijative koja se bori za Hrvatsku bez totalitarističke simbolike, bilo je prikupljanje potpisa uglednih građana kojima se željelo osnažiti najnoviji zahtjev Gradskoj skupštini, koja odlučuje o mijenjanju imena ulica i trgova.

Članovi Inicijative ovaj put nisu bili sami. Pridružili su im, u svojstvu *pridruženih članova*, akademik Slaven Barišić, akademik Josip Bratulić, odvjetnik Krešimir Krsnik, prof. dr. sc. Slaven Letica, mr.



sc. Jakov Radovčić, prof. dr. sc. Ivan Rođić, mr. sc. Miroslav Rožić i književnik Igor Zidić. U razgovorima s novim, pridruženim članovima do izražaja je došla želja da se kao novo ime istakne Trg Republike Hrvatske umjesto dosadašnjeg Kazališnog trga.

Poznato je da su zadnjih mjeseci i druge skupine, primjerice HHO i HSP, istakle svoje zahtjeve i predložile imena Sveučilišni trg i Trg hrvatskih branitelja. Članovima Kruga za trg stoga se novi prijedlog nije činio osobito spornim. Ključno je maknuti Tita! O novom će se imenu uvijek moći dogovarati!

Novi zahtjev potpisalo je petsto uglednih sugrađana - sveučilišnih profesora, znanstvenika, umjetnika, gospodarstveni-

Piše:

Maja RUNJE, prof.

ka te crkvenih dostoјanstvenika. Predstavljen je na konferenciji za tisak 12. listopada 2011. u Europskom domu. Novinarima, kojih je ovog puta začudo bilo jako puno, obratili su se Maja Runje, koordinatorica Kruga za trg i Maja Šovagović, članica Kruga za trg, te prof. dr. Ivo Banac i prof. dr. Slaven Letica.

Branka Cvitković, Ivan Zvonimir Čičak, Dragan Despot, Goran Dodig, Krešimir Dolenčić, Žarko Domljan, Nina Erak-Svrtan, Nada Gaćešić-Livaković, Ivo Gregurević, Zoran Grgić, Spiro Guberina, Branko Ivanda, Branko Jeren, Vasilije Josip Jordan, Vlado Jukić, Joško Juvančić, Zlatko Keser, Josip Kolanović, Juraj Kolaric, Ivica Kostović, Stjepan Kožul, Vito-mira Lončar, Slobodan Lang kao i stotine drugih.

U predstavci su na osobit način zastupljeni politički zatvoreni: Potpisani su Alfred Obranić, Jure Knezović, Ivan Gabelica, Andelko Mijatović, Srna Matijević, Joja Ricov te mnogi drugi. Odjek u medijima ovog je puta bio snažniji negoli nakon nekih prijašnjih aktivnosti. Možda polako ipak pristže vrijeme u kojem će konačno započeti kvalificirana rasprava o zločincu Titu i njegovu jugoslavenskom komunizmu.

IZ HRVATSKE SLUGANSKE POEZIJE

Na stolu druga Tita

Lojanica gori do duboko u noć...

U ovoj zemlji živi čovjek i drug i vođa

Josip Broz Tito.

I svi koji vole slobodu –

Njega vole.

...

Zivi i radi i svijeću u njegovo sobi

Cesto zora ugasi.

I svi koji se raduju sreći –

Njega znaju.

O njemu pjeva pastir u planini

I pjesnik bezimeni.

On je naš drug, a drug je: sve.

Jure KAŠTELAN

I HRVATSKI HELSINŠKI ODBOR PROTIV TRGA MARŠALA TITA

U sporedno s višegodišnjim nastojanjem građanske inicijative *Krug za trg*, i Hrvatski helsinški odbor (HHO) pozvao je Skupštinu Grada Zagreba da promjeni sadašnji naziv Trga maršala Tita u Sveučilišni trg, podsjećajući na to da je to bio izvorni naziv trga, da se tamo nalazi sjedište rektorata Sveučilišta u Zagrebu i da je Zagreb jedan od rijetkih europskih sveučilišnih gradova koji nema takav trg.

U priopćenju o inicijativi HHO-a navodi se da je Izvršni odbor HHO-a na sjednici održanoj 1. srpnja 2011. donio odluku o pokretanju inicijative za promjenu imena Trga maršala Tita u Zagrebu u Sveučilišni trg: «Polazeći od rezolucije Europskoga parlamenta o europskoj savjeti i totalitarizmu, kojom su fašizam i komunizam izjednačeni, i Zakona o obilježavanju 23. kolovoza Danom sjećanja na žrtve svih totalitarnih režima (fašizma i komunizma), Odbor drži nedopustivim da se u središtu Zagreba još uvijek nalazi trg koji nosi ime jugoslavenskoga komunističkog

diktatora, Josipa Broza Tita. Otkrića mnogobrojnih masovnih grobnica u zemljama nastalim raspadom SFRJ dokazuju da je upravo on bio najodgovornija osoba za brojne ratne zločine i progone političkih protivnika i neistomišljenika. Samo Titoovo ime simbol je negacije ideje ljudskih prava koju je u komunističkoj Jugoslaviji bila i kriminalizirana i svjesni smo da kod velikog dijela pučanstva izaziva bolna sjećanja i opravdanu nelagodu. To nazivi gradskih trgova ne bi smjeli činiti svojim građanima.»

Također se dodaje da je prof. dr. Snješka Knežević na zahtjev Rektorata Sveučilišta u Zagrebu (Akademskog senata) koji je predložio promjenu imena Trga maršala Tita, iznijela kronologiju: trg je, po prvotnoj namjeni toga mjesta nosio ime Sajmište; Sveučilište je u današnjoj zgradi od 1882., a ime Sveučilišni trg je dobio 1890. kad je sajmište premješteno; 1912. je preimenovan u Wilsonov trg; 1927. godine u Trg kralja Aleksandra; us-



postavom Nezavisne države Hrvatske preimenovan je u Trg I u očekivanju novog imena, koje nije dobio; 1945. godine nakratko nosi ime Kazališni trg, da bi 1946. dobio svoj današnji naziv Trg maršala Tita. Priopćenju je priloženo pismo prof. Knežević gradonačelniku Milanu Bandiću, u kojem se ističe da prijedlog Rektorata Sveučilišta (Akademskog senata) za preimenovanje toga trga nije potaknut političko-ideološkim preokupacijama, nego kulturnim i povjesnim razlozima te razvojnom vizijom toga dijela grada kao sveučilišne osi. (**tportal/B. V.**)

ODLUKA SLOVENSKOGA USTAVNOG SUDA IZAZVALA PANIKU MEĐU MLADIM BOLJŠEVICIMA!

Odluka Ustavnog suda Republike Slovenije kojom je protuustavnim i protuveličarskim proglašeno imenovanje ulice i trgova imenom jugoslavenskog tiranina Josipa Broza Tita izazvala je uznemirenost mlađojugoslavenskih lavova u Hrvatskoj. Ljepoliki **Vuk Perišić** (po kojem Vuku – ako ne po onomu čija su se «dva veka» slavila krajem osamdesetih – ovaj Vuk dobi ime, dragi Bog će znati...) na *tportal* odmah je požurio oštromu priopćiti, da «kada bi se humanistički i demokratski kriteriji za imenovanje ulica proveli dosljedno, valjalo bi preispitati i promjeniti nazive mnogih ulica i trgova. Naime, ukoliko Josip Broz ne zaslužuje

ulicu ili trg, podjednako je ne zaslužu ni kneževi Branimir ili Domagoj, ni kraljevi Tomislav, Petar Krešimir Četvrti ili Dmитар Zvonimir». Narugao se Vučina i drugim hrvatskim vladarima, očešao Jelačića, opatrnuo Tuđmana, sve u želji da se zagrebački trg – kad već neće proći tiha želja da neki od njih ponese Vukovo ime – ostane nazvan po kumrovečkomu koljču.

A odmah iza Vuka navlas istim mislima se u *Jutarnjem listu* oglasio **Jurica Pavčić**. Nije pritom mlađi i punašni splitski salonski boljševik u svome kvaziduhovitome ruganju ni spomenuo da je ideju ukrao od Vuka – ta ionako pušu u isti rog, jer: svi smo mi Vuk – ali se i on uzgalamio

kako bi po istome kriteriju trebalo maknuti imena nepismenih, prljavih i rabijatnih hrvatskih narodnih vladara, a ulice i trgove imenovati po nekim partizanskim suradnicima. Ni njemu, kao ni Vuku, nije palo na pamet da bi se koja ulica mogla nazvati i imenom npr. Andelke Sarić, koju su braća i drugovi masakrirali urezujući joj slovo *U* na čelu, ili imenom don Jurja Gospodnetića što ga drugovi i braća živa natakoše na ražanj i ispekoše na laganoj vatri. Poruka je jasna: veličati treba samo one koji su umrli za Jugoslaviju i svjetsku komunističku revoluciju. Ostali su reakcionari kojima je namijenjeno samo smetlište... (**J. L.**)

KAMO TO PLOVIMO?

Jesmo li zaista na pragu „da sa tvoga puta ne skrenemo“? S obzirom na ono što svaki dan slušamo i gledamo, pitanje nije nesuvlivo.

Dana 23. kolovoza ove godine u Hrvatskoj je prvi put obilježen Dan sjećanja na žrtve totalitarnih i autoritarnih režima. Taj je dan za obilježavanje preporučio Europski parlament u svojoj poznatoj rezoluciji iz 2009. godine, u kojoj su osuđeni svi totalitistički režimi u Europi dvadesetog stoljeća, tj. nacizam, fašizam i komunizam. Dakle, na raščišćavanju odnosno osudi tih zala temelji se europska, a onda i hrvatska demokratska sadašnjost i budućnost. No, nažalost, Hrvatska je još daleko od tih vrijednosti. Kod nas ne samo da ne postoji osuda komunističkog režima i njegova vođe **J. B. Tita**, nego nasuprot tome postoje i jačaju političke snage koje nam još uvijek plasiraju komunističke laži, veličaju zločinca Tita, umanjuju njegove zločine, zapravo te zločine svode na pojedinačne slučajeve.

U obrani tih zločina naročito se istakao bivši predsjednik **S. Mesić**, a aktualni predsjednik **I. Josipović** u istoj maniri za nijansu je suptilniji od Mesića, ali nije odolio da ne stane npr. u obranu **J. Boljkovca, J. Manolića i R. Bulata** za koje postoji opravdana sumnja da su počinili ratne zločine. Razmeđe demokratske Europe i Hrvatske lako se može iščitati iz navedenog primjera. A primjera ima zaishta puno. Treba li možda spominjati uporno njemacko traženje od Hrvatske da se izruče Udbinih likvidatori hrvatskih političkih emigranata, na što Hrvatska ostaje gluha i nijema. Hrvatska se teško može izvući iz tog klinča, jer je naslijedila komunistički gurnosni sustav koji je promijenio ruho, ali ne i mentalni sklop i operativne navike.

Piše:

Josip Ljubomir BRDAR

Na isti način utemeljen je i hrvatski medijski sustav koji traje i dan-danas. I danas pred izbore, kad se dramatično upozorava na recidiv „crvene Hrvatske“ koju sam metaforički naznačio u uvodu teksta, ti mediji dočekali su „na nož“. Kakva „crvena Hrvatska“? Gdje vi to vidite, urla „Kukuriku“ koalicija i crvena medijska falanga. Hrvatska država utemeljena 1990. godine nije, nažalost, na početku eutanizirala „crvenu Hrvatsku“. Trebaju li dokazi? Zar 25. lipanj 1991., povijesni datum raskida svih veza Hrvatske sa SFRJ i napuštanje sabora od strane zastupnika SDP-a zbog te odluke nije označio početak stvaranja „crvene Hrvatske“?

Od tog vremena pa sve do danas, može li se netko sjetiti makar jednoga jedinog zakona, 'ajmo reć' domoljubnog od-

ređenja koga „crveni“ nisu opstruirali. Treba li spominjati branitelje i otpor ustavnoj zaštiti njihovih prava, kao i niza drugih prava koja su oni reducirali za vrijeme svoga četverogodišnjeg manda-ta? Zar se ne iskazuju „domoljubno“ i ovog trenutka, pljujući zakon o ništetnosti srpskih fabriciranih optužbi protiv hrvatskih branitelja. Isti je slučaj s Deklaraci-jom koju Hrvatska nudi Srbiji u svrhu regulacije pravnih odnosa sukladnih europskim normama. Zar to nije „crvena Hrvatska“? Prijetnje i uvrede SDP-ova zastupnika **Ž. Jovanovića** koji optužuje vladajuću stranku kao kriminalnu i zloči-načku organizaciju u stilu skojevskih haj-ki 50-ih godina prošlog stoljeća, što je to nego - „crvena Hrvatska“? Prijetnje Jova-novićeva kolege **R. Ostojića** o čistkama i procesima „kada oni dođu na vlast“, što je drugo nego „crvena Hrvatska“? Uporno i grčevito zadržavanje imena zločinca Tita, koje nosi još uvijek najljepši trg glavnoga grada Hrvatske, što je drugo nego „crvena Hrvatska“? Sve ovo, kao i stotine drugih činjenica koje potvrđuju i najavljuju još „crveniju“ Hrvatsku, sigurno ne ko-respondiraju s demokratskom Europom kojoj se pridružujemo.

Trunak ohrabrenja budi današnja vijest (12. 10.) da je 550 hrvatskih uglednika uputilo Skupštini grada Zagreba inicijativu koju već godinama provodi udruga „Krug za trg“, da se skloni ta sramotna oznaka s lica našega najljepšeg trga, s time da taj prostor nosi naziv Trg Republike Hrvatske“.

Inicijativu hrvatske intelektu-alne i društvene elite, vjerujem da neće moći zaustaviti medijske ikone crvene falange < la Lovrićke, Modrićke, Babićke, Kasapovićke, Kuliša, Hedla, Butkovića, Tomića, Dežulovića, iako će oni to vjerojatno pokušati.

Promišljajući o tim ljudima, nameće mi se pitanje kako se oni osjećaju u kaljuži vlastite mržnje.

Kao relativno obrazovani ljudi vjerojatno su uočili i nešto



OTVORENO PISMO TEREZI KESOVIJA!

Upovodu nastupa drugarice **Tereze Kesovija**, koja je nakon druga **Tita i Tuđmana** zapjevala i crnogorskoj eliti – onomu njezinu dijelu koji je mobilizirao crnogorske mladiće za agresiju na Hrvatsku i najavljivao 'kafu na Stradunu' – pozatoj *jugoslovenskoj* pjevačici otvoreno pismo je uputio **Slavko Perović**, osnivač Liberalnog saveza Crne Gore. U tome otvorenom pismu kaže:

«Gospođo Terezo Kesovija!

Cilj ovog otvorenog pisma vama je da vam u lice kažem kako sam zgrožen vašim načinom dolaska u Crnu Goru i koncertom koji Vam je organizovala 'vlada' Republike Crne Gore, jer ova zvanična informacija nije tačna, to je tek samo jedna od miliona laži kojima Demokratska partija socijalista na čijem je čelu **Milo Đukanović**, zasipa stanovnike Crne Gore već punih dvadeset i jednu godinu! I nemojte mi se, uz sve Vaše bleferske suze pravdati kako Vi to nijeste znali ili ne znate. Znali ste i znate odlično i pristali da vam domaćin bude vlada Demokratske partije socijalista koja čitavi dugi niz godina, zajedno sa njenom sramotnom saveznicom, lažnom Socijaldemokratskom strankom **Ranka Krivokapića** drži Crnu Goru vezanu u debele lance ropstva! (...)

Milo Đukanović je, gospođo Kesovija, bio neviđeni ratni huškač i suorganizator zločinačkog pohoda na Hrvatsku, i na Dubrovnik, i na Konavle. Sadašnji predsjednik Crne Gore **Filip Vučanović** u to vrijeme bio je ministar policije, pa onda pravde! Takođe ogromni huškač na rat koji je trebalo da ubije Vašu domovinu Hrvatsku i da je privede ropstvu pod **Slobodanom Miloševićem**, gospođo!

Ja, Slavko Perović, koji Vam ovo piše, osnivač sam Liberalnog saveza Crne Gore, stranke koja je do neba digla glas protiv zlikovačkog rata i agresije na Dubrovnik, ja sam i Liberalni savez ona snaga koja je javnim pozivima i akcijama odvratila hiljade ljudi u Crnoj Gori da nikako ne uzimaju u ruke oružje one sramne i lažne Jugoslovenske armije, mi smo tu vojsku prisutnu u Crnoj Gori prozvali okupatorskom.

Nikada se u Crnoj Gori neće zaboraviti naš ogromni miting održan na svetom Cetinju, miting protesta protiv napada na Dubrovnik, a iz mojeg srca i moje duše izvila se ona veličanstvena pjesma koju za-

jedno otpjevaše hiljade prisutnih: 'Sa Lovćena vila kliče, oprosti nam Dubrovniče'. Dok smo mi govorili i pjevali, i bili prisutni na mitingu, snajperi policijskih specijalaca sa krovova, bili su upereni u naša prsa junačka. Propagandna mašinerija onih kojima ste, koliko juče pjevali, ondašnjeg premijera Mila Đukanovića, zbog naše neprestane političke i antiratne aktivnosti lažno nas je prozvala: ustašama, tuđmanovcima, miljenicima zapada i



Tereza Kesovija

Pape i lagala godinama i godinama o nama, dodajući još mnogo toga, a sve hrvatske pjesme gospođo, pa i vaše, u Crnoj su Gori bile zabranjene od strane mafijaškog vrha vaših slušalaca! (...)

Sve vi ovo znate, gospođo, ali nikad i nigdje javno ne progovoriste ni riječ o Liberalnom savezu, ni vi, ni sva hrvatska pjevačka i muzička elita gospođo! A ovome treba pridati i intelektualce. Zašto? Ni jedan jedini hrvatski medij ni riječi nije progovorio o nama tačno od 1997. g., kao godine u kojoj je CIA odlučila da za predsjednika Crne Gore namjesti ljutog saveznika **Slobodana Miloševića**! Naprotiv, od te godine se uporno i bez stida pere krvava biografija ratnog huškača, organizatora rata i šefa crnogorske mafije Mila Đukanovića, a upravo tome pranju služio je i vaš koncert, i vi ste bili, i jeste svjesni toga!

Znate vi što radite i zašto, siguran sam zbog novca, a vaš koncert nije bio znak nikakvog pomirenja Crne Gore i Hrvatske, ili ono nedavno sramotno prisustovanje Filipa Vučanovića otvaranju 'Dubrovačkih ljetnih igara', nego javno demonstriranje da se hrvatska i crnogorska mafija slažu i složno djeluju kao nikad prije! Nijeste vi bili mafijin pion na vašem koncertu, nego mafijaška pjevačica i zabavljačica!

Treba da se stidite, Terezo Kesovija, ako vi stida uopšte imate, a nemate...»•

dobro kod ljudi koje inače ne vole. Zašto to, pa i zbog svoga intelektualnog i profesionalnog integriteta, nikada nisu iskazali? Ostali su začahureni u svojoj mržnji. U tom smislu ističem npr. tekst sveučilišne profesorce dr. M. Kasapović u *Večernjakovu Obzoru* od 7. listopada ove godine. Tekst je tobože njena „analiza“ mandata J. Kosor i HDZ-a. Dakle, taj tekst, ta umotvorina jedne sveučilišne profesorce nije ništa drugo nego jedna osvetnička splaćina prepuna mržnje i zavisti. Ukratko: razina babe klepetuše.

Da kod te osobe, kao i kod niza njezinih ideoleskih srodnika ne caruje razum, dokaz je u tome da nikada kod svojih ideoleskih protivnika nisu zabilježili ni najsitnije pozitivno svojstvo. U svojoj emocionalnoj zatucanosti nisu zapazili da npr. postoje ljudi „s kraja svijeta“, koji o Hrvatskoj i njenim ljudima ispisuju lijepa priče i lijepa svjedočanstva. Primjer za to je australska humanitarka **Mishka Gora** koja je dio svog života kao humanitarka provela tijekom rata u Hrvatskoj. Ona je ustala javno u obranu generala **Gotovine** i **Markača**, dokazujući argumentirano da je haaški sud politička farsa. Poznaje li netko neku hrvatsku Kasapovićku ili Lovričku koja je nešto slično napravila? Lovričku pamtimo po nečem drugom, npr. po „sitnom“ detalju iz razdoblja borbe Hrvatske za samostalnost i slobodu, kad je prigovorila četničkom jastrebu **M. Lazzanskom** „kad će konačno ta tvoja JNA srediti Hrvatsku?“. Danas tu odanu Jugoslavenku i uzdanicu Saveza komunista prepoznajemo po svakodnevnom pljuvanju hrvatske premijerke i HDZ-a u svojim novinama.

Nema spora, živimo u krizi. Kriza je globalna činjenica i Hrvatska u tome nije izuzetak. No, kriza je isto tako idealno razdoblje za revolucionarne pobude i akcije „crvenih“.

Povijest nas podučava da su na krizi i na lažnim obećanjima u pravednost i bolji život stasale najokrutnije diktature u povijesti. Nadamo se da se tako nešto ne može ponoviti, ali se u Hrvatskoj može ponoviti dvijetusućita i osvetnički stampedo koji je uslijedio. Sljedeći koji se najavljuje u slučaju pobjede bit će očito temeljitiji. Na hrvatskom narodu je povijesna zadaća: spriječiti ostvarenje toga plana.♦

RAĐANJE EUROPE (XIII.)

Jedno od obilježja rađanja Europe i razvoja kršćanstva u njoj, svakako je i pojačano zanimanje za sveta mjesta u Palestini. Među prvima bijaše Jeruzalem: mjesto odlučna Isusova nastupa, a potom njegova stradanja i smrti na Kalvariji. Na mjestu gdje je – sukladno predaji – bio Isusov grob, sagrađena je i 335. posvećena veličanstvena crkva – bazilika; bijaše petobrodna s unutarnjim uzdužnim galerijama; njoj su hodočastili kršćanski vjernici iz cijele Europe, a – dakako – također iz svih krajeva svijeta.

Putovanje u Palestinu nije nikada bilo lako; trajalo je dugo, bilo naporno i skupo, ali pomisao na sveta mjesta kojima je hodao Isus iz Nazareta, čovjek u kojem se sam Bog zorno udomio među ljudima i posvjedočio svoje čovjekoljublje, a najprije pomisao na Jeruzalem, u kojem se zbio vrhunac Isusova poslanja krvlju posvjedočena i objava svjetlom uskršnua prožeta čovjekstva, imala je u sebi tajanstvenu moć i privlačila je vjernike unatoč svim protivštinama.

Prodor islama bijaše neočekivan i nagao; kršćani nisu bili spremni oduprijeti mu se, a ni olako se s njime pomiriti. Međutim, muslimanski Arabi koji su nakon vladavine perzijskih Sasanida (614.-628.) prodri u Palestinu i 638. zavladali Jeruzalemom, dopustili su kršćanskim i židovskim vjernicima podnošljiv suživot. Slijedili su smjernice Kurana i poštivali jednobožjačke vjernike, a oni su u novonastalim okolnostima nastavili razvijati svoju djelatnost te je i kršćanska i židovska zajednica napredovala i svraćala na sebe pozornost. To je išlo u prilog i brojnim hodočasnicima jedne i druge vjere, a također razvoju života uopće. Nedvojbeno su muslimani željeli ne zaostajati za kršćanima, pa su još u 7. st. u Jeruzalemu sagradili dvije džamije, od kojih je jedna, Al Aqsa, podignuta na prostoru bivšega židovskog hrama. Unatoč tomu grad je ostao židovski i kršćanski, islamska zajednica nije u njemu stasala. Premda je kod muslimana bio na cijeni vjerski rat, oni, dosljedno tomu, bijahu u svojim početcima ra-

Piše:

Dr. Vjeko Božo JARAK

toborni – bijahu prodri sve do Francuske, ali od 740. do 1096., nisu protiv kršćana poduzimali većih vojnih djelatnosti. Pojedinačni manji sukobi nisu imali obilježe vjerskih ratova.

To se stanje stubokom izmjenilo kad su se u Palestini pojavili Seldžuci, za koje se tvrdi kako su bili jedno pleme iz Turkestana. Ime su dobili po svome vođi Seldžuku, osnivaču vladalačke kuće Seldžuka. Oni su u 11. stoljeću provalili u Malu Aziju te osvojili Siriju i Palestinu, a u 12. stoljeću ujedinili pod svojom vlašću sva muslimanska plemena u Maloj Aziji. S njima je započeo progon kršćana. Vrhunac je dosegao za vladanja kalifa al Hakima. Kršćani su tada ubijani, a njihova trupla bacana psima. Srušena je i crkva sv. Groba 1069. godine.

Vijest o tim strahotama brzo se širila Europom izazivajući ogorčenje i traženje

načina kako bi se tom nasilju stalo na kraj. Najčešće se spominjao rat za oslobođenje Jeruzalema i svetih mjesta u Palestini. Oživjela je i u kršćanskim redovima zamisao opravdana ratovanja ili, što je jače izražavano, svetog rata, a to se činilo pod utjecajem pojedinih tekstova sv. Augustina, ali i povijesna iskustva što ga pružahu brojni primjeri muslimanskog ratovanja.

Glavnu ulogu u stvaranju, oblikovanju i provodbi zamisli o križarskoj vojni za oslobođenje Jeruzalema i drugih svetih mesta u Palestini imali su ipak pape. Među onima koji su najviše pridonijeli prihvatanju namisli o opravdanu ratu ističe se posebice papa Ivan VIII. (872.-882.) koji je žrtve svetoga rata proglašio mučenicima, a mučenici su za vjeru u kršćanstvu uvijek visoko cijenjeni. Papa Grgur VII. bijaše spreman staviti se na čelo vitezova koji bi pošli oslobođati Jeruzalem i sveta mjesta u Palestini. Papa Urban II. (1088.-1099.) na crkvenom zboru u Clemontu 1095. govorio je o teškom položaju vjernika u Jeruzalemu i ugroženosti

svetih mesta te je pozvao na oslobođenje kršćana od turskog ropstva. Njegov poziv naišao je na veliko odobravanje. Dok je on govorio vjernici su ga prekidali povicima – „Bog to želi!“. Otada se na sve strane moglo čuti geslo: Bog to želi! Istodobno su se papi javljali brojni vjernici, stavljali se na raspolaganje te polagali zavjet o svom sudjelovanju u oslobođenju Jeruzalema.

Navlastito treba reći kako su se javljali plemići i vitezovi. Bilo je i drugih, ali u usporedbi s plemićima i vitezovima bijahu oni manje utjecajni. K tomu treba dodati: njihova namjera bijaše uglavnom čista: prinijeti osobnu žrtvu bez primjese nezdravih namisli o postizanju bilo kakvih povlastica i materijalnih dobara. Bijaše to nedvosmisleno čin pokore i obraćenja. To treba imati na umu, i to je u tijeku priprave ponavljano, kako bi se moglo shvatiti papino podjeljivanje oprosta grijeha sudionicima u križarskom pohodu.

Pri sveukupnu promatranju ovoga pothvata valja uzeti u obzir opću du-



Križar polaže prisegu (crtež, Engleska oko 1250.)

hovnu obnovu u Europi, što se može zorno uočiti na pojedinim čimbenicima. Među njima svakako je velika samostanska zajednica u Clunu, kao i njoj pridruženi brojni samostani s mnogobrojnim redovnicima, a potom neporecivim plodovima diljem Europe, što je pak moguće promatrati i na pojedinim primjerima velikih promicatelja kršćanstva onoga vremena kao što su sv. Bernard i, s posebnim naglaskom, sv. Franjo Asiški, čiji primjer daje naslutiti drugaćiji pristup cijelom spletu prijepornih pitanja.

Taj pak splet prijepornih pitanja nije lako bilo obujmiti i proniknuti put do najboljih rješenja. Dostatno je samo pomisliti na daljinu puta, teškoću opskrbe te skrbi u slučajevima bolesti, ranjavanja i smrti. Na sve su to morali misliti ljudi skrbnici za uzdržavanje mira i reda. Jedno se pitanje napose isticalo: kako zaštитiti imovinu svih dobrovoljaca koji budu krenuli u sastavu križarskih postrojbi? Tu brigu preuzele su na sebe crkvene ustanove. Zajamčeno je križarima kako će biti sačuvana njihova imovina, neovisno o tome koliko će trajati križarska vojna, kada će se vratiti doma i hoće li se uopće vratiti.

A prva križarska vojna trajaše dugo, i mnogi se sudionici nisu nikada vratili svomu domu. Odziv je bio veoma velik. Računa se kako je na put u Palestinu krenulo oko 100.000 sudionika. Pored toga neki su nepozvani promicatelji oslobođanja Jeruzalema okupili nekoliko skupina seljaka i raznorodnih skitnika, uglavnom neodgovornih ljudi, te su samovoljno pošli prema Jeruzalemu. Oni su putem, na području s desne i lijeve strane rijeke Rajne pljačkali i ubijali Židove te tako postupali protivno onom što je zahtijevao papa i cijelo vodstvo križara. Nu, oni nisu stigli do Jeruzalemu; jedni su se vratili doma, a drugi završili život kao žrtve ljudi koji su im se suprotstavljeni.

Nakon tri godina mučna putovanja i pogibeljna ratovanja – samo kod oslobođanja Antiohije u Siriji križari su se zadžržali osam mjeseci – s uspjehom je oslobođen Jeruzalem.

Oduševljenje je bilo nemjerljivo. Dostatno je reći kako su se križari, ušavši u Jeruzalem, na koljenima zaputili u crkvu Isusova groba. Ali ni oni, redovni vojnici križarskoga pohoda na Jeruzalem, nisu

ostali dosljedni svome cilju: oslobođiti Jeruzalem i omogućiti svim kršćanima slobodan pristup svetim mjestima i miran život u njima. Nešto zbog nepredviđenih poteškoća, posebice otežane opskrbe, a još više zbog neodgovorna ponašanja pojedinaca, zbog prenaporna osvajanja, a ponajviše zbog izmučenosti žđom, jer branitelji Jeruzalema bijahu zatrovali i zemljom zatrpani sve izvore vode unaokolo gradskih zidina, bilo je pljačke i ubojstava. Najviše su stradali Židovi; vjerojatno zbog proširena mišljenja kako su oni pisali kalifu al-Hakimu neka nastavi zatirati kršćane.

Opće stanje otežavali su loši odnosi između bizantinskoga cara i križara u Jeruzalemu. Car je imao na umu svoje potrebe i namjere: želio je prisvojiti sebi sva područja koja bijahu osvojili križari – njemu nisu bili na umu ni na srcu potrebe svetih mjesta, a križari se nisu obazirali na njegove prohtjeve.

K tomu mnogi su križari nakon uspješno okončane vojne, otišli natrag u svoju domovinu. Time je oslabljena obranbena moć u dobivenim mjestima. Poraženi pak protivnici nisu se nikako mirili s porazom, nego su smisljavali i spremali nove protuudare. Prva na meti bijaše Edessa, grad koji je u ono doba bio veoma važan kao prometno križište u smjerovima Armenije, Perzije i Mezopotamije te Male Azije, Egipta i Arabije. Uzme li se u obzir kako je 1096. krenulo na Jeruzalem oko 100.000 križara, a pred Jeruzalem je došlo njih 20.000, nije teško zaključiti u kakvoj su se stisci nalazili pri svakom pokušaju ponovna napada poraženih protivnika. To je dostatan razlog za razumijevanje zašto nisu mogli obraniti Edessu – nju je 1144. osvojio emir – vladar iz Mousula u Iraku. Tom prigodom poubijani su svi Francuzi, ali su poštedeni sirijski kršćani, Armenci, Jakobiti i Grci. Međutim, neki Armenci pokušali su ponovno dovesti svrgnutu vlast, i tada je uslijedila krvava osveta: kršćani domorodci bijahu djelomično pobijeni, a djelomično protjerani, žene i djeca proglašeni robovima.

Tako je nestala jedna od najstarijih kršćanskih zajednica.

Te su vijesti izazvale val ogorčenosti diljem Europe. Ponovno su se čuli prosvjedi protiv zločina i ujedno zahtjevi za

novom križarskom vojnom. Papa Eugen III. (1145.-1153.) imao je velikoga prijatelja i suradnika u osobi opata Bernarda iz Clairvauxa (1090.-1153.) te je 1. prosinca 1145. pozvao kršćane Europe na novi križarski pohod. Obratio se prvenstveno francuskom kralju Ludvigu VII. Kralj se spremno odazvao. Želio je tim činom ispuniti zavjet svoga brata. Papa je o tom donio konačnu odluku i Bernarda postavio za glavnoga njezina promicatelja. Na Bernardov poziv i poticaj javljali su se brojni dobrovoljci diljem Francuske kao i iz drugih krajeva. Na čelu križarske vojske bijahu dva kralja: francuski kralj Luj VII. i njemački kralj Konrad III. Vojsku su sačinjavali uglavnom vitezovi i plemići. Ponovno je u području Rajne došlo do progonstva židovskoga stanovništva. Uzalud je Bernard oštro prosvjedovao tražeći poštivanje ljudi i njihove slobode. U sukobima s osvajačima Edesse i napadačima na kršćanska sveta mjesta, križari nisu imali nikakva uspjeha. Francuski se kralj vratio u Francusku. Ostali dio križarske vojske održao se neko vrijeme, ali se to dogodilo zbog nesloge protivnika. Kad se pak pojavio sultan Saladin, stanje se promijenilo u njegovu korist. On je 1171. preuzeo vlast u Egiptu, 1174. osvojio Damask, a potom se proglašio sultanom Egipta i Sirije. Uslijedila je 1187. njegova pobjeda nad križarima i zauzeće Palestine. Nakon svih tih pobjeda Saladin se pokazao velikodušnim prema kršćanima i nije dopustio nikakva krvoproljeća.

Pad Jeruzalema duboko se dojmio kršćanske Europe, ali su na sve strane započele pripreme nove križarske vojne. Među prvima se javio njemački kralj Fridrik Barbarosa, a nakon njega Francuski kralj Filip II. i engleski kralj Rikard I.

Bijahu probuđene velike nade u uspjeh, ali je uslijedilo razočaranje: Fridrik Barbarosa utopio se u rijeci Salefu u Maloj Aziji, Filip II. se razbolio i s vojskom se vratio u Francusku. Ostao je engleski kralj Rikard I. Bio je zabrinut i srdit; srđio se na francuskoga kralja zbog njegova povratka u Francusku. Govorio je: „Bruka je i sramota do Boga što se vraća kući a nije ispunio zadatak zbog kojega je ovamo došao!“ Rikard je shvatio kako sa svojim snagama ne će moći zauzeti Jeruzalem, pa je sa sultanom Saladinom sklo-

*Konstantinopol (Carigrad), Zlatna vrata*

pio primirje. Nakon toga zaputio se u Englesku. Na putu ga je zarobio austrijski vojskovođa Leopold te ga izručio novom rimskom caru Henriku IV. Nedugo poslije toga bio je oslobođen, ali su za njegovu slobodu Englezi dali neopisivo veliku otkopninu.

Gleda li se zasebno ovaj treći križarski pohod, onda u razvoju i izgradnji Europe predstavlja golem napredak: tri velika vladara ujedinjuju se u nastojanju kako bi oslobođili Jeruzalem i druga posvećena kršćanska mjesta u Palestini. Činjenica pak njihova neuspjeha govori najprije o tome kako su bili moćni osvajači tih mjesta, ali i o tome kako su bili složeni i teški zadaci koje nije lako provesti u djelo. U tom razmišljanju ne može se mi-moći Rikardovo sklapanje sporazuma sa sultanom Saladinom; taj čin baca posebno svjetlo na činjenično stanje te otvara nove vidike koji većini tadašnjih čelnih ljudi bijaju nevidljivi.

Prosudba pak Četvrte križarske vojne još je teža i ostaje i danas teško rješivom. Na nju je u kolovozu 1198. papa Inocent II. pozvao kršćane diljem Europe. Sve priprave i provedba trebale su biti pod njegovim nadzorom, ali to se nije dogodilo. Namjesto kretanja prema Jeruzalemu, vojna je krenula prema Carigradu – papa

je pozivao kršćane u pomoć potlačenim kršćanima i potiskivanje osvajača kako bi kršćani u svetim mjestima mogli slobodno živjeti i olakšati hodočasniciма dolazak i boravak u njima, ali dogodilo se suprotno: križari su se okrenuli protiv kršćana. Pripreme su kasnile. One su trebale započeti u ožujku, a prikupljanje dobrovoljaca uslijedilo je u studenom 1199. Križarsko je vodstvo predviđalo putovanje brodovima te je u korizmi 1201. poslalo svoje izaslanstvo u Veneciju kako bi ugovorili taj nimalo lagan zadatak. Na čelu Venecije nalazio se dužd Dandolo kojem su tada bile 94 godine. Venecija bila je spremna prihvati 4.500 konjaničkih, 9.000 štitonoša i 20.000 pješaka te im staviti na raspolaganje brodove za 35.500 ratnika, a za to je trebala dobiti 85.000 srebrenih maraka u četiri obroka, i to do kraja 1202. Venecija bila je spremna križarima staviti na raspolaganje još 50 ratnih brodova uz uvjete da dobije polovicu ratnog plijena što će ga ubrati križari. Povrh toga ona bi se brinula za opskrbu tijekom jedne godine. Za taj je posao Venecija trebala naručiti 450 brodova i pobrinuti se za 14.000 mornara. Početkom svibnja 1201. papa je odobrio taj sporazum, ali je postavio uvjet: križari će

oslobadati kršćanska svetišta i nigdje neće napadati kršćane.

Cilj križara bila je: udariti na Egipat i opkoliti Aleksandriju te držati njezine stanovnike kao taoce dok se oslobođi Jeruzalem. Međutim, križari su se sporo okupljali pa je rok produljivan, ali ih je na kraju bilo svega 12.000. Zbog toga križari nisu mogli pristati na plaćanje Veneciji ugovorene svote od 85.000. Nu Venecija je izvršila sve pripreme: nabavila je brodove i mornare, pripremila hrani. Križari su ponudili 50.000 srebrenih maraka. Odnosi bijahu napeti i sukob na pomolu.

U potrazi za rješenjem istaknuta su dva čimbenika:

U Njemačkoj nalazio se bratić bizantskoga cara Aleksija III. koji bila je svrgao svoga brata Izaka te ga dao oslijepiti i zajedno s njegovim sinom Aleksijem utamničiti. Međutim, Aleksije uspije pobjeći i naći utočište u Njemačkoj kod svoje sestre koja bila je udana u Filipa Šwapskog.

Drugi čimbenik bila je nastojanje Venecije kako bi se dočepala Zadra i što većeg prostora Dalmacije.

Budući da križari nisu mogli platiti ugovorenu svotu, Venecija im je predložila: neka križari za nju osvoje Zadar. Vodstvo križara je pristalo, ali nije o tom obavi-

jestilo križare. Za 16 dana ratovanja u studenom 1202. Zadar bijaše osvojen i oplačkan, a mnogi stanovnici i branitelji bijahu poubijani; govorilo se kako je bilo više mrtvih nego onih koji su ih trebali kopati. Kad je papa saznao za to, izopćio je iz Crkve sve koji su sudjelovali u tom zločinu. Naknadno je ublažio svoju odluku: izopćio je samo venecijanske sudio-nike, a križare je pomilovao, pa su mogli sudjelovati u dalnjem križarskom pohodu. Trebalо se usmjeriti prema Egiptu. Međutim, tada je Venecija bila u dobrim odnosima s Egiptom i upravo je pregovarala s njim o unaprjeđenju odnosa. Zbog toga su križarima predlagali neka se usmjere prema Carigradu. Njihov prijedlog bijaše: svrgnuti cara Aleksija III. i postaviti svrgnutog Izaka, odnosno njegova sina Aleksija, koji bi bio spremam platiti dugove Veneciji. Kad je papa to dočuo, zabranio je svaki rat među kršćanima. Vodstvo je križara prikrilo papinu poruku i krenulo prema Carigradu. Pozvali su cara neka podnese ostavku, što je on odbio. Križari su uspjeli prodrijeti u grad, i car je pobjegao. Carem je postao oslijepljeni Izak koji je obećao uzeti sina za suvladara i omogućiti sjedinjenje Carigrada i Rima, te, dakako, podmiriti dug Veneciji. Zbog toga su povećani porezi, a počelo se pripremati i sjedinjenje crkava. Obadvoje je samo pojačalo nezadovoljstvo stanovništva, pa je stanje postajalo vrlo napeto i mučno. Nova vlast nije uspjela prikupiti novac i platiti dugove Veneciji, a nastojanje oko sjedinjenja nije napredovalo, nego je bivalo sve upitnijim. Posljedica bijaše očita: poraslo je nezadovoljstvo na obje strane. Križari su odlučili pričekati još neko vrijeme, a potom su 1204. nasilno osvojili grad i uspostavili Latinsko carstvo u Carigradu. Na taj se način dogodila nezamisliva preobrazba: namjesto protjerivanja islamskih osvajača iz Jeruzalema, križari su protjerali kršćansku vlast iz Carigrada. Pritom su počinili nezamisliva zločinstva: pljačke i paljenja, progonstva i ubijanja, zlostavljanja i silovanja: silovali su i redovnice u samostanima, a pljačkali su crkve i kuće bogataša; ušli su i u crkvu sv. Sofije i oplijenili je, Zabilježeno je kako su glavnu ulogu u tim pothvatima imali Mlečani. Oni su odvezli u Veneciju više od 50 brodova oplijenjena umjetničkog blaga.

Latinsko se carstvo održalo do 1261. Tada je bizantski car Mihajlo VIII., koji je stolovao u Niceji, ponovno osvojio Carigrad i postupno zavladao carstvom. To se carstvo održalo do 1453. godine.

U Europi je bolno odjeknula vijest o događajima u Carigradu tijekom četvrte križarske vojne. Zavladalo je više-manje opće nezadovoljstvo i širila se svijest o potrebi novoga križarskog rata. Najprije se proširio pokret dječjeg pohoda, dječjega križarskog nenaoružana rata. Istodobno su se pojavile dvije skupine dječaka i djevojčica, a s njima bijaše i nešto odraslih, posebice svećenika i redovnika. Skupinu u Njemačkoj predvodio je dječak Nikolja, a u Francuskoj Stjepan. Bijahu to u početku velike skupine, ali su se još na samom početku počele rasipati. Pod djelovanjem poziva pape i biskupa dosta ih se s puta vratilo kućama, neki su izginuli na putu – stradali u pomorskim nesrećama, a ostali postali plijenom razvratnika i trgovaca robljem.

Uslijedile su još tri križarske vojne: 1217-1221., 1248-1254. i 1270-1277. Sve tri bijahu neuspješne.

S jedne strane gledano, velika i naoko plemenita zamisao, povezana uz mnoge nesebične žrtve, kobno je završila. S druge pak strane gledano, u Europi se razvijala svijest o uzajamnoj povezanosti i potrebi žrtve za velike zajedničke vrijednosti. A nisu bila u pitanju samo kršćanska sveta mjesta koje je protivnik nepravedno prisvojio, nego je probuđena svijest o potrebi pomaganja ljudima u svim nevoljama. I razvoj te svijesti moguće je posebno pratiti na osnivanjima viteških redova koji su nastajali u doba križarskih ratova i preuzimali brigu za ugrožene ljude: za sigurnost i mir, za brigu o siromašnima i bolesnim, o ranjenim i ubijenim.

K tomu treba dodati porast uzajamne povezanosti i razvoja zanatstva i trgovine, a najvećma znanosti i umjetnosti, te širenja velikih istočnih filozofa, koji prije bijahu nepoznati u Europi.

Treba spomenuti još nešto. Sva onodobna zbivanja valja promatrati u ozračju onoga povijesnog razdoblja. Tada bijaše snažna mješavina iskrena i dobromanjerna shvaćanja koje bijaše poprilično bezazleno i djetinjasto, što se posebno vidi iz cjelokupne zamisli dječjega pohoda i

oslobađanja Jeruzalema. Međutim, time se, uza svu djetinjastost, očituje praisko uvjerenje kako nedužna djeca kriju u sebi moć kojom se – svjesno i nesvesno – ublažuje ljudska nasrtljivost i nasilje. Tu istinu potvrđuju i danas najpoznatiji psiholozi i antropolozi. Kada ne bi postojala nejaka djeca, nemoćni starci i bolesnici, čovječanstvo bi se zatrlo u međusobnim sukobima.

To nam pomaže shvatiti i drugačiji pogled na međusobne napetosti i sukobljavanja. Za križare se pouzdano zna kako su putujući raznim zemljama i državama susretali ljudi različitih vjera i narodnosti koji žive u miru. Jednako je poznato kako su bili iznenađeni junaštvom i ujedno plemenitošću vladara Saladina. S njime bijaše moguće sklopiti primirje i mirnim putem dobiti Jeruzalem. Slično svjedoči i primjer svetog Franje. U svojoj nakani nije uspio: nije uspio obratiti muslimane ni postati kršćanskim mučenikom u njihovim rukama. Vratio se duboko zamišljen – shvatio je kako su tajanstvene niti koje ljudi mogu povezivati međusobno i kako ih je lako potrgati.

(nastavit će se)

RUJAN

Sunce žari!

*Zadržati vrijeme
i sve ljepote
u njemu.*

*Veseliti se svakom danu
do smrti!*

*Novi problemi
nas ne će strti.*

*Svijet se vrti
i život teče
svojim tokom.
Sve što vidimo
lijepo – čistim okom
treba sačuvati
u sebi.*

Višnja SEVER

NETKO NAS OPET HOĆE ZAKINUTI!

U domaćem tisku i drugim medijima neprestano se kao senzacija piše i govori o smanjenju tzv. „povlaštenih mirovina“. Čak se tvrdi: „Hrvatska, da bi postala članica Europske unije, obvezala se uskladiti 'povlaštene' s 'običnim' mirovinama.“ O tome kako su i zbog čega pojedini korisnici dobili tzv. „povlaštene mirovine“ nигде ni rijeći. Samo se širi panika, osjećaj nesigurnosti i straha.

A što je zapravo istina?

Europska unija smatra da je socijalna politika, dakle i pitanje „povlaštenih mirovina“ u nadležnosti svake države članice. Prema tome spomenuto „uskladijanje“ nije nikakav uvjet za pridruživanje Europskoj uniji. O čemu se onda radi? Radi se o tome da neki ekonomisti uporno tvrde kako bi se svođenjem „povlaštenih mirovina“ na „opće mirovine“ znatno smanjio proračunski deficit Republike Hrvatske. I to se tvrdi bez ozbiljnih i temeljnih ekonomskih, socijalnih i drugih relevantnih analiza. Baš zbog toga u ovom prilogu pokušat ćemo unijeti barem malo svjetla u to područje, naravno, s našeg stanovišta.

Za svaku od navedenih grupa (vidi Tablicu 1) korisnika, sigurno se mogu naći jaki razlozi zbog čega su i zašto dobili

Piše:

Božidar KOVAČEVIĆ

tzv. „povlaštene mirovine“. Prirodno, nas najviše zanimaju naši supatnici i supatnice. Dakle, ima nas danas živih 5.024 ili 2,88% od ukupnog broja korisnika tzv. „povlaštenih mirovina“. Za državni proračun zanemariv broj. Tim više ako se zna

da su to mahom vrlo stari ljudi. Npr. ako je bivši politički zatvorenik 1945. imao 25 godina, danas, ako je živ, ima preko 90 godina. Za nekoliko godina ne će više biti nijednoga.

Neki ljudi lako zaboravljaju gorku istinu da smo mi, bivši politički zatvorenici, u komunističkim logorima i zatvorima crnčili bez plaće i radnog staža, neuhranjeni, oboljeli, poništenih školskih

Tablica 1.

Koliko danas u Hrvatskoj ima korisnika tzv. „povlaštenih mirovina“?
U tisku (Večernji list od 20. rujna 2011.) navedeni su podatci za lipanj 2011:

Korisnici	Broj korisnika	%
1. Branitelji	70.230	40,27
2. Sudionici NOR-a	35.589	20,40
3. Domobrani 1941.-1945.	16.889	9,68
4. MUP i pravosuđe	16.285	9,34
5. Hrvatska vojska	11.448	6,56
6. Bivša JNA	10.417	5,97
7. HVO	6.799	3,90
8. Bivši politički zatvorenici	5.024	2,88
9. Ugljenari	733	0,42
10. Zastupnici Sabora	540	0,31
11. IV Sabora i SIV-a	246	0,14
12. Članovi HAZU	158	0,09
13. Savezni kadrovi	71	0,04
UKUPNO	174.429	100,00



Otocí Goli i Sv. Grgur

svjedodžbi, ostali smo bez kvalifikacija, bez mogućnosti dalnjeg školovanja, zapošljavanja i napredovanja u struci, lišeni temeljnog ljudskog dostojanstva.

Iako je Sabor Republike Hrvatske Zakonom o pravima bivših političkih zatvorenika htio ublažiti te do neba vapijuće nepravde, ipak smo do danas već DVA PUTA u tim pravima zakinuti.

Prvo, Ustavni sud Republike Hrvatske donio je 21. srpnja 2004. godine Odluku po kojoj su SVI umirovljenici trebali biti obeštećeni za razliku u mirovini iz razdoblja od 1993. do 1998. godine. Svi su umirovljenici tu razliku dobili, ali ne i bivši politički zatvorenici, s obrazloženjem da su oni umirovljeni po POSEBNOM ZAKONU.

Da je to obrazloženje gruba neistina svjedoči činjenica da je npr. autor ove analize umirovljen u lipnju 1991., s 40 godina radnog staža, po Zakonu o mirovinskom i invalidskom osiguranju (Narodne novine, broj 29/83 i 5/88.) Dakle, nije umirovljen po POSEBNOM ZAKONU, već kao i svi drugi umirovljenici po Zakonu važećem još i prije Domovinskog rata. Spomenuti

Tablica 2.

Elementi	Do 6 mј. zatvora	Do 3 god. zatvora	Više od 10 god.
1. Temeljna mirovina po „općem“ Zakonu	2000,00	2000,00	2000,00
2. % povećanja od 1.1.1999.	25%	50%	100%
3. Iznos povećanja	500,00	1000,00	2000,00
4. Nova mirovina (1 + 3)	2500,00	3000,00	4000,00
5. Oduzeto 10 % od r.br.4	250,00	300,00	400,00
6. Oduzeto u odnosu na povećanje	50%	30%	20%

POSEBNI ZAKON, a zapravo je to Zakon o izmjenama i dopunama Zakona o pravima bivših političkih zatvorenika, Sabor Republike Hrvatske donio je krajem prosinca 1998. godine, a objavljen je u Narodnim novinama br. 194/98 te je stupio na snagu 1. siječnja 1999. Tek po tom Zakonu, od 1. siječnja 1999. bivšim političkim zatvorenicima povećane su mirovine od 25% do 100%, ovisno o vremenu provedenom na izdržavanju kazne.

Očito je da su bivši politički zatvorenici neisplatom obeštećenja za razdoblje od 1993. do 1998. po Odluci Ustavnog suda, nezakonito i grubo zakinuti.

Drugo, nova nepravda umirovljenim bivšim političkim zatvorenicima učinjena

je linearnim smanjenjem mirovina za 10%. Nisu smanjene samo „povlaštene mirovine“, nego i mirovine utvrđene po „općem“ Zakonu iz 1983. i 1988. godine. Za koliko su zakinuti vidi se iz primjera (vidi Tablicu 2).

Konkretno to znači da su umirovljeni bivši politički zatvorenici ponovno zakinuti, odnosno već im je od tzv. „povlaštene mirovine“ oduzeto između 20% i 50%.

Treba li ih i dalje kažnjavati u državi za koju su robijali?

Tvrdi se da bi spomenuto „usklađivanje“ (tj. svođenje na „opće“ mirovine) trebalo trajati dvije do tri godine. A koliko će nas do tada biti živih?•

PUBLIKACIJE KOJE SE MOGU NABAVITI U HRVATSKOM DRUŠTVU POLITIČKIH ZATVORENIKA (Zagreb, Vojnovićeva 15)

POLITIČKI ZATVORENIK 2006.-2008. - svi brojevi časopisa (166-201) na CD-u u HTML i PDF formatu, s mogućnošću pretraživanja - 1 CD	50 kn
POLITIČKI ZATVORENIK 1990.-2008. - svi brojevi časopisa (1-201) na CD-u u HTML i PDF formatu, s mogućnošću pretraživanja - 4 CD-a	200 kn
POLITIČKI ZATVORENIK 2003.-2005. - svi brojevi časopisa (brojevi 130-165) na CD-u u HTML i PDF formatu, s mogućnošću pretraživanja (stari izdanje) - 1 CD	30 kn
POLITIČKI ZATVORENIK 1990.-1997. i 1998.-2002. - svi brojevi časopisa (brojevi 1-129) na CD-u u HTML i PDF formatu, s mogućnošću pretraživanja - 2 CD-a	60 kn
Ivo BJELOKOSIĆ: <i>Svečenik matični broj St. Grad. 2019</i> HDPZ Podružnica Dubrovnik, 2002.	80 kn
Kaja PEREKOVIC: <i>Naše robijanje</i> , RINAZ Rijeka, HDPZ Zagreb, 2004.	150 kn
Skupina autora: <i>Hrvatske žene u okovima i pjesmi</i> , Riječki nakladni zavod Rijeka, 1997.	80 kn
Bruno ZORIĆ: <i>Svetllo i sjene (pjesme)</i> , HDPZ Podružnica Zadar, 2000.	40 kn
Slavko MILETIĆ: <i>Za dostojanstvo i slobodu</i> , HDPZ Mostar, 2006.	80 kn
Zatajena grobišta i prešućene žrtve Drugog svjetskog rata i porača u Karlovačkoj županiji , Izd. HDPZ - Pod.Karlovac, 2007., tvrdi uv., 450 str.	140 kn
Prešućene žrtve Đakova i Đakovštine u Drugom svjetskom ratu i poraču , Izd. HDPZ - Podružnica Osijek, Ogranak Đakovo, 2007., tvrdi uvez	150 kn
Dr. Augustin FRANIĆ: <i>Dr. Niko Koprivica gradonačelnik Dubrovnika, žrtva i mučenik sa Dakse</i> , HDPZ - Podružnica Dubrovnik, 2009., 72 str.	50 kn
Mijo JURIĆ: <i>Osamnaest proljeće (Uspomene na godine tamnovanja)</i> , HKD sv. Jeronima, Zagreb, 2009., tvrdi uvez, 312 str.	100 kn
Prilozi za povijest Domovinskog rata u Đakovu i Đakovštini , prir. Ivo Tubanović, Igor Švraka, Pero Šola, Dragutin Hajnić, Zorica Balog, Maja Majbaum i Sanja Rogoz-Šola, izd. Hrvatsko društvo logoraša srpskih koncentracijskih logora Ogranak Đakovo i HDPZ Podružnica Osijek, Ogranak Đakovo, tvrdi uvez, 528 stranica	150 kn
Žrtve Drugoga svjetskog rata, porača i Domovinskog rata na području župa Dobreći, Jajce, Koričani, Ključ, Liskovica, Podmilaje i Varcar	
Vakuf - Mrkonjić Grad , prir. Ivo Tubanović, Stipo Pilić, Ivo Aščić, Mirko Blažević, Mara Crmoja, Zdravko Žunić i Branko Bungić, izd. 2B multimediaPrint, Nova Bila, 456 stranica, tvrdi uvez	100 kn
Dr. Augustin FRANIĆ: <i>KPD Stara Gradiška: mučilište i gubilište hrvatskih političkih zatvorenika</i> , HDPZ - Podružnica Dubrovnik, broširano, 302 str.	100 kn
Božidar Božo KOVAČEVIĆ: <i>Križni put dugačak pet godina 1945. – 1950. (Svjedočenje o vremenu)</i> , HDPZ - Podružnica Karlovac, broširano, 103 str.	40 kn
SLAVKO RADICEVIĆ: <i>Tri zla dvadesetog stoljeća na tlu Hrvatske, Vlastita naklada – sunakladnici</i> ; HDPZ i HDPZ Pod. Rijeka 2010., tvrdi uvez, 351 str.	100 kn
Dr. Augustin FRANIĆ: <i>KPD Lepoglava, mučilište i gubilište hrvatskih političkih osuđenika</i> , drugo, dop. i proš. izdanje, HDPZ, Dubrovnik, 2010., broširano, 304 str.	100 kn
MATO LUKAČEVIĆ: <i>Trnava i okolica u prošlosti i sadašnjosti</i> , Matica Hrvatska - Ogranak Đakovo, tvrdi uvez, 408 str.	100 kn

SPOMEN STRADALIMA IZ KOLA (TOMISLAVGRAD)

Dva dana prije Velike Gospe, 13. kolovoza 2011. otkriveno je spomen obilježje svim ratom stradalim mještanima sela Kola pokraj Tomislavgrada (BiH). Program je započeo na kolskome groblju sv. misom za sve ratom stradale mještane Kola, koju je predvodio **fra Mate Tadić**, župni vikar u Tomislavgradu inače rodom s Kola, uz sudjelovanje **fra Josipa Mioča** također župnog vikara u Tomislavgradu i **fra Petra Ljubičića**, župnog vikara u Bukovici. Nakon mise uslijedio je blagoslov križa na raskrižju na Kolu, križa koji 2000. godine duvanjski franjevci dadoše kolskom poduzetniku **Nikoli Nevistiću „Bilom“**, da ga postavi na raskrižje kao spomen-znak na kapelicu koja je tu stajala od 1930. pa sve do početka 1970.-ih godina, kad je nakon jedne prometne nesreće teže oštećena te naposljetku i uklonjena, uz objašnjenje da smeta magistralnom putu.

Nakon što je blagoslovljen križ, zaputili smo se u središte sela na Trg Davora Tadića pokraj stare kolske česme sagrađene 1883., sada temeljito obnovljene. Tu je uslijedio program otkrivanja spomen obilježja svim ratom stradalim mještanima sela Kola koji je projektirao **Tomislav Mihovilović**, inače sin mještanke Stane r. Krajina. Nazočnima su se obratili Ante Tadić koji je prisutne upoznao s poviješću sela, te predsjednik Mjesne zajednice Kolo **Ivan Pašalić**, načelnik općine Tomislavgrad **Ivan Vukadin**, a na koncu i brat mučki ubijenog hrvatskog viteza **Davora Tadića**, Pero Tadić inače proslavljeni hrvatski boksač i bivši izbornik hrvatske boksačke reprezentacije.

Kao što je rečeno o uvodnom govoru, selo Kolo nije bilo iznimka ni u čemu od ostalih mjesta duvanjskoga kraja, ni u čemu pa tako niti u žrtvama proteklih ratova. U prvome svjetskom ratu su za sada poznate dvije žrtve to su:

Marko Tadić, sin Joze i Kaje r. Radoš star 22 godine, u vojništvu umro 4. ožujka 1915., te Andrija Radoš, sin Jakova i Tome r. Škorić, star 47 godina, poginuo u ratu 21. lipnja 1917. godine.

Drugi svjetski rat je pokazao svu svoju strahotu. U tome je ratu naime iz sela Kola stradalo 54 osoba, žena djece, vojnika.... Popis koji slijedi bilježi sve žrtve, bez obzira na to kojoj su struji tada pripadale, jer je ovaj kraj uвijek disao, a i dan danas diše jedino za Hrvatsku i hrvatski narod:

Piše:

Ante TADIĆ

1. Budimir, Marko (Markica), sin Pere i Ruže r. Čorić, rođen 14. veljače 1916., neoženjen, ustaša, nestao na „Križnom putu“ 1945. godine;
2. Budimir, Mile sin Marka i Ruže r. Pleić, rođen 6. ožujka 1921., neoženjen, ustaša, poginuo u Jajcu 2. Listopada 1942. u borbi s partizanima („poginuo od razbojničkih partizanskih banda“);
3. Ećimović, Ivan (Inja Mućurov) sin Ivana i Stane r. Perić, rođen 18. studenog 1925., neoženjen, vojnik, nestao na „Križnom putu“ 1945.;
4. Jurić, Dragutin sin Ivana i Ive r. Tadić, rođen 5. siječnja 1920., oženjen Ružom r. Protuđer, ustaša, zadnji put ga video šurjak Bože Protuđer iz Letke u Mariboru 1945. i od tada mu se gubi svaki trag;
5. Jurić, Ilija sin Marijana i Šime r. Jurčević, rođen 3. lipnja 1925., neoženjen, ustaša, nestao na „Križnom putu“ u Sloveniji 1945.;
6. Jurić, Ivan (Gogić) sin Bogdana i Mare r. Letica, rođen 13. travnja 1924., neoženjen, ustaša, nestao u Mariboru 1945.;
7. Jurić, Ivan sin Marijana i Šime r. Jurčević, rođen 17. rujna 1919., neoženjen, ustaša, nestao u Rusiji oko 1944.;
8. Jurić, Mirko (Markotin) sin Marka i Ruže r. Zvonar, rođen 26. kolovoza 1927., neoženjen, vojnik?, ubijen 25. travnja 1946. na Kupresu, a pokopan je na Kolu;
9. Madunić, Anda kći Ivana Papića iz Vedašića, rođena 1860., udana za Ivana Madunića, poginula 25. prosinca 1942. od avionske bombe;
10. Madunić, Ante (Anta) sin Jozе i Jake r. Nevistić, rođen 19. studenog 1886., oženjen Janjom r. Stanić, ustaša, ubijen u logoru u Pakracu 1945.;
11. Madunić, Filip sin Tome i Anice r. Letica, rođen 25. studenog 1919., neoženjen, ustaša, nestao na Bleiburgu 1945.;
12. Madunić, Ivan (Ića) sin Tome i Anice r. Letica, rođen 30. travnja 1915., oženjen Marom r. Pašalić, civil šumar, ubijen 1945. u Buni pokraj Mostara;
13. Madunić, Jozo sin Ante i Janje r. Stanić, rođen 16. listopada 1923., neoženjen, ustaša, umro u Gospiću 25. lipnja 1943. od rana zadobivenih u borbi s partizanima;
14. Madunić, Jozo (Žigić) sin Ilije Ande r. Stanić-Poljičak, rođen 10. veljače 1924., neoženjen, ustaša, nestao na Bleiburgu 1945.;
15. Madunić, Marko sin Martina i Ive r. Pleić, rođen 17. rujna 1904., oženjen Ružom r. Jurčević, civil, poginuo pri bombardiranju Kola 1943.;



Spomen-obilježje u Kolu



Ante Tadić, u pozadini fra Mate Tadić

- 16. Madunić, Nevenka kći Bože i Kate r. Baćak, rođena 17. rujna 1941., poginula 25. prosinca 1942. od avionske bombe;
- 17. Madunić, Slavko sin Ante i Janje r. Stanić, rođen 30. siječnja 1920., neoženjen, ustaša, poginuo 20. siječnja 1943. u Krašiću;
- 18. Nevistić, Dane sin Pere i Janje r. Barišić, rođen 12. svibnja 1899., vojnik, nestao na Križnom putu 1945.;
- 19. Nevistić, Ilijan sin Mije i Ruže r. Bošnjak, rođen 8. travnja 1941., poginuo 25. prosinca 1942. od avionske bombe;
- 20. Nevistić dr. sc. Ivan sin Ilike i Mare r. Pleić, rođen 26. veljače 1900., neoženjen, civil, poginuo pri bombardiranju Beograda 1941.;
- 21. Nevistić, Ivan (Šćigin) sin Ivana i Cvite r. Perić, rođen 21. studenog 1921., neoženjen, ustaša, poginuo 1944. u Pleternici;
- 22. Nevistić, Ivan (Miškov) sin Mije i Anice r. Pašalić, rođen 18. lipnja 1923., neoženjen, ustaša, ?;
- 23. Nevistić, Jakov (Šćigin) sin Ivana i Cvite r. Perić, rođen 3. ožujka 1912., oženjen, civil, šumar, ubijen 15. lipnja 1945. oko Bune kod Mostara;
- 24. Nevistić, Jozo (Jozica Ćezin) sin Marka i Andje Tokić, rođen 23. travnja 1911., oženjen Katom (Šujom) r. Barišić, poginuo u Omišu 1944.;
- 25. Nevistić, Jure sin Mije i Ruže r. Bošnjak, rođen 29. srpnja 1928., neoženjen, civil, ubijen u Sarajevu, 29. srpnja 1947.;
- 26. Nevistić, Mirko sin Stanka i Ruže r. Tadić, rođen 1. svibnja 1938., poginuo 25. prosinca 1942. pri bombardiranju Kola;
- 27. Nevistić, Stipe sin Šimuna i Andje r. Madunić, rođen 13. rujna 1920., neoženjen, ustaša, poginuo 15. rujna 1943. u borbi u Ludbregu;
- 28. Papić, Ilija sin Ivana i Ive r. Zvonar, rođen 10. travnja 1922., neoženjen, ustaša, poginuo 10. travnja 1943. u Jajcu u borbi s partizanima;
- 29. Papić, Ljuba kći Ivana i Ive r. Zvonar, rođena 13. veljače 1924., neudana, ci-

- vil, partizani je smrtno ranili 4. travnja 1942.;
- 30. Pašalić, Ante (Tone) sin Marka i Stane r. Zvonar, rođen 22. listopada 1927., neoženjen, ustaša, poginuo 6. kolovoza 1943.;
- 31. Pašalić, Ilija sin Bože i Eve r. Ećimović, rođen 14. veljače 1923., neoženjen, ustaša, nestao u Mariboru 1945., zadnji ga video živa Ivan Tadić „Brkić“;
- 32. Pašalić, Jozo (Džankić) sin Pere i Ive r. Žilić r. 17. prosinca 1920., neoženjen, ustaša, nestao u Mariboru 1945., zadnji ga video živa Ivan Tadić „Brkić“;
- 33. Perić, Andrija (Jandre) sin Pere i Ive r. Stipić, rođen 1. Travnja 1918., oženjen Ružom r. Baković, partizan, poginuo u Karlovcu 1945.;
- 34. Perić, Delfa kći Stipana Krstanovića iz Sarajlija i Mare r. Gudelj, rođ. 12. rujna 1887., udana za Juru (Juku) Perića, civil, poginula 25. prosinca 1942. od avionske bombe;
- 35. Perić, Ivan (Ikić) sin Pere i Ive r. Stipić, rođen 26. lipnja 1922., neoženjen, ustaša, poginuo na Blažuju 18. studenog 1942. u borbi sa partizanima;
- 36. Perić, Jozo sin Jakova i Matije r. Skočibušić, rođen 1920., neoženjen, ustaša, poginuo u Jajcu 2. listopada 1942. u borbi s partizanima;
- 37. Perić, Jozo (Jole) sin Jozе i Luce r. Milić, rođen 23. veljače 1900., oženjen Delfom r. Krajina, civil, umro 12. srpnja 1943. u bolnici u Mostaru gdje je i pokopan od posljedica ranjavanja avionskom bombom;



Fra Mate Tadić: blagoslov križa na raskrižju u Kolu

38. Perić, Jozo (Kekić) sin Luke i Janje r. Krstanović, rođen 28. ožujka 1921., neoženjen, ustaša, poginuo na Zidnom Mostu 1945.;
39. Perić, Luka (Lujo) sin Ante i Ande r. Milić, rođen 11. studenog 1888., oženjen Janjom r. Krstanović, civil, ubili ga partizani u Stipanićima 20. rujna 1942.;
40. Perić, Mirko (Mićo) sin Jerke i Cvite r. Krajina, rođen 1. kolovoza 1925., neoženjen, SS-ovac, nestao na Bleiburgu 1945.;
41. Perić, Pere sin Joze i Zorke r. Tadić, rođen 13. listopada 1923., neoženjen, ustaša, nestao na Bleiburgu 1945.;
42. Radoš, Ivan sin Ilike i Anice r. Stanić-Poljičak, rođen 1. siječnja 1926., neoženjen, partizan, poginuo 20. kolovoza 1945. u Slavonskoj Požegi;
43. Radoš, Ivan (Ivče) sin Mate i Ande r. Perić, rođen 8. prosinca 1899., oženjen, ubili ga na Kolu 13. studenog 1944. pripadnici njemačke vojske;
44. Radoš, Pere sin Kažimirov i Kate r. Leto, rođen 18. Prosinca 1926., neoženjen, domobran, ubili ga partizani u Studenim Vrilima 5. siječnja 1943.;
45. Radoš, Petar sin Ante i Dome r. Mašić, rođen 19. siječnja 1912., neoženjen, domobran, umro u Omišu 5. siječnja 1943.;
46. Radoš, Stipan sin Ante i Dome r. Mašić, rođen 10. srpnja 1920., neoženjen, ustaša, nestao na Bleiburgu 1945.;
47. Radoš, Stipe sin Andrije i Jele r. Letica, rođen 28. lipnja 1907., neoženjen, civil, ubili ga partizani 1. siječnja 1943.;
48. Tadić, Ante (Maketov) sin Marka i Janje r. Perković, rođen 8. siječnja 1921., neoženjen, ustaša, poginuo od aviona u Osijeku 24. rujna 1944.;
49. Tadić, Jerko (Maketov) sin Marka i Janje r. Perković, rođen 16. studenog 1936., „prilikom ulaska partizana ubijen bacačem“ 8. listopada 1943.;
50. Tadić, Marko (Markuzan) sin Bariše i Mare r. Tabak, rođen 19. kolovoza 1923., neoženjen, ustaša, poginuo u Jajcu 2. listopada 1942. u borbi sa partizanima („poginuo od razbojničkih partizanskih banda“);
51. Tadić, Marko sin Pere i Tade r. Jurić, r. 1. veljače 1923., neoženjen, ustaša, nestao u Mariboru 1945.;
52. Tadić, Mirko (Brkin) sin Pere i Janje r. Jurčević, rođen 8. studenog 1926., neoženjen, civil, ubili ga pripadnici njemačke vojske na Kolu 18. rujna 1944.;
53. Zvonar, Ante (Lošićov) sin Lovre i Anice r. Perić, rođen 5. svibnja 1922., neoženjen, ustaša, prema svjedočenju svog pok. brata Ivanka bačen je 1945. u jamu Jazovku;
54. Zvonar, Sofija (Soka) kći Petra Kosića iz Crne Gore, rođena 3. lipnja 1875., udana za Matu (Malku) Zvonara, civil, poginula 28. siječnja 1943. od avionske bombe.
- Gledajući ovaj popis i čitajući imena možemo vidjeti i sami besmisao rata, rata u kojem su život izgubili starci, žene djeca, ali i cijela jedna generacija momaka, ostavljući svoje živote i kosti na raznim etapama Križnoga puta hrvatskoga naroda.
- Posebno dirljivo je bilo otkrivanje spomen-obilježe svim stradalim mještanim Kola koje je otkrila obitelj pokojnoga hrvatskoga viteza Davora Tadića: njegova braća Pero i Marko te majka Andu u nazočnosti ostale obitelji i mještana.
- Davor je rođen 1967. od oca Ante Tadića zv. Antunović i majke Ande r. Mamić zv. Mamuša. Nakon srpske agresije Davor se nije dvoumio te kao student iz Zagreba dolazi na kupreško bojište braniti svoj dom. Nakon pada Kupresa, pri povlačenju prema Glamoču pada u nemilosrdne neprijateljske ruke te nakon dana i dana mučenja i maltretiranja umire u kninskom zatvoru krajem travnja 1992. godine.
- Na otkrivanje spomen obilježe pristiglo je i 14 Davorovih supatnika iz kninskoga zatvora ljudi koji su s njime preživjeli zadnje njegove dane. U razgovoru s njima saznadosmo bolnu istinu: ovo je prvi put od njihova zarobljavanja 1992., da su pozvani na obilježavanje bilo čega. Prvi put se netko sjetio ljudi koji preživeće 40 dana torture i maltretiranja u zloglasnome kninskom zatvoru. Zar smo tako rano zaboravili žrtvu tih ljudi. Nadam se da nismo, i da će i ubuduće biti više ovakvih događanja kojima ćemo otimati od zaborava imena i djela ljudi koji nam omogućiše svojim životima da imamo svoju državu i slobodu. Iako mi Duvnjaci, kao ni ostali Hrvati u BiH nismo teritorijalno u Republici Hrvatskoj, dušom smo s njom i uvijek smo ponosni na svoju slobodnu i nezavisnu Republiku Hrvatsku. •
- N**eorenesansna Palača Žofin je jedan od vodećih kulturnih i društvenih centara u Pragu. Palača je sagrađena između 1836 i 1837., kao reprezentativna građevina za nadvojvotkinju Sofiju (Žofie), suprugu tadašnjeg vlasnika otoka na rijeci Vltavi, Václava Antonína Novotnog, a građena je u neoklasicističkom stilu te je ubrzo postala zanimljivim i popularnim mjestom. U revolucionarnoj 1848. godini, tu je održan slavenski kongres. Otok, zajedno s palačom, otkupio je 1884. grad Prag i preuređio ju u sadašnjem neorenesansnom stilu. Palača Žofin dugo je bila središtem kulturnih i društvenih događanja u Pragu. U njoj se i danas održavaju koncerti, balovi i konferencije.
- Kad je 1968. propupalo Praško proljeće, bivši komunistički uznici su se tu okupili i osnovali udrugu političkih uznika pod nazivom 231. Naime, 231 je članak kaznenoga zakona po kojem je većina bila suđena, zato su već u naziv stavili taj znameniti broj i u programu tražili da se iz zakona taj članak briše, što je značilo da se ukida ograničenje slobode i u buduće da ne bude više političkih uznika. Kako znademo, taj pušpoljak je već u kolovozu 1968. otregnut, a članak 231 ostao je sve do konačnoga urušavanja komunističkog sustava i u Čehoslovačkoj Federativnoj Republici.
- Politički se uznici, u znak spomena na to prvotno organiziranje sastaju godišnje na zajedničkom svedržavnom druženju. Tako je bilo i ove godine. Konfederacija političkih uznika Češke republike pozvala je na republički sastanak, koji se ove godine održava pod pokroviteljstvom predsjednika Vlade Češke Republike, sve svoje podružnice i predstavnike svih političkih stranaka. Pozivu ugledne predsjednice Konfederacije političkih uznika **dr. Naděžde Kavalírove** odazvalo se mnoštvo članova udruge i sve vladajuće političke stranke ali i oporbena socijaldemokratska stranka (ČSSD).
- Predsjednica je svojim kratkim uvodnim pozdravnim govorom otvorila skupštinu, nakon čega je izaslanik predsjednika Češke Republike **dr. Vaclava Klausu** pročitao pozdravno pismo češkog predsjednika skupštini političkih uznika. Predsjednik u tom pismu ističe radost da su se politički zatvorenici opet okupili i naglasio, da je i u prošlosti opetovano izražavao svoje poštovanje i divljenje političkim uznicima, koji su pravi bojovnici za slobodu, koji se nisu bojali usprotiviti totalitarnom sustavu, a koji ni danas nisu prestali vojevati protiv kratkoga narodnog pamćenja.
- Možemo reći da bi u mnogim post-komunističkim državama politički zatvorenici

DODJELA POČASNE POVELJE ZASLUŽNOJ PREDSJEDNICI KPV ČR

željeli da predsjednik republike cijeni njihovu žrtvu, njihovu hrabrost i upornost kojom stalno podsjećaju narod o tome kako je teško dobiti izgubljenu slobodu.

Nakon govora predsjednika Češke Republike, predsjednik Inter-Asso **Jure Knežović** pozdravio je skupštinu i obrazložio odluku XIX. Kongresa Internacionale asocijacije bivših političkih uznika i žrtava komunizma i Savezne njemačke zaklade za prevladavanje komunističke diktature, da ravnateljica njemačke Zaklade **dr. Anna Kaminsky** i predsjednik

Pišu:

**dr. sc. Renata KNEZOVIĆ,
LFUK, Bratislava &**
**dr. sc. Rebeka RALBOVSKA,
FBMI, Prag**

kojoj je na čelu premijer **Nečas**, koji zbog zasjedanja vlade nije mogao naznačiti, ali je zato poslao ministra **Chalupu**. Ministar je pročitao premijerovo pismo iz koga navodimo neke dijelove:



Dr. Naděžda Kavalírová

Inter-Asso-a na ovoj skupštini dr. Kavalírovoj svečano predaju ovu počasnu povjeru. Zbog spriječenosti dr. Kaminsky, tu čast imao je sam predsjednik Inter-Asso-a. U svom govoru naglasio je divljenje društvenom priznanju koje u Češkoj, kao rijetko gdje, uživaju bivše žrtve komunističkog totalitarizma, naglasivši da je to u prvom redu zasluga predsjednice kojoj treba zahvaliti i za postojanje festivala protiv totalitarizma Mene Tekel, te dr. Kavalírovoj svečano uručio počasnu povjeru, kojom ove dvije institucije dr. Kavalírovoj iskazuju zahvalnost i priznanje za njene zasluge u prevladavanju posljedica komunističkih zločina i odavanje počasti žrtvama komunističke diktature i za njenu neumornu predanost u pribavljanju žrtvama nacionalne i međunarodne pozornosti i za borbu za njihova prava.

Slijedili su govori **dr. Premysla Sobotke**, dopredsjednika Senata ČR, **dr. Pavela Bema**, bivšeg praškog gradonačelnika a sada zastupnika u Češkom parlamentu, predstavnika stranaka: oporbene socijaldemokratske ČSSD i vladajućih TOP 09, VV, KDU-ČSL i ODS, stranke

kao nužnost, kao potreba: ako ste gladni, najedite se i vi ste slobodni. Pojam nužnosti, u ovoj definiciji, ne pojavljuje se slučajno riječ iste srodnosti kao i prisila.

Marksisti stoga ne mogu razumjeti političke zatvorenike koji su u borbi za slobodu žrtvovali komad svoga živote, koji su proveli u zatvorima. Marksisti su političke zatvorenike smatrali brodolomcima i gubitnicima. Oni ne mogu razumjeti političke zatvorenike, zato jer u njihovoj definiciji slobode nema moralnog imperativa, koji daje smisao odgovornosti za vlastitu savjest i domovinu Dakle, politički zatvorenici su se upravljali moralnim imperativom, jer su svoje djelovanje podredili vlastitoj svjesti i savjesti.

Za Friedricha Nietzschea već 1888. godine sloboda je bila "volja prema vlastitoj odgovornosti." Bernard Shaw je 1905. napisao da "Sloboda znači odgovornost". Immanuel Kant je na koncu cijeloživotnog razmišljanja došao do uvjerenja, da "u etici mora biti jedan jedini, svima zajednički i nepokolebljivi moralni zakon, koji si ljudska sloboda sama, nužno nameće kao obvezu."

Ignoriranje ovih osnovnih moralnih činjenica, lavovski je dio na sveopćoj diskreditaciji demokratskih političara i u koначnici cijele politike.

Mi, u Češkoj smo vrlo sretni da političke elite kao primjer imaju stalno pred očima vas koji ste živi dokaz vrijednosti aksioma "Nema slobode bez odgovornosti."

I zato, dok su si drugi kvarili karakter poklonstvom i dvojnim mišljenjem, vi politički uznici ostali ste slobodni i u najtamnjim Jáchymovskim rudnicima i zatvorima. Za to vam pripada naša zahvalnost.».



Dr. Pavel Bem i predsjednik Inter-Asso Jure Knežović

SAVJET LIJEČNIKA

DEMENCIJA – OČUVAJ NAS, BOŽE!

Piše:

**Dr. med. Drina
BLAŽEKOVIC-SOJČIĆ**

Demencija – zastrašujuća tema? Možda jest, no ipak se dobro s njom suočiti i znati što više, jer je starenjem populacije aktualna i sve aktualnija. A može pogoditi svakoga. Ruku na srce, ne hvata li nas nemir kada primijetimo da smo išli u sobu i vratili se a da nismo obavili što smo kanići? Ili kada nam se počne događati da se sve češće ne možemo sjetiti nekog imena ili broja te zaboravimo gdje smo ostavili ključeve ili naočale! Za utjehu – odmah treba reći da sama zaboravljenost ne znači demenciju. Zaboravljenost jest jedan od prvih simptoma demencije, ali može biti i posljedica nedovoljnog treninga mozga, depresije, podsvjesnog potiskivanja bolnih sjećanja, selektiranja nevažnih ili neu-potrebljivih sadržaja. I mladi ljudi zaboravljaju. Starenje mozga i pad kognitivnih sposobnosti počinje već sredinom dvadesetih godina, završetkom odrastanja – što kompenziramo iskustvom i nadogradnjom znanja i sadržaja. Zato se mirno možemo šaliti: „Sporo mislim, brzo zaboravljam“.

Staračka demencija ne zahvaća svaku staru osobu, no kod mnogih prvovalno normalno zaboravljanje može postati ozbilj-

no. Inače, demencija ima puno vrsta. Ovdje ne ću ulaziti, primjerice, u demenciju zbog Lewyjevih tjelešaca, u frontotemporalnu degeneraciju koja se pokazuje promjenama međuljudskih odnosa, agresivnosti i pomanjkanja takta, u Korsakovljev sindrom koji je posljedica kroničnog alkoholizma, niti u toksična oštećenja mozga kod ciroze jetara, masivnog uživanja droga, udisanja ljepila ili korištenja tzv. dizajniranih droga. Dva bitna oblika koja susrećemo u starosti su vaskularna demencija i Alzheimerova bolest.

Vaskularna demencija, koju ljudi popularno zovu skleroza, zapravo je posljedica načina života. Često je naime začeta već u djetinjstvu načinom prehrane, pretilosti, manjkom kretanja, pušenjem, kolesterinom povišenim zbog genetskih razloga ili zbog prekomjernog unošenja kalorija te šećernom bolesti – sve uzrocima koje je moguće izbjegići ili barem ublažiti. Kao što ime kaže, kod ove se demencije radi se o promjenama u krvnim žilama zbog čega

dolazi do smanjene opskrbe mozga kisikom.

Za Alzheimerovu bolest prevencija nije poznata. Za nju su tipične naslage amiloide u mozgu za koje se ne zna jesu li uzrok ili posljedica bolesti. Radi se o ozbiljnoj degenerativnoj bolesti koja uništava neurone i veze u moždanoj kori i dovodi do gubitka moždane mase.

Klinička slika demencije i Alzheimerove bolesti se djelomično preklapa, ali postoje i znatne razlike. Kod demencije oštećenja mozga idu sporo. Čovjek je zaboravljen, naročito ako se radi o novom sjecanju, a vremenom postaje sve manje aktivn te sporiji u shvaćanju. Katkada je potišten ili je jednostavno miran. Česta su pojave padovi i modrice zbog kratkih nesvestica kojih se čovjek i ne sjeća. Moguća su i skokovita pogoršanja zbog tzv. TIA – prolaznog izostanka prokrvljenosti djelića mozga, sa ili bez mini infarkta, radi čega su učestale i prolazne smetnje vida. Ključno je ipak da je čovjek u realnosti, a u karakteru uglavnom sačuvan.

Alzheimerova bolest zahvaća čovjeka dublje, tako da se karakterni mijenja. Oboljeli čovjek prvo polagano postaje nepovjerljiv, ustrašen i izrazito škrt. Ne

RAZMIŠLJANJA O STARENJU I STAROSTI (12)

STAROST I INTELIGENCIJA

Piše:

Maja RUNJE, prof.

Kada vidimo starog čovjeka, brzo smo skloni, pa čak i onda kada sami više nismo mlađi, zaključiti da je osoba - zbog starosti - sigurno intelektualno inferiorna, spora i neinventivna! Ponekad ćemo razgovor i susret nastojati izbjegći! Odluka je, naravno, nepristojna, ali usto je i potpuno neutemeljena.

Inteligencija se obično definira kao sposobnost uočavanja i povezivanja pojmova, osobito apstraktnih. Heterogena je i veoma individualna. Nije ju lako odvojiti od školovanosti, tjelesnog stanja, duhovnosti, mentaliteta i socijalnih kompetencija. Teško ju je mjeriti, a rezultati mjerjenja ne mogu se smatrati preciznim, a ponekad su i nepouzdani.

Promjenama u populaciji starih ljudi došlo je do velikih pomaka u vanjskom odnosu inteligencije i starenja. Ljudi koji

danas imaju sedamdeset godina tjelesno su – ali i mentalno! – pet do deset godina mlađi od ljudi koji su u istoj dobi bili prije trideset godina, a oni koji su mlađi od sedamdeset godina, u boljem su stanju od svojih ranijih vršnjaka. Pravo, pitanje i dalje je, naravno, absolutna narav suodnosa.

Zna se da između inteligencije i starenja veza postoji. Više je nego uočljivo da će petnaestogodišnjak u veoma kratkom vremenu zapamtiti desetak koraka koje je potrebno poduzeti da se fotografija iz elektroničkog fotografskog aparata prenese na računalo te nekamo pošalje, a da će stari čovjek, pa i onaj koji je veoma

motiviran, imati teškoća i trebati puno više vremena.

Inteligencija se često dijeli na fluidnu i kristalnu, a kod istraživanja i opisivanja inteligencije staračke dobi upravo se ta dioba kao model najčešće koristi. Fluidna inteligencija je ona koja svoje temelje ima u mozgu i živčanom sustavu, koja, dakle, počiva, na našem urođenom potencijalu. Kristalna inteligencija stječe se razvitkom i iskustvom. Fluidna inteligencija omogućuje brzinu, preciznost, inovativnost i svježe pamćenje, a kristalna upravlja stečenim znanjima, jezikom te kulturnim i socijalnim sposobnostima.

Starenje inteligencije nije ujednačen proces, već se odvija individualno. Ima ljudi koji ranije gube brzinu i lakoću shvaćanja te sve teže uočavaju zakonitosti i suodnose, te onih koji dulje ostaju mentalno vitalni. Ipak, fluidna intelij-

uviđa svoju zaboravljivost. Za objašnjenje zaboravljivosti i nespretnosti počinje sumnjičiti okolinu - za zle namjere i za krađe. Ne razlikuje moguće od nemogućeg te gubi smisao za realnost.

U početnoj fazi bolesnici više inteligencije i dobrog treninga mozga uspjevaju razviti trikove kojima prikrivaju smetnje pred okolinom i pred samima sobom. Pitamo li oboljeloga čovjeka koliko mu je godina, moguće je da će odgovoriti: „Rođen sam 19xx.“, pa će tek upućena osoba primjetiti da je pitanje izbjegnuto te da bolesnik u stvari ne zna koliko je star i koja je godina. Napredovanjem bolesti rupe u sjećanju počinju se popunjavati fantazijom, isprva mogućom, a kasnije i nemogućom. Vremenom se pojavljuju i halucinacije, potpuno neprihvaćanje logičnih argumentata i krajnja tvrdoglavost. U glavi i u razgovorima neprestalno se ponavljaju prisilne misli, uz uvrijeđenost ako okolina protuslovi ili pokazuje nevjericu.

Alzheimerova bolest teško pogoda i članove obitelji. Oboljeli čovjek se intenzivno mijenja i tone u vlastiti svijet i izolaciju. Razgovor postaje gotovo nemoguć, pa je jedina mogućnost da se okolina pokuša prilagoditi. Kako polemike nemaju smis-

la, preostaje pokazivati vjerovanje mislima bolesnika kako bi se sačuvalo čovjekovo dostojanstvo i osjećaj da ga uzimamo ozbiljno. Takav će pristup obično djelovati umirujuće.

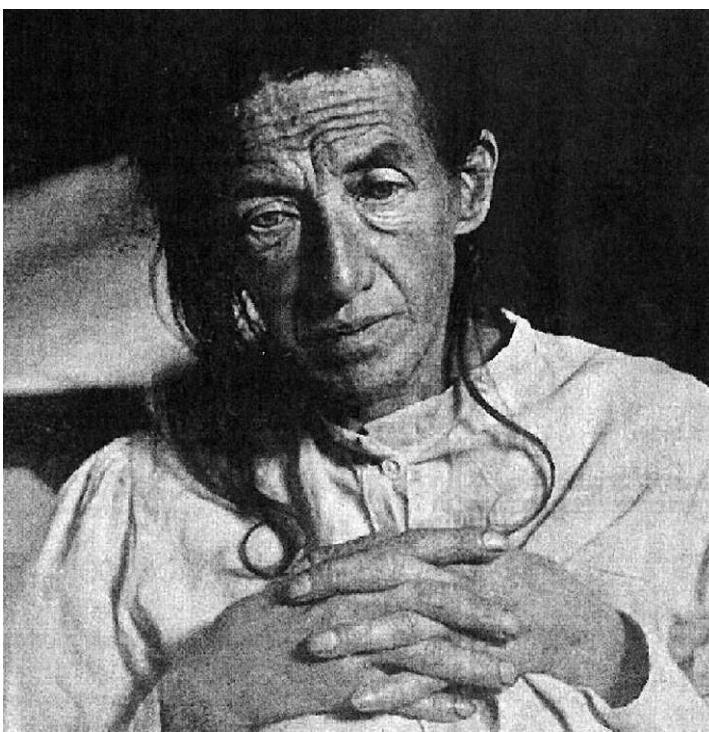
Kod svih oblika demencije važno je nastojati što dulje očuvati samostalnost. Potrebna je čvrsta, upravo ritualna svakodnevna struktura kako bi oboljeli čovjek što dulje mogao obavljati jednostavne radnje, pa makar one bile i sve nespretnije. Važan je i moždani trening.

Najbolje je pjevanje, čitanje i crtanje, a važni su i društveni kontakti. Bolest se time ublažava, a zadnja, bolna razdoblja odgađaju. U uznapredovaloj fazi bolesnik pokazuje tendencije bježanja, ne prepoznaće članove obitelji. Više ne može sam održavati osobnu higijenu te doživljava povratak na stupanj dojenčeta, nesposoban za najosnovnije funkcije, čak i za samostalno uzimanje hrane.

Njegovanje člana obitelji oboljelog od Alzheimerove bolesti veoma je teško. Zadužba ne bi smjela pasti na jednu osobu jer će se ta osoba prije ili kasnije pod teretom slomiti.

Na kraju još želim dodati da je s demencijom često povezana depresija, što je manje poznato. Smetnje se ponekad nevjerojatno povoljno poprave ako se primijene antidepresivi koji pomazu stabilizirati kemizam mozga. Druga mogućnost na koju se također često zaboravlja je površeni tlak likvora u glavi koji zna izazvati simptome slične demenciji, a koji mogu upravo čudesno nestati ako se pravodobno izvrši operacija drenaže i normalizira pritisak.

Ne znamo što nas čeka u stariji. Živimo zato što zdravije, idimo među ljudi, pjevajmo u zboru! Istovremeno, pomažimo dragima koje je bolest pogodila! A budućnost prepustimo u Božje ruke. •



Pacijentica Aloisa Alzheimer-a, Auguste Deter. Njezina bolest je prvi opisani slučaj bolesti koja će kasnije postati poznata kao Alzheimerova bolest.

gencija godinama slablje kod svakoga. Lagan pad počinje već sredinom dvadesetih, a u srednjim godinama zadobiva značajnije razmjere. Već od četrdesete učimo, uočavamo i zaključujemo znatno sporije. Kristalna inteligencija ostaje međutim dugo sačuvana. Stari ljudi mogu dugo zadržati visoke jezične kompetencije, a na području emocionalne inteligencije i inteligencije životnih vještina mogu čak i napredovati. Napredak, pa i pravo stvaralaštvo, moguće je i na području umjetnosti i profesionalne ekspertize. Poznati su uspjesi starih skladatelja, slikara i pisaca. Postignućima na drugim profesionalnim područjima na putu stoje uglavnom smanjene tjelesne mogućnosti.

Gubljenje fluidne inteligencije ne mora proticati uočljivo i dramatično zato jer ljudi svojim iskustvom i stečenom život-

nom perspektivom – kristalnom inteligencijom - izjednačavaju ili kompenziraju gubitke. Prikladne strategije postoje osobito u profesionalnom životu, pa će tako starija daktilografska, koja tipke udara smanjenom brzinom, održati tempo na taj način što će u pamćenju bolje strukturirati tekst koji prepisuje, ili će ga čitati unaprijed. U svakodnevnom životu snalaženje će ovisiti o vrsti zadača i mogućnostima da se razlika nadomjesti iskustvom. Tamo gdje to nije moguće – primjerice u razumijevanju uputa o korištenju aparata ili lijekova, ili u rukovanju automatima, razlika će se osjećati.

Posebno područje čini rješavanje teških životnih problema, za koje je potrebna stanovita mudrost. Ukoliko je ona ranije postojala – mudrost se ne stiče starenjem - ostatak će obično dugo sačuvava-

na i omogućavati suočavanje sa životnim problemima.

Na kraju, ono što je najvažnije i najzanimljivije. Dugo se smatralo da je nemoguće djelovati na slabljenja fluidne inteligencije budući da je ona usidrena biološki i genetski. U međuvremenu je poznato da mogućnosti ipak postoje. Građa i funkcionalnost mozga mijenjaju se kroz kontekste u kojima živimo, pa i pozitivno, ako kognitivne zadaće pred nas stižu kontinuirano, u prikladnom i poticajnom obliku. Sve više znanstvenika smatra da su zdravi stari ljudi sposobni treningom reaktivirati barem dio spektra kognitivnih sposobnosti - koristeći kristalnu inteligenciju. Raduje nas stoga da se psihologija sve više bavi ispitivanjima o sustavnijim metodama učenja prikladnih za stariju dob. •

SIJEDI ČOVJEK S BRCIMA

Tri puta dva je šest. Šest kvadratnih metara. I nas šestorica. Čovjek na metar, metar na čovjeka. To je nekad bila samica. Od kada su oni - crveni "osloboditelji" - došli, postala je ćelija za šestoricu. Smrdljiva "kibla" u kutu. Vrč vode. Prozori razbijeni - rešetke, preko njih daske zabijene. Debela drvena vrata - nad vratima žarulja - danonoćno jako svjetlo. I rupa u vratima, kroz koju bi često provirivalo oko. Široko otvoreno, svjetlucavo, zlobno oko. I pod. I ništa više. Nešto naših pokrivača, košara od hrane, torbe sa sitnicama, naprtnjače s rubljem. Sve desetak puta pretresano. Šavovi prorezani... Remeni izvadeni...

I nas šestorica na šest metara kvadratnih. Nešto ušiju, dosta stjenica.

Bez krivnje krivi. Stariji ljudi i jedan dječak - ja. Vječno čekanje. Čekanje "preslušanja islednika", tužioca, opužnice, suđenja, osude i odlaska. Za neke vječnog odlaska. Nervoze, glasine, fantaziranja, halucinacije, slomovi nade...

Sijedi čovjek s brcima sve je to stocički primao. I njegov filozofski mir prešao je na ostale u ćeliji. Pod istom dekom spavao sam s njim, da bude toplice. Iz iste porcije smo jeli, da bude jednostavnije. Iste pjesme pjevali, da bude veselije. Iza pretresa obješenjački se smijali, kad smo spasili jedini komadić olovke, dodavajući ga - dok smo onako polugoli na hodniku stajali - jedan drugome u ruke.

Saznao sam za vrijeme dugih besanih noći mnogo iz života Sijedog čovjeka s brcima. Svake večeri - uveli smo to na njegov prijedlog - netko je pričao dijelove svog života. Doživljaji ljubavi, mladosti, putovanja, školovanja, studentsko doba, udarci sudbine, probijanja kroz život, tuge i radosti, svake večeri nešto iz nečijeg života gostovalo je u naših šest kvadratnih metara. Bez uljepšavanja, često britko, često gorko, često s progutanim suzama i grčem u grlu, često s neobuzdanim smijehom. Nestajali su u tim trenucima sivi ćeljski zidovi, išarani krvavim mrljama od zgnječenih stjenica. Nestajalo je teške atmosfere i odlazili smo u život.

Piše:

Emin SEDLAR

Mnogo sam već od prije znao o životu Sijedog čovjeka s brkovima. Ali sve mi je sada dolazilo u drugom, bližem, jasnijem i dražem svijetu. Čuo sam o njegovom djetinjstvu. O krvavom radu, o njegovu ocu, o njegovoj starici majci. O nadljudski teškom probijanju kroz život. U stvaranju nečega iz ničega. O dolasku malog dječaka sa sela u grad. O studentskim gladnim večerima. O radu, radu, vječnom, neprekidnom napornom radu. Diploma. Obitelj. Kuća.

Činjenice sam znao, ali ovaj puta je to bilo drugačije, ljudski, kao isповijed duše.



Počeo sam shvaćati Sijedog čovjeka s brkovima kao nikada prije. Postao mi je bliži nego ikad. Razgovarao je sa mnom o životu ne kao s dječakom (što sam još bio), nego kao s odraslim čovjekom.

U hladnim noćima stisnuo sam se uz njegova široka leđa - i iza njih se čak i u zatvoru osjećao nekako sigurnim. I ponosnim, neskriveno ponosnim kad je pričao...

Došla su suđenja i moje dvije godine. Osjećao sam se nekako postiđen. Na dvořištu, za vrijeme dezinfekcije i "didiranja", kad spomenuh svoje "šaljive" dvije godine izazvah smijeh i omalovaža-

vanje među svima onima s - 10, 15, 20, doživotno, smrt. "Ja bih to na «kibli» prosjedio" - rekao je jedan!

Došlo je suđenje i Sijedog s brcima. Nekoliko dana odvodili su ga jutrom, dovodili večerom. Bio je miran, tek ogorčen, gorak s tvrdim pogledom kakvog još ni sam u njega vidio. "I to se zove suđenje..." sve je, što je rekao.

I onda - proglašenje osude. Vratio se za sat natrag. Jednako miran, još mirniji - samo pogled. Taj neću nikada zaboraviti. Mješavina ironije, tuge, prezira i neke nadnaravne odlučnosti.

Šutili smo. Nisam ništa pitao. Nakon nekoliko trenutaka rekao je: 20 godina. Odlanulo mi. Mislio sam da će biti gore.

Ostali u ćeliji bili su sljedećih dana nekako posebno čudna ponašanja, pogotovo prema meni. Nešto je bilo u zraku. Nešto teško. Svi su bili potišteni, šutljivi - jedini je Sijedi čovjek s brcima držao vesele govore i pokušavao zapjevati. No nitko nije prihvatio. - Počeo sam sumnjati, počele su se u meni rađati strašne misli: ovdje nešto nije u redu. Nešto mora biti po srijedi.

Jednog dana dobio je netko nekakav paket. Uzeo sam novine u koje je bila zamotana slanina i počeo čitati. Zinuo sam. Izvještaj o suđenju Sijedom čovjeku s brcima. Puno pogrdnih riječi. I najedanput iz onih prljavih, polupoderanih, zamaštenih novina udarila me je samo jedna riječ. Udarila po očima, mozgu i srcu. Slova su se počela gubiti,igrati mi pred očima, grlo prestalo udatisi zrak, srce se skoro raspuklo.

U novinama je hladno stajalo: „... i osuđen na SMRT strijeljanjem.“

Kad sam spustio novine vidjeli su svi što se dogodilo.

Sijedi čovjek s brcima prišao mi je i zagrlio me toplo: "Sinko, bit će sve dobro".

Sijedi čovjek s brcima bio je moj otac.

(Priča je prvi put objavljena u Novoj Hrvatskoj, god. II., br. 10, str. 5., London, listopad 1959. Auktor je hrvatski politički uznik **Tefko Saracević**)

NIKAD ZABORAVLJENI: ZAPISI I SJEĆANJA IZ DAVNIH GODINA (1946.-1948.)

Crnua prošlost, urezana u sjećanju na nevine ljude i žene Valpova, zapisao je **Franjo Varga** na inzistiranje mnogih starih Valpovčana. Svi su imali jednu želju, želju koja je i Vargina - da se ne zaboravi, ali i ne oprosti.

Iako je od tih događaja prošlo više od 60 godina, ta stravična, zločinačka dogadanja na Valpovštini - u samom Valpovu i u šumi Zvjerinjak, trebaju ostati zapamćeni. Osobe koje su stradale zaslužile su da ih se ne zaboravi, jer su bile nevine.

Sve je počelo odmah nakon ulaska partizana odnosno Jugoslavenske armije u Valpovo, odnosno na tzv. Dan oslobođenja 14. travnja 1945. godine. Po želji nekih osoba koje su se željele pokazivati kao borci NOB-a, vršila su se uhićenja, ali i snažno iskazivala mržnja i osveta prema uglednim i bogatim mještanima, gostioničarima, uglednim i poštenim seljacima, a posebno prema osobama njemačke nacionalnosti. Stradavali su i članovi obitelji čiji su brat ili otac bili u nekoj drugoj - rečeno je onda - neprijateljskoj vojsci.

Svi uhićeni, njih 35-40 s cijele Valpovštine, dovedeni su u poznatu OZN-u, na isti način - vezanih ruku vođeni su ulicama svojih mjesta. U Valpovo su dovođeni iz Veliškovaca, Gata, Tiborjanaca, Bistrinaca, Ladimirevaca, Marjančaca, Ivanovaca, Zelčina... Vodili su ih u dopodnevnim satima, da narod to vidi, da u mještana koji još nisu odvedeni još više utjeraju strah u kosti. U isto vrijeme, istih dana i sati - za vrijeme odvođenja tih nesretnika - ukoliko je netko pokazao ili dao mali otpor, ubili su ga u dvorištu ili odveli u vrt kako bi ga zaklali ili ubili na neki drugi način, svejedno.

Takvih je slučajeva bilo i u nekim selima, a posebno u Valpovu. Jedan se dogo-

dio u Ulici Braće Radića na broju 40. Žena od 45 godina zaklana je i odvučena na gnojište gdje je ležala dva dana, kao primjer ostalima. Ona je pružila otpor, nije odgovorila na pitanje gdje joj je muž, i zbog toga su je zaklali - a dva dana su



MASOVNA GROBNICA: fotografija snimljena nakon gašenja radnog logora Valpovo 1947. godine

branili da joj itko priđe (i pokopa ju) u namjeri da što više uplaše ostale stanovnike ulice - naročito udovice. Ta je ulica, naime, bila poznata kao ustaška, a iz svake kuće je netko bio u vojsci – većinom u domobranima.

Nakon što su ti ljudi i žene dovedeni u Valpovo na saslušanje, rečeno je kako će s njima u zatvor do daljnog, no u tim prostorima OZN-e nije bilo prostorija koje bi mogle služiti kao zatvor (ćelija, samica i sličnih) nego su zatočenike zatvarali u svinjce, štale, podrume i bolje građene šupe, uz pojačanu stražu. Sve to preživljavali su bez hrane i vode, bez pokrivača. Službenici OZN-e i stražari nisu se baš najbolje snazili u tom poslu - bili su još dosta neiskusni - pa su često međusobno prepričavali slične priče i razgovarali o tome kako treba "tu bandu što prije likvidirat". Tako su i radili, svakog dana i noći, a ti jadnici su bez suda i pravde, bez dokaza krivnje, unaprijed bili osuđeni na smrt.

Poseban događaj zbio se 26., 27. i 28. travnja. U vremenu od 22 do 24 sata svaku su večer odvodili 12-13 osoba u "Grofov ledaru" (u prostoru sadašnjeg "Standarda", a onda grofovskih štala nedaleko šume Zvjerinjak). U toj zloglasnoj ledari

ljudi su proživljavali mučenje do besvijesti i iznemoglosti, a zatim bi bili odvučeni stotinjak metara dalje, do šume Zvjerinjak, do rovova koji su bili iskopani za obranu od napada, rovova dubokih tek pola metra. Nad tim rovovima, jedan po jedan, bili su zaklani, na najstravičniji način, bodeni kuhinjskim noževima i bajonetama. To zločinačko djelo prepričavali su svakog dana, u pijanom stanju, sami izvršitelji tog masakra. Sve su prepričavali, ne izostavljajući ni najgnusniji detalj, u gostioni Šnideršić u Ulici Ljudevita Gaja u Valpovu, a pred pet-šest ljudi iz tog kraja. Izvršiocu su bili poznati pijanici iz Bistrinaca, poznati pod imenom Svirač bez žica, ciganin **Mikoš** i dva brata **Presnaca** iz Valpova. Za napomenuti je da su ti zločinci svoje zločine najavljavali, za svaku nadenu noć, plašeći ljudi u gostioni.

Kako se je sve to pročulo, žene iz Gajeve ulice svaku su večer u to vrijeme dolazile u blizinu tih stravičnih događanja, i s udaljenosti od pedesetak metara slušale te grozne jauke, viku, zapomaganja u pomoc, i nazivanja "Maro", "Rezo moja", "Kato"... "Djecoo, nikad me više!" Taj su slučaj razglasile po cijelom Valpovu, a kao svjedoci ga potvrdili radnici u grofovim štalama: **Marko Ivić**, njegov brat i drugi - jer oni su svako jutro morali zagurnuti i nabacati zemlju na te mrtve u rovovima, svega 50-60 centimetara dubine. To se godinama prepričavalo te je osuđivana tadašnja vlast i mnogi pojedinci - krivci za ove događaje iz Valpova, Petrijevaca, Šaga, Ladimirevaca i Brođanaca. Ja im ovo nikad oprostiti ne ću.♦

LISIČIĆ (BENKOVAC): RATNE I PORATNE ŽRTVE

Drevno hrvatsko selo Lisićić nalazi se nedaleko Benkovca. Smatra se da je naziv Lisićić nastao kao izvedenica iz Lasnićić, kako se zvalo jedno od dvanaest hrvatskih plemena. Još i danas mjesto i njegovi žitelji najpoznatiji su po iskorištavanju kamena. U Drugome svjetskom ratu Lisićić je snašla sADBINA svih hrvatskih naselja na širem zadarskom području koja se nisu predala partizanskom teroru. Jugoslavenski partizani su zarobljene Hrvate, među kojima i civile, nemilosrdno ubijali, mjesto opljačkali i spalili. Narod je kakvu takvu sigurnost potražio u 5 km udaljenom Benkovcu, dok i on tijekom te tragične 1944. godine nije pao u ruke neprijatelja, čiji su brojni pripadnici na ovom području srpsku četničku kokardu na vrijeme zamjenili komunističkom petokrakom.

Partizansko-komunistička historiografija ustvrdila je da su krajem travnja 1944. godine u Lisićiću naišli na žestoki otpor njegovih branitelja te da su se morali boriti za svaku kuću. Isti neobjektivan i nepouzdani izvor, koji ne zavrjeđuje ni spomena, navodi da su ukupno 32 pripadnika oružanih snaga NDH poginula u posljednjim borbama za Lisićić. Prema vjerdostojnim svjedocima, samim mještanim, stvari su tekle drugačije. U navedenim događajima toliki broj hrvatskih vojnika nije poginuo u borbi, već su komunisti očito uvećali brojke kako bi istakli svoje "herojstvo u narodno-oslobodilačkoj borbi". Ono što su propustili reći, jest koliko su tamošnjih hrvatskih vojnika i civila smaknuli nakon zarobljavanja, ne samo 1944. nakon pada Lisićića već tijekom cijelog rata. I najvažnije, čime su žrtve zaslужile - neke i najstrašniju smrt... A radi se o hrvatskoj sirotinji, mirnom i radišnom seoskom stanovništvu koje se oduvijek moralno boriti za goli opstanak na svojoj hrvatskoj zemlji.

Priloženi popis ratnih i poratnih žrtava mjeseta Lisićić, koji bi se vjerojatno mogao nadopuniti, podijelili smo na dva dijela. Drugi dio sadrži imena 15 mještana prisilno odvedenih u partizanske redove, gdje su poginuli ili podmuklo ubijeni. Činjenice o hrvatskoj mladosti prisilno odvedenoj u partizane (ucjenama uboj-

Piše:

Bruno ZORIĆ, prof.

stvom, čak i cijele obitelji...) slabo su pozнате hrvatskoj javnosti, pa i stručnim povjesničarskim krugovima. Najvjerojatnije se radi i o svjesnom prešućivanju, s ciljem krivotvorena tog dijela hrvatske povijesti.

Popis ratnih i poratnih žrtava:

1. Bačić, Andelka (Marka i Marije Dubravica), dijete. Poginula na cesti ispod Bukovića 23. 8. 1944., zaprežna kola stala na minu;
2. Bačić, Ante (Ivana i Cvite Golem), r. 1876. Partizani ga 1944. odveli u logor iz kojeg je otpušten pred smrt, u kolovozu 1945.;
3. Bačić, Božo (Ilije i Ike Ražov), r. 1898. Partizani ga strijeljali 1944. u Šušnju kod Benkovca;
4. Bačić, Božo (Ive i Marije Zrilić), r. 1920., ustaša, poginuo 1944. kod Bjelovara;
5. Bačić, Marko (Josipa i Božice Knežević), r. 1913., ustaša, partizani ga 1944. zarobili kod Bukovića i usmrtili;
6. Bačić, Marko (Ante i Jurke Zubčić), r. 1907. Poginuo na cesti ispod Bukovića 23. 8. 1944., zaprežna kola stala na minu;
7. Bačić, Mate (Cvitka i Cvite), r. 1917. Pripadnik talijanskog MVAC-a, poginuo 1942. kod Vodica;
8. Bačić, Mate (Josipa i Božice Knežević), r. 1899. Partizani ga strijeljali 1944. u polju kod Raštevića;
9. Bačić, Milka (Ante i Grše Uskok), r. 1885. Poginula na cesti ispod Bukovića 23. 8. 1944., zaprežna kola stala na minu;
10. Bačić, Šime (Mate i Luce Zubčić), ustaša, poginuo 1944. kod Bihaća;
11. Balen, Nikola (Ivana i Kate Klapan), r. 1921. Njemački legionar, poginuo 1945. kod Vojnića;
12. Budan, Ante (Marka i Matije), r. 1890. Partizani ga zaklali 1. 1. 1944. u kućnom dvorištu;
13. Budan, Martin (Marka i Matije), r. 1901. Partizani ga zaklali 1. 1. 1944. u kućnom dvorištu;
14. Budan, Tome (Šime i ?), r. 1890. Partizani ga zaklali 1. 1. 1944. u kućnom dvorištu;
15. Golem, Grgo (Marka i Grgice Tokić), r. 1913. Partizani ga zaklali 1. 1. 1944. u vlastitoj kući;
16. Golem, Grgo (Jure i Ružice Čvrnjak), r. 1910., ustaša, nestao 1945. na križnom putu;
17. Golem, Joso (Marka i Cvite Pešut), r. 1922., ustaša, umro od tifusa 1944. u Benkovcu;
18. Golem, Joso (Ilije i Milke Nakić), r. 1888. Partizani ga strijeljali 1944. u Benkovcu;
19. Golem, Marko (Petra i Ivanice Dučić), r. 1892. Partizani ga živog bacili u jamu Golubinka kod Brguda 1944. godine;
20. Golem, Marko (Marka i Cvite Pešut), r. 1914. Pripadnik talijanskog MVAC-a, stradao u Zadru 1942.;
21. Kutija, Andrija (Tome i Ike Tokić), r. 1922., ustaša, poginuo 1944. u Benkovcu;
22. Kutija, Ante (Mate i Grgice). Nesretnim slučajem stradao ispod Lisićića 1944.;
23. Kutija, Grgica (žena Mate), r. 1916. Nesretnim slučajem stradala ispod Lisićića 1944.;
24. Kutija, Ive (Luke i Šimice Baković), r. 1908. Partizani ga 1944. ubili u Lisićiću (Baretine);
25. Kutija, Jakov (Petra i Mare Čerina), r. 1912., ustaša, poginuo 1944. u Žitnicu;
26. Kutija, Jerko (Mile i Toke Čaćić), r. 1920., ustaša, poginuo 1944. u Smrdeljima;
27. Kutija, Ljubo (Ante i Stojan), r. 1924., ustaša, nestao 1945. na putu prema Austriji;
28. Kutija, Šime Ćiro (Petra i Mare Čerina), r. 1926., ustaša, nestao 1945. na putu prema Austriji;

29. Kutija, Tomo (Nikole i Tomice Golem), r. 1900. Partizani ga strijeljali 1944. u Benkovcu;
30. Pešut, Ante (Ivana i Jele Ni-mac), r. 1922., ustaša, poginuo 1945.;
31. Pešut, Ante (Ilije i Peke Šarić), r. 1922., ustaša, zarobljen poslije rata, 16. 3. 1947. strijeljan u Zadru;
32. Pešut, Ilija (Bare i ?), r. 1888. Partizani ga ubili 1944. u Lisičiću (Baretine);
33. Pešut, Ivica (Ivana i Mare Šu-nić), r. 1929. Poginuo od britansko-američkih zrakoplova 1944. ispod Benkova;
34. Pešut, Joso (Ilije i Peke Šarić), r. 1921., ustaša, nestao 1945. na putu prema Austriji;
35. Pešut, Mara (žena Mate), r. 1915. Poginula od britansko-američkih zrakoplova 1944. kod Biljana;
36. Pešut, Mate (Miće i ?), r. 1913. Ustaša, nestao 1945. prilikom pada Zagreba u ruke Jugoslavenske armije;
37. Pešut, Mile, (Ivana i Kate Gos-pić), r. 1926., ustaša, poginuo 1945. kod Bihaća;
38. Uskok, Ana (Andrije i Stoje Radaš), r. 1922. Četnici je zaklali 1942. u Benkovcu, u kući Mate Zrilića;
39. Uskok, Nikola (? i Tomice Ku-tija), r. 1904. Nestao 1945. na putu prema Austriji;
40. Uskok, Vinko (Frane i Đuke Klapan), r. 1929. U Lisičiću nakon rata stradao od bombe;
41. Zurak, Andrija (Ivana i Jandre Pešut), r. 1890., ustaša, nestao 1945. na putu prema Austriji;
42. Zurak, Ivan (Ivana i Jandre Pešut), r. 1914., ustaša, nestao 1945. na putu prema Austriji;
43. Zurak, Šime (Ivana i Jandre Pešut), r. 1887., ustaša, nestao 1945. na putu prema Austriji;
44. Žilić, Cvita (žena Ante). Partizani je 1945. strijeljali u vlastitoj kući.

Poginuli - prisilno odvedeni u partizane

1. Bačić, Marko (Šime i ?). Hrvatski vojnik, partizani ga zarobili u Benkovcu. Poginuo 1944. kod Katarine;
2. Bačić, Petar (Jašine i Barice Čirjak), r. 1898. Odveden u partizane i u Hercegovini 1944. ubijen s leđa;
3. Budan, Dujo (Tome i Marte Ledenko), r. 1922. Poginuo u Lici;
4. Dukić, Ante (Šime i ?), r. 1913. Poginuo 1944. na Širokom Brjeđegu;
5. Dukić, Marko (Šime i Smilje), r. 1916. Poginuo 1944. u Pađenima kod Knina;
6. Dukić, Nikola (Ive i Bije Grubić), r. 1911. Poginuo 1944. kod Knina;
7. Golem, Ivan (Jose i Božice Pešut), r. 1922. Poginuo 1944. u Lici;
8. Pešut, Dujo (Jose i Peke Ro-gić), r. 1922. Poginuo 1944. u Lici;
9. Pešut, Josip (Ivana i Mare Ledenko), r. 1924. Poginuo 1944. u Lici;
10. Pešut, Luka (Petra i ?), r. 1911. Ranjen kod Knina, umro 1944. u Biogradu na moru;
11. Pešut, Marko (Ivana i Mare Šu-nić), r. 1924. Poginuo 1944. u Lici;
12. Pešut, Šime (Ivana i Mare Ledenko). Poginuo 1945. u Lici;
13. Uskok, Frane (Frane i Đuke Klapan), r. 1922. Poginuo 1944. u Lici;
14. Uskok, Mate (Miće i Mare Perica), r. 1906. Poginuo 1944. kod Mostara;
15. Žilić, Nikola (Grge i Mirke To-kić), r. 1920. Poginuo 1945. između Senja i Rijeke.

(Podatke dali: Petar Bačić (sin Petra), Stanko Čerina (sin Jakova), Cvitko Golem (sin Marka) i Tomo Kutija (sin Ive).•

KAKO SU DESETKOVANI SRIJEMSKI HRVATI

Piše:

Anica DUJMOVIĆ

Rođena sam 20. lipnja 1923. u Srijemskoj Kamениći, gdje sam živjela sve do 1992., kad su me protjerali. U doba komunističke Jugoslavije nama Hrvatima tamo nije bilo lako. I prije nego što su uspostavili vlast, komunisti su pokazali svoje pravo lice. Moj stric **Ivan Profuntarović** bio je hrvatski vojnik i pukim je slučajem preživio stradanje cijele njegove bojne. Iz bagremove je šume promatrao kako su partizani, koji su zarobili veći broj pripadnika bojne, okrutno poubijali hrvatske vojниke, u čemu se posebno isticao **Voja Kulašinović**.

Tada su bez suda ubijeni: **Tomislav Koska** i njegov brat **Petar, Ivica i Dragoslav Šljezac, Vinko, Josip, Slavko i Đuro Niđelenić, Ivan Vicković**, jedan **Zomer**, potom **Ivan Vicković** i brat mu **Franjo**, onda **Gašpar i Marko Ladina, Ivan Šmudla, Ivan Čermak, Tomislav Boroš** i njegov brat **Krunoslav, Tomislav Vicković, Ivan Nemet, Ivan Kovačić, Josip Juričić, Vinko Kuzmanović, Gašpar Juričić i Vinko Juričko**.

Moj muž **Luka** imao je četiri brata, a svaki je imao obitelj. Živjeli su u Beočinu i radili u tvornici cementa. Kad su komunisti došli na vlast, sva su braća zatočena u tvornici Petrovaradin. Lukina braća **Marko, Vide, Stjepan i Petar** ubijeni su. A onda su jednom opet pozvali Luku. Dali su mu alat da iskopava grob. iskopao je, a tada su donijeli tijelo koje je u nj trebalo pokopati. Bilo je to tijelo **Ruže**, kćeri njegova najstarijeg brata Stjepana! Milicioner se smilovao kad je Luka molio da Ružino tijelo pokriju Lukinim sakoom prije nego što ga zatrpuju zemljom...

Time nije prestala kalvarija naše obitelji. Uoči posljednje agresije na Hrvatsku živjela sam s mužem i dva sina u našoj kući. Sina **Nikolu** poslali smo u Njemačku. Kad je uspostavljena neovisna hrvatska država, on se u Hamburgu veselio kao i drugi Hrvati. A malo potom našli su ga ubijena...•

SVJEDOČENJE IZ RADNOG LOGORA JASENOVAC O BIJEGU DIJELA LOGORAŠA

Moj pokojni prijatelj **Bože Jelić** (1919.-2008.), slom Nezavisne Države Hrvatske je dočekao kao ustaški poručnik. Premda je njegov gotovo devetdeset-ljetni domoljubni ovozemni put bio često posut trnjem, život je proživio kao uzoran katolik i čestit Hrvat. U borbu protiv protuhrvatske monarhističke Jugoslavije zaustro se uključio 1936., kad je pristupio, na Širokom Brigu, domovinskom krilu Ustaškog pokreta. Tijekom opstojnosti NDH, između inoga, bio je sudionik Staljingradske bitke. U ratu je čak četiri puta ranjavan. Kao hrabar bojovnik dobio je dvanaest odličja. Božjom providnosti, preživio je Bleiburg, Križni put, dvije godine tegobnih križarskih iskustava, komunističke uze, da bi napisljetu 1965. bio primoran napustiti obitelj i emigrirati u Njemačku. U emigraciji se revno borio za slobodnu Hrvatsku. U rodni Široki Brig, vratio se 18. siječnja 1992., tri dana poslije međunarodnog primanja Republike Hrvatske.

Nedugo prije smrti, 2. ožujka 2008., u staroj rođnoj kući na Trnu kod Širokoga Briga, Jelić mi je ostavio, s velikim povjerenjem, rukopisne uspomene cijelog svog života, koje sam pretočio u knjigu „Trnovita desetljeća korjenitog domoljuba Bože Jelića“, što će uskoro ugledati svjetlo dana. Iz rečene knjige, za čitatelje *Političkog zatvorenika*, navodim sažeto Jelićevu svjedočenje o bijegu dijela logoraša iz Jasenovca 22. travnja 1945. (Jelić se tada nalazio na oporavku u jasenovačkoj bolnici, poslije teškog ranjavanja 1. siječnja 1945. na Vraniću kod Posušja - nap. I. K.):

«Bila je nedjelja. U prijepodnevnim satima, logoraši, naoružani strojnicama, koje su sami potajno izradili u jasenovačkoj tvornici oružja, izvršili su napadaj na istočnu stražarnicu i stražarske tornjeve, na kojima se nalazilo petnaestak ustaša. Automatske puške, s kojima su logoraši vršili probor iz Jasenovca, nosile su naziv 'maks', jer je to oružje u Jasenovcu izrađivano po izričitoj zapovijedi generala **Vjekoslava Luburića**. Činjenica da su

Piše:

Ivica KARAMATIĆ

logoraši sami sebi izrađivali oružje demantira komunističko-velikosrpske promidžbene laži o velikoj žestini 'ustaškog terora' nad jasenovačkim logorašima. Težište nužne i zakonske hrvatske državne represije u Jasenovcu bilo je prvotno usmjeren prema rušiteljima onodobne hrvatske države, a ti su bili brojni.



Jasenovački logoraši na radu (1944.)

Nakon što su pobunjenici pobili ustašku stražu na istočnoj strani logora, otvorili su središnju kapiju, kuda su logoraši bježali, gazeći ustaška trupla. Dočim sam čuo pučanje, istrčao sam u logorski krug. K meni je dotrčao **dr. Mate Penavić** s naputkom da se bezodvlačno dademo u potjeru za odbjeglim logorašima. Potjera moje grupe za logorašima vršila se u smjeru Novske. Većina logoraša nije uspjela umaknuti. Njih, nekoliko desetaka, koji su uspjeli pobjeći, priključilo se srpskim partizanima. Neki logoraši su počinili samoubojstva. Preostalim logorašima, koji nisu bježali iz Jasenovca, ustaše nisu pravili probleme i ništa im se nije dogodilo.»

«...A već 6. IV. 1941. pokrenuta je levijatanska njemačka ratna mašina protiv nepokornog i prkosnog saveznika u Osvinskom taboru, da ga poslije mnogo stoljeća uzaludnih pokušaja potpuno i bez traga uništi. A ubrzo se toj sili pridružiše i drugi fašisti i nacisti i svi se oni kao bijesni psi bacile na našu zemlju, koja je razjedinjena i korumpirana, nesposobna za bilo kakvu obranu postala brzim i lakin pljenom brojnih unutarnjih i vanjskih dušmana. Njezin je slom došao do izražaja u bezuvjetnoj kapitulaciji od 18. IV. 1941., samih dvanaest dana nakon početka neprijateljstva. Nakon toga budu zemlja i narod predani na milost i nemilosrđu okrutim zavojevačima i njihovim domaćim ortacima.

I sad počinje inferno, koji se ne može ni fantazijom zamisliti, ni jezikom ispričati, ni perom opisati, ni kistom naslikati, ni dlijetom isklesati, ni glazbom izraziti - pet dugih i mučnih godina ispunjenih grozotama i užasima. Uskoro se pročulo o nečuvenim zvjerstvima, krvavim kaznenim ekspedicijama, o masovnim klanjima, paležima cijelih selja, tamanjenju djece udarcima čizama, sunovraćivanju u ponore i t.d., i t.d., te je u poredbi s tim normalno vješanje i strijeljanje žrtava izgledalo kao prava blagodat. Doskora su se pronosila imena tih ustaških krvnika: **fra Filipović, fra Majstorović, fra Brekalo, Francetić, Luburić, Miloš**, a pred svima tima znanima i neznanima, na komandnim mjestima, **Ante Pavelić, Mile Budak, Eugen Kvaternik**. Znalo se također, da su glavne žrtve tih strahota u prvom redu komunisti, po internacionalnoj, buržoaskoj i klerikalnoj liniji, za koje je to bio samo nastavak progona, kojima su bili ranije izloženi u kraljevskoj Jugoslaviji; zatim Srbi, po domaćoj klerikalno-frankovačkoj liniji; pa Jevreji i cigani, po rasnoj hitlerovsko-naciističkoj liniji, a na kraju svi Jugoslaveni, antiklerikalci, liberali, antinacisti, antifašisti i neprijatelji ustaštva, jednom riječi svi neustaše. A svaki od ovih čekao je samo čas, kad će po njega doći goniči ustaške policije.

Na mene je on došao kasno u noć 11. XI. 1941., kad je poapšena u Zagrebu

Marko Kostrenčić: OD HABSBURŠKE MONARHIJE DO SOCIJALISTIČKE JUGOSLAVIJE (Uspomene jugoslavenskog integralista na Staru Gradišku 1941./42.)

jedna veća grupa intelektualaca, njih oko četrdeset na broj. Ta je grupa iste noći sakupljena u kaznionici u Savskoj cesti. Tu je odmah mene lično napao komandant kaznionice **Dr. Majcenić**, koga sam prepoznao po njegovoj markantno ružnoj fisionomiji kao svog bivšeg đaka, koga sam još god. 1932.-1934. dvaput morao na ispitu oboriti zbog posvemašnjeg neznanja i nedotupavnosti. Sada mu se pružila prilika, da mi se osveti. A da je pao kod mene na ispitu, priznao je pet mjeseci kasnije, kad smo pušteni na slobodu opet prolazili kaznionom. Uostalom nitko od nas nije pravio iluzija o tom, što možemo da dočekamo u pandžama ustaša - optimisti bolje, pesimisti gore. Sutradan u jutro otpremljeni smo u Jasenovac, i tu smo na jednoj verandi čekali „osudu“, koju su nam krojili ustaške glavešine u Zagrebu. Kasno u noć došao je autom iz Zagreba Maks Luburić. Od njega smo doznali, da smo uhapšeni kao slobodni zidari, o kojima on doduše „ništa nezna“ ali zna, da treba da budemo u novoj Nezavisnoj Hrvatskoj državi »privedeni pameti«. Zato ćemo biti smješteni u jedan logor. Drugog smo dana odvezeni kamionima u Staru Gradišku. Na putu smo već imali prilike, da

se na vlastite oči upoznamo s ustaškim metodama. Kraj našeg kamiona vukle su se na cesti povorke, iznurenih od gladi, zime i užasa, ustaških robova, koji su išli na radove. A ustaše, koji su nas kao čuvari pratili, udarali su „od zabave“ nemilice kundacima te naše mnogo jednije druge, dok smo kraj njih prolazili, tako da su oni padali, i ostajali u krvi na cesti ležati. U logoru u Staroj Gradiški, dobili smo

dvije sobe u bivšoj bolnici tog kaznenog zavoda. Nama je također i priključena mala grupa pristalica HSS, njih četvero na broj.

Komandant logora Stare Gradiške bio je tada zloglasni **Brkljačić**, zvan općenito pop Ivica, jer je bio, kako se pričalo, student teologije. **Uprava logora nije se za nas niti mnogo brinula, niti nam je**

mnogo smetala. U one dvije sobe, u koje smo bili smješteni, mi smo mogli po volji urediti naš život.

Ali je pred vratima bila stalna straža, tako da je svaki izlazak iz sobe bio pod kontrolom. A pristup u naše sobe bio je dopušten samo ustaškim rukovodiocima, te su samo ovi, kao što su bili Luburić ili Miloš od ustaške službe, dolazili k nama, da vrše inspekciju.

Crna je bila mizerna, na vodi kuhan kupus u podne i u večer, a ujutro crna kava ili prežgana juha, uz 15 dkg hljeba za cijeli dan. Posljedica te inanicije bilo je naglo mršavljenje. Higijenske prilike bile su očajne, tekuće vode nije bilo, a svaki je dobivao dnevno litru vode za pranje i piće, tako da neku tjelesnu čistoću nije bilo moguće održavati. Klozeti su bili u odvratnom stanju i s pokvarenom kanalizacijom.

Zračenje soba bio je težak problem. Zima je te



Mason Marko Kostrenčić, istaknuti jugointegralist

godine bila žestoka, peći su se dimile, goriva malo, pa su osjetljivi drugovi stalno protestirali, ako smo želili, da se otvore prozori. A na šetnju smo bili pušteni vrlo rijetko, naročito u početku, a to zbog opasnosti, da dođemo s ostalim logorašima u kontakt. Tako je kadšto prošao i mjesec dana, da nismo pušteni iz soba. Epidemije među nama ipak nikakve izbile nisu, ali su buhe, uši, stjenice i svrab bile „domaće životinje“.

Veze s vanjskim svijetom i s našim domovima bile su prva dva mjeseca sasvim prekinute i u jednom i u drugom pravcu, a naše porodice nisu ni znale, što se s nama desilo i gdje smo. Tek nakon dva mjeseca mogli smo primati od kuće pisma i mjesечно po jedan paket. Tada nam je bilo dopušteno i čitanje novina, dok nam je od knjiga bilo dozvoljeno jedino čitanje biblije i djela Mile Budaka.

U posebnim se uvjetima razvijao unutrašnji zajednički život. Nas četrdesetak intelektualaca, svaki sa svojim već izgrađenim individualnim životom, većina od nas prešla polovicu svog životnom puta, stisnuti danonoćno na uzanom prostoru, s najrazličitijim navikama počevši od vremena ustajanja i vremena lijeganja, nužno smo smetali jedan drugome u ovima nama nametnutim okolnostima. Među nama nije bilo ništa a priori zajedničkog, mnogi od nas su se tek tada upoznali, pa iako smo bili zatočeni kao tobožnji masoni, neka „masonska“ ideja nas povezivala nije, jer takva ideja i nije postojala. Bilo nas je tamo različitih profesija, različitih struka, različitih političkih uvjerenja i različitih pogleda na svijet. Povezivala nas je jedino zajednička nevolja i neprijateljski stav prema ustašama i svemu ustaškome. Ali te dvije negativne činjenice bile su preslabi koheziona snaga, da iz nas izgradi jednu homogenu cjelinu. **Još su nas ponajviše ujedinjavala i skupljala predavanja, koja smo svake večeri redom držali, svaki iz svoje struke ili iz kruga svojih interesa, a koja su svi, gotovo bez izuzetka, posjećivali i slušali, iz jedne i iz druge sobe. Kako na tim predavanji-**

ma ustaške kontrole nije bilo, moglo se i otvoreno govoriti.

I tako osamljeni i ustvari izolovani, mogao se svaki od nas uvući u sebe i, ako je imao o čemu razmišljati, u duge dokone časove. A bilo je o čemu razmišljati, iz prošlosti, sadašnjosti, budućnosti, te je to bio najpogodniji čas, da se učini bilanca života. A tadašnja su zbivanja bila toliko značajna, uvjerljiva i impresivna, da je doista trebalo postaviti onaj omjer: dugujem i potražujem.

Onako odijeljeni od svijeta, bez prave veze s njime, ne znajući što se u svijetu i u zemlji stvarno zbiva, mi smo bili upućeni više na nagadanja i naslućivanja. A i sitne vijesti izvana dale su našoj fantaziji podstreka za velike zaključke. A posvemašnju izolaciju ipak nije bilo moguće provesti.

Tako smo zimi 1941.-1942. čuli u logoru s vremena na vrijeme topovsku paljbu s juga, a i pred našim prozorima bili su smješteni topovi, koji su pucali u južnom pravcu. A među nama logorašima pročulo se i šlo od usta do usta: „Borba naših s ustašama i Nijemcima na Kozari“. A na horizontu krvavom i crvenom, počela se očrtavati silueta heroja, velikog borca za slobodu i vođu svih komunista i partizana. Šapčući zvali smo ga **Titom**.

Tako je sada započeo moj preporod, proces unutrašnje katarze, koji se produžio kad sam, među posljednjim drugovima, početkom 1942. pušten iz logora kući.

Odmah sam se ozbiljno počeo baviti proučavanjem marksizma, ali ne kao ranije posrednim putem čitajući buržoasku literaturu o Marksu i o dijalektičkom materializmu, već na samom izvoru studirajući **Marksov Kapital...**

(M. KOSTRENČIĆ, «Od habsburške monarhije do socijalističke Jugoslavije», *Spomenica u počast 40-godišnjice osnivanja Saveza komunista Jugoslavije 1919-1959*, sv. II., JAZU, Zagreb, 1960., 44.-77.)•

13. VI. 1873. U Tovarniku je rođen **Antun Gustav MATOŠ**, veliki hrvatski književnik, starčevićanac i novinar. Umro je u Zagrebu 17. ožujka 1914. U Beču je pohađao Vojnu veterinarsku školu ne završivši ju. Iz vojske je dezertirao 1894. pa bježi u inozemstvo. Živio je u Srbiji, Švicarskoj i Francuskoj. Nakon amnestije 1908. vratio u Zagreb. Premda bješe učitelj njemačkog, francuskog i hrvatskog jezika, nikad nije predavao. Matoš je „europeizirao“ književni i duhovni život hrvatske moderne. Boemska duša, kao i kod njegova pravaškog te književnog suradnika Muse Ćazima Ćatića, rezultirala je životom u oskudici. Matoš je bio jedan od najdosljednijih sljedbenika Starčevićevog nauka, ne zastranjujući u dogmatizam. Bio je liberalni demokrat, što se ne smije miješati s današnjim globalnim „liberalizmom“. Liberalizam XIX. st. predstavlja ideju slobode i prirodnog prava pojedinca i naroda, unificiranja narodnog jezika, narodnog gospodarstva i narodnog teritorija, trodiobe vlasti itd., odnosno definira prostor za ideju nacionalne države nasuprot onodobnom polufeudalnom sustavu utemeljenom na „historijskom i Božjem legitimitetu“. Današnji, globalni, „liberalizam“ djeluje posve suprotno – ruši nacionalna gospodarstva i države. Matoš je žestoki pristaša frankovačke stranke i nakon što se 1909. ogradio od Franka, koga je do tada iznimno cijenio. Nakon fuzije frankovaca i grupe kršćansko-socijalnih pravaša oko *Hrvatstva* u rujnu 1910. približava se milinovcima. No, s obzirom na to da su i milinovci bili spremni na suradnju/savez s klerikalnim pravašima, Matoš je u biti bio nezavisni starčevićanac. Kao radikalni hrvatski nacionalist, nikada nije odustao od „čiste“ hrvatske državotvorne i narodne ideje. Odbacivao je jugoslavensko državljanstvo, pritom se zalažući za kulturnu suradnju Južnih Slavena. Politički katolicizam smatrao je katastrofom za hrvatsku nacionalnu i posebno pravašku politiku. Istupao je u mnogim pravaškim listovima. Za shvaćanje Matoševa ideološkog sklopa najvažniji su: *Mlada Hrvatska, Grabancija i Stekliš*.[1]

19.VI.1874. U Zagrebu je rođen **Ivo PILAR**, pravaš i geopolitičar, jedan od najznačajnijih hrvatskih intelektualaca

U POVODU 150. OBLJETNICE STRANKE PRAVA I 115. OBLJETNICE SMRTI OCA DOMOVINE DR. ANTE STARČEVIĆA

KRONOLOGIJA PRAVAŠTVA (VII.)

XX. st. Umro je u nerazjašnjem okolnostima 3. rujna 1933. u Zagrebu. Nakon završenog prava odlazi raditi u BiH. Po vlastitom priznanju kao „slavosrpski potomak“ nastojao je biti „apostol hrvatsko-srpske slogs“. Spoznавši pravu bit srpskoga i utopiju jugoslavenstva, oduševljava se Starčevićevim naukom. Pilar je jedan od osnivača vjersko-liberalne Hrvatske narodne zajednice (HNZ) i tvoraca njenog programa. Glavni krivac za sukob između liberalnih i „klerikalnih“ pravaša BiH Pilaru je bio vrhbosanski nadbiskup Josip Stadler. Do 1912. Pilar je bio jedan od najžešćih Stadlerovih protivnika, smatrajući da nadbiskup nanosi ogromnu štetu hrvatskim interesima u BiH, odnosno nacionalnom preporodu hrvatskih muslimana. Nakon suprostavljanja glavne muslimanske stranke (Muslimanska narodna organizacija, MNO) ideji ujedinjenja BiH s Hrvatskom 1910. i 1912., Pilar se okreće Stadleru i postaje njegov bliski suradnik. Za vrijeme Prvoga svjetskog rata Pilar je uz Stadlera najdosljedniji hrvatski nacionalist (pravaš) u BiH. U suradnji s nadbiskupom sastavio je niz memoranduma i dokumenata, kojima su branjena i tražena hrvatska prava: „Promemorija“ papi Benediktu XV. (1915.), „Promemorija“ caru i kralju Karlu I./IV. (1917.), „Izjava“ (1917.) i „Sporazum“ ugarskom ministru predsjedniku Istvanu Tiszi (1918.). Najpoznatije Pilairovo djelo jest *Die südslawische Frage und der Weltkrieg* (Beč, 1918.). Napisao je još pregršt tekstova, npr.: *Politički zemljopis hrvatskih zemalja, Uvijek iznova Srbija, Svjetski rat i Hrvati i Diktat geopolitičkog položaja*. U studenom 1918. morao je pobjeći iz Tuzle da bi sačuval život te se vratio u Zagreb. U južnoslavenskoj državi nastavio se boriti za hrvatske interese. Njegova iznenadna smrt u vlastitoj kući, službeno samoubojstvo, obavijena je tajnom, ali s obzirom na tadašnji državni teror vrlo je vjerojatno da je Pilar ubijen.[2]

4. XI. 1877. Don IVO PRODAN
postaje urednikom zadarskog vjersko-po-

Priredio:

Mladen KALDANA

litičkog lista *La Dalmazia Cattolica*, glasila dalmatinskog svećenstva (izlazi od 1870.). List se pod Prodanovim uredništvom ubrzno pohrvatio. Nakon dvojezičnih izdanja, od siječnja 1880. tiska se na hrvatskom jeziku i isključivo pod hrvatskim nazivom *Katolička Dalmacija*. No-



Legendarni pravaški bard:
Antun Gustav Matoš

vine počinju bez zadrške pisati u vjersko-pravaškom duhu (posebnost dalmatinskog pravaštva). List prestaje izlaziti 26. rujna 1898. zbog pritiska vlasti, a službeno zbog zagovaranja i obrane glagoljice u hrvatskom bogoslužju.[3]

27. XI. 1877. U Brinju je rođen **Stipe JAVOR**, koji je umro u kaznionici Srijemske Mitrovice 27. ožujka 1936. Nakon odlaska Pavelića u emigraciju jedan je od predvodnika pravaša u Hrvatskoj, u što spada naoružavanje i napadi pravaške mladeži. Zbog toga je osuđen 1931. na 20 godina tamnica. Nakon višegodišnjih tortura umro je u zatvoru.[4]

17. XII. 1877. U Zagrebu je rođen **Ivo (Ivica) FRANK**, pravaški političar i pravnik. Umro je u Budimpešti 19. prosinca 1939. Ivo Frank bijaše sin Josipa

Franka i polubrat Olge Frank, supruge Slavka Kvaternika i majke Eugena Dide Kvaternika. U političku arenu ulazi tijekom boravka Franje Josipa u Zagrebu (listopad 1895.). Zajedno s bratom Vladimirom i srednjoškolsko-studentskim kolegama skida mađarsku zastavu sa slavoluka na tadašnjem Trgu Franje Josipa (današnji Tomislavov trg). Zato Ivu i Vladimira Franka osuđuju na četiri mjeseca zatvora (još četiri buduća frankovačka pravaša dobit će višemjesečne zatvorske kazne). Istodobno će prosvjedovati i protiv ekskluzivnih srpskih zastava na zagrebačkoj Srpskoj pravoslavnoj općini i Pravoslavnoj crkvi te Srpskoj banci. Ivo Frank je imao važnu ulogu u dyjema zagrebačkima protusrpskim demonstracijama: u rujnu 1902. (velikosrpstvo *Srbobran*) i u srpnju 1914. (ubojstvo Franje Ferdinanda). Aktivan je bio i u *Narodnom pokretu* 1903. Dvaput je izabran za saborskog zastupnika (1911. i 1913.). Sve vrijeme beskompromisno ustrajava na konceptu trijalističke „Velike Hrvatske“ pod Habsburgovcima, pri čemu uspostavlja veze i poznanstva s „velikoaustrijskim krugom“ političara i časnika. Izbijanjem „Velikog rata“ Ivica Frank je unovačen kao topnički časnik u 42. domobransku diviziju, da bi se 1915. vratio u saborske klupe. Tijekom ratne službe odlikovan je za hrabrost, no prema navodnoj tvrdnji njegovih suboraca, Frankovo odlikovanje je rezultat veza s „politicirajućim generalima“. Treba istaknuti da je te tvrdnje prenio krajnje subjektivni Iso Kršnjavi, koji i inače vrlo negativno karakterizira Ivu Franka. Tijekom 1918. bio je dvaput kod vladara Karla I./IV. sa stranačkim čelnikom Aleksandrom Horvatom. U drugoj su audijenciji (21. listopada), zajedno s kolegom sabornikom Josipom Pazmanom, izborili vladarev pristanak za koncept „hrvatskog“ trijalizma, no bilo je prekasno za oživotvorene pravaškog programa. Nakon petoprosinačkog krvoproljeća 1918. Ivica Frank biva uhićen od „narodne vlasti“, premda nije imao veze s vojničkom pobunom. Ne prihvatajući novu državnu tvorbu odlazi u političku

emigraciju, gdje kao čelnik *Hrvatskoga emigrantskog (revolucionarnog) komiteta* razvija široku akciju oko suradnje i dogovora nezadovoljnih naroda i država versailleskim poretkom. Prva hrvatska nacionalistička emigracija (u XX. st.) bila je neuspješna prije svega zbog krajne nepovoljnih međunarodnih, versailleskih, odnosa po Hrvatsku. Međutim, stvorene su veze i poznanstva u Europi koje će kasnije pomoći novoj emigraciji – ustaškoj. Osim međunarodnih okolnosti, stvar je otežavala i nesloga među emigrantima. Tako je došlo i do duela između Franka i Steve Duića, iz kojega je prvi „izašao“ ranjen. U kasnjem razdoblju Ivica Frank nije pristupio UHRO-u, premda je do kraja života ostao vjeran hrvatskoj državnosti. Unatoč tome, odnosi s Pavelićem i njegovom organizacijom bijahu korektni.[5]

17. XII. 1877. U Otočcu je rođen **Stjepan Stevo DUIĆ**, koji je ubijen 28. rujna 1934. u Karlsbadu (Karlov Vary). Po majci je rođak Ante Starčevića. Bio je odličan časnik, uvjereni pravaš i ustaški krilnik. Druženje s Milanom Pribićevićem (brat Svetozara Pribićevića), kao i politička svakodnevница u Austro-Ugarskoj, definitivno ga je uvjerilo u velikosrpsku opasnost po Hrvatsku, odnosno ispravnost Starčevićeva nauka. Tome je pri-donjelo i Duićevu višestjedno tajno putovanje ljeti 1908. po Srbiji i Crnoj Gori; tada služuje u zapovjedništvu XV. (sarajevo-vskog) korpusa. Za vrijeme Prvoga svjetskog rata bio je, među ostalim, zapovjednik III. bojne u poznatoj 2. bosansko-hercegovačkoj pukovniji iz Banja Luke i načelnik stožera 42. domobranske divizije (*Vražja*). Jedno vrijeme je vodio Politički odjel pri Generalnom vojnog guverneru Srbije. Kao vrhunski časnik bio je određen (početkom 1918.), na izričit zahtjev cara i kralja Karla I./IV., za zapovjednika *Orientkorps-a*. „Istočni korpus“ bio je ustrojbeno otprilike polubrigadne jačine, u kojoj su većinu ljudstva činili Hrvati-Muslimani i katolici iz BiH. *Orientkorps* je trebao otići na sirijsku frontu, ali je ipak završio na albanskom bojištu, te u Srbiji i Makedoniji, gdje se istaknuo – posebice Duić. Kasniji zapovjednik njemačkoga Glavnog stožera, Hans von Seeckt,[6] napisao je u svojim

memoarima „da je najgenijalniji časnik u austrijskom Glavnom stožeru bio mladi Hrvat Stevo Duić“. Nakon završetka rata kratkotrajno je stožerni časnik u 1. srpskoj armiji, no uvjerivši se na licu mjesta u karakter nove države, odlazi u emigraciju početkom 1919. i surađuje na organiziranju hrvatskih političkih emigranata u Austriji i Mađarskoj (skupina Sarkotić-Duić-Perčević i *Hrvatski emigrantski [revolucionarni] komitet*), kao i *Hrvatske legije* kojom se namjeravalo oslobođiti hrvatske zemlje. Zbog međunarodnih okolnosti i raznovrsne nesloge između hrvatskih emigranata – od listopada 1920. oštri sukobi Ive Franka i Duića – akcija u emigraciji je zamrla. Nakon odlaska pravaškog prvaka Ante Pavelića u emigraciju Duić blisko surađuje s njim. Među ostalim, znatno je angažiran u organizaciji vojničke obuke ustaških rojeva. Zbog tih aktivnosti jugoslavenska tajna služba ubija ga u jednom karlsbadskom hotelu, što pak Masarykova Čehoslovačka (bliska suradnica Jugoslavije) proglašava samoubojstvom. Nalazi obdukcije u Grazu jasno su pokazali da je Duić ubijen. U lipnju 1941. glavnostožerni dopukovnik Duić posmrtno je retroaktivno promaknut (29. rujna 1934.) u domobranskog generala.[7]

(nastavit će se)

Bilješke

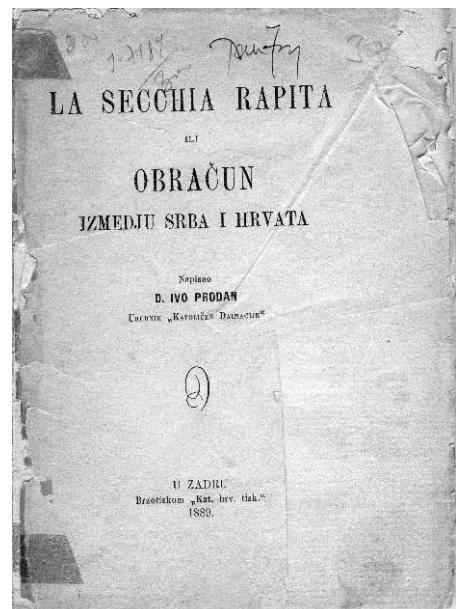
[1] Srećko LIPOVČAN, „Relevantnost Matoševih sudova o Anti Starčeviću“, *Pravaška misao i politika*, 245.-261.; T. CIPEK, S. MATKOVIĆ, *Programatski dokumenti hrvatskih političkih stranaka i skupina*, 627.-629.

[2] Zlatko MATIJEVIĆ, „Politika i sudbina. Dr. Ivo Pilar i njegova borba za samostojnost hrvatskog naroda“, *Pravaška misao i politika*, 213.-243.

[3] M. DIKLIĆ, *Pravaštvo u Dalmaciji do kraja Prvoga svjetskog rata*, 124.-125.

[4] Rudolf HORVAT, *Hrvatska na murištu*, Zagreb 1942. (pretisak, Zagreb 1992.), 460.-462., 486.-491., 570.

[5] Stjepan MATKOVIĆ, „Prilozi za politički životopis Ive Franka i evoluciju pravaštva“, *ČSP*, 40/2008., br. 3, 1067.-1086.; E. D. KVATERNIK, *Sjećanja i započetja 1925 – 1945*, 267., 269.; I.



Don Ivo Prodan o hrvatsko-srpskom sporu (1889.)

KRŠNJAVA, *Zapisci*, sv. 2., 590.-591., 785.-786., 807.

[6] Hans von Seeckt je u razdoblju 1915.-1916. često bio u doticaju s Hrvatima na fronti u Galiciji. Tamo je bio načelnik stožera njemačke 11. armije, zatim 7. austrougarske armije, u kojoj su tada bile najbolje hrvatske postrojbe: 36. divizija zajedničke (austrougarske) vojske i 42. domobranska divizija. Nadalje, Seeckt je sudjelovao i u osvajanju Srbije 1915. Poslije rata Seeckt je bio na čelu njemačke vojske (*Reichswehr*) od 1920. do 1926. Zaslužan je za očuvanje i modernizaciju njemačke oružane sile unatoč enormnim versailleskim ograničenjima, čime je stvorio djelotvorno organizirani i izobraženi nukleus za kasniji brzi razvitak *Wehrmacht* (1935.-1945.). Njegovo najpoznatije vojno-teorijsko djelo je *Gedanken eines Soldaten (Misli jednog vojnika)* iz 1928., gdje se nalaze i osnovni postulati *Blitzkrieg* (R. L. DiNardo, *Germany's panzer arm. In WWII*, Mechanicsburg [PA] 2006., 52., 87.-88., 193.).

[7] Stjepan MATKOVIĆ, „Životopis časnika Stjepana Duića (I.-II.)“, *Politički zatvorenik. Glasilo Hrvatskog društva političkih zatvorenika* (dalje: PZ), br. 145 (travanj 2004.), 20.-24., br. 146 (svibanj 2004.), 30.-34.; „Stjepan Duić 1877.-1934. Ustaški krilnik. General Hrvatskog domobranstva“, *Ante Pavelić. 100 godina*, (ur. Višnja Pavelić), Madrid 1989. (pretisak, Zagreb 1995.), 175.-180.♦

NARUŠENI „AMERIČKI SAN“: NEPOZNATI PRILOG O RADU DR. BRANIMIRA JELIĆA

Životopis poznatog političara i publicista **dr. Branimira Jelića** (Donji Dolac kraj Omiša, 1905. – Berlin, 1972.) dobro je poznat javnosti, ponajviše zahvaljujući velikom trudu **Mirka Šamije** i **dr. Jere Jareba**. Prvi je kao Jelićev prijatelj i suradnik pomno čuvao njegovu ostavštinu, dok je drugi svojim širokim zanimanjem za istraživanje novije političke povijesti, a naročito one vezane uz djelovanje hrvatskog iseljeništva, s uspjehom pripremio i objavio Jelićeve uspomene.^[1] Naravno, svaki ozbiljni istraživač hrvatske političke emigracije i ustaškog pokreta kao njenog sastavnog dijela u međuratnom ili poslijeratnom razdoblju, uzima je u obzir, više-manje, Jelićevu ulogu u tim povijesnim etapama. Za ovu prigodu valja pribilježiti da je o Jeliću pisano i u *Političkom zatvoreniku* i to iz pera Ivana i Mislava Gabelice.^[2]

Podsjetimo se ukratko na Jelićev životni put. On je završio studij medicine i njome se aktivno bavio do svoje smrti, ali je ipak najviše ostao zabilježen po svome kontinuiranom političkom radu. Pripadao je mlađoj generaciji pravaša, koja je nakon dubokih promjena izazvanih slomom Austro-Ugarske i stvaranjem prve jugoslavenske države bila suočena s prilagodavanjem novoj situaciji. Velika većina nacionalno svjesnih Hrvata bila je posve nezadovoljna državnim aranžmanom s Beogradom koji je značio u mnogim pitanjima korak unatrag u odnosu na raniju epohu. Kormilo hrvatske politike našlo se već od kraja 1918. u rukama **Stjepana Radića**. Vođa seljačkog pokreta je s promjenljivim uspjehom započeo izgrađivati strategiju otpora centralizaciji koja se je nametala iz državnog središta. Početno je pod okriljem republikanstva i okupljanjem najširih slojeva gotovo potpuno ovладao hrvatskom politikom, određujući osnovne pravce njena gibanja. U takvom ozračju propasti starog režima i uspostave nove državne tvorbe pravaštvu je doživjelo pad, ali ne i slom. Upravo će u redovima republikanske Hrvatske stranke prava doći do pojave političara koji su nastojali izrazito zagovarati ideje hrvatskog nacionalizma bez primjesa jugoslavenskih obilježja.

Jelić se započeo oblikovati u duhu pravaštva radom u *Hrvatskome akademskom klubu Kvaternik*. Njegovo uspinjanje među pravašima bilo je okrunjeno ulaskom u Poslovni odbor Hrvatske stranke prava i predsjedanjem pravaškim akademskim udugama. Političke okolnosti stalnih kriza kao posljedice nametnutih rješenja vodile su prema radikalizaciji javne scene, a do njenog vrhunca dolazi nakon umorstva hrvatskih zastupnika u beogradskoj Skup-

Piše:

Dr. sc. Stjepan MATKOVIĆ

štini i smrti Stjepana Radića, kada je postalo očito da se više ne može razriješiti pitanje Hrvata na parlamentarni način u zadanim državnim okvirima. Upravo je atentat na zastupnike HSS-a označio prekretnicu, o čemu svjedoče i sve otvoreniji nastupi hrvatske političke mlađeži među kojima tada nije više stranačka priпадnost bila uvjet suradnje. Prijetnje srpskog nacionalizma potaknule su nadstranačko okupljanje pa tako možemo zajedno vidjeti kako jedan do drugoga nastupaju Branimir Jelić u ime pravaške omladine, **Mladen Lorković** kao predstavnik

kušaju internacionalizacije hrvatskog pitanja i odlasku u političke emigraciju: „Vodstvo hrvatskog domobranskog pokreta odlazi u inozemstvo, da od tamo vodi daljnju borbu, jer je to u domovini zakonito bilo nemoguće. Borba između krvavog Aleksandar-Živkovićevog režima i domobranskog pokreta, koji se onda prozvao domobranci-ustaški, biva sve žešća i dobiva čisto revolucionarni karakter.“^[4]

Jelić je u hijerarhiji ustaškog pokreta dobio položaj poglavnog pobočnika i mogućnost političkog djelovanja među hrvatskim iseljenicima u Europi, Sjevernoj i Južnoj Americi. Prema zapažanjima službenih jugoslavenskih organa vlasti, Jelićeve su aktivnosti bile opsežne i djelotvorne. S druge strane, pomni istraživači Jelićeva opusa pokazali su da su njegovi odnosi s Antom Pavelićem, a još više s pojedinim istaknutijim pripadnicima ustaškog pokreta, bili zategnuti što je ukazivalo na podvojenosti među vodećim članovima te nacionalističke skupine.^[5] Isto tako, istraživači su pravilno zapazili da je u tim odnosima Jelić imao manju težinu i time nije mogao utjecati na dominantni položaj Poglavnika u ustaškom pokretu.^[6] Valja potvrditi da, prema naknadno zapisanim Jelićevim bilješkama, tu nije bilo riječi o osobnim animozitetima, nego o različitim pogledima na vođenje hrvatske politike.

Kao što je poznato, Jelića su britanske tajne službe u listopadu 1939. prigodom povratka u Europu tijekom vožnje talijanskim brodom zaustavile u Gibraltaru, a potom ga internirale na otoku Man u Irskom moru, gdje je uz povremena prebacivanja u druga mjesta zatočenja, boravio do prosinca 1945. godine. U skladu s time, nije bio uključen ni na koji način u kretanja u hrvatskoj politici, gdje je došlo do proglašenja Nezavisne Države Hrvatske. S druge strane, ne ćemo pronaći previše tekstova o Jeliću u periodici u doba NDH, što potvrđuje ranije iznesenu ocjenu da su njegovi odnosi s Poglavnikom i ustaškim vrhom bili narušeni. Glede njegove internacije zanimljiv je podatak iz krugova jugoslavenske emigrantske vlade da se povjerenik generala **Dušana Simovića** „dao u dogовору s Englezima uhapsiti u tamnicu gde je atentator marseljski Jelić. Da dođe do kanala o Ustašama u Americi.“^[7] Iz toga možemo zaključiti da je Jelić ipak imao određenih uspjeha u SAD-u i da su ga zbog toga jugoslavenski doušnici nastojali i dalje nadzirati.

Nakon poratnog puštanja na slobodu Jelić nije politički mirovao. Opočetka je smatrao da zbog nepovoljnih rješenja nakon Drugoga svjetskog rata u domovini Hrvati moraju izgraditi u inozemstvu orga-



Mladi hrvatski politički emigrant:

Dr. Branimir Jelić

Hrvatske mladice, a do njih i student radićevske orientacije **Cvjetko Hadžija** uz stranačkog kolegu mlađog doktora prava **Branka Pešelja**.^[3]

Dotadašnje iskustvo u Kraljevini SHS i proglašenje diktature pokazivalo je da hrvatsko pitanje ne stoji dobro na ljestvici vrijednosti koju su stvarali nositelji vlasti u Beogradu. Za najveći dio pravaša jedini odgovor bio je u energičnoj pripremi za oružanu borbu koja je, prema njima, jedina mogla dovesti do odbacivanja jugoslavenskog okvira i osnivanja samostalne hrvatske države. S obzirom na uvođenje diktature, bilo je posve naravno da se takav politički pravac povede u emigraciji. Jelić se tako priključio pokretu **Ante Pavelića**. U jednom od svojih zapisa zabilježio je osobno viđenje prijelomne odluke o novom po-

nizaciju koja bi se borila za viša državotvorna i nacionalna prava. Tako je sudjelovalo u pokretanju hrvatskih udruga u iseljeništvu, a najveći učinak imalo je pokretanje *Hrvatskoga narodnog odbora* koji je imao svoje istaknuto mjesto u nastavku organiziranja političke emigracije u poslijeratnim okolnostima. O tome da je bio kost u grlu službenim jugoslavenskim kugovima najbolje govori činjenica da su ga pripadnici Službe državne sigurnosti pokušali više puta usmrтiti.[8]

Iz svega zapisanog možemo zaključiti da je Jelić bio istaknuta osoba u hrvatskoj politici koja zavrđuje našu pozornost. Ovom prigodom u cjelini donosimo Jelićovo „Otvoreno pismo“ koje je bilo sastavljenom prvom čovjeku Sjedinjenih Američkih Država. Riječ je o dokumentu, sastavljenom na pisaćem stroju, koji je sačuvan u osobnom fondu odvjetnika **Dragutina pl. Hadrovića** (1895.-1943.), a nalazi se pohranjen u Hrvatskome državnom arhivu. Iz dostupnih materijala u tome fondu nije razvidno kako je pismo tamo dospjelo, no može se zaključiti da je Hadrović, kao prvočno pripadnik Hrvatske republikanske seljačke stranke, po idejama vrlo sklon pravaštvo, a kasnije pouzdanik ustaškog pokreta i Veliki župan Veleke župe Sana i Luka, bio *persona grata* za takvu vrstu tekstova. Pismo spominje slovenski povjesničar **Dušan Biber** u jednom od svojih članaka koji se bavi odnosima između ustaškog pokreta i Njemačke u vremenu od dolaska nacional-socijalista na vlast do izbijanja Drugoga svjetskog rata.[9] U članku, koji na više mesta ističe Jelićevu ulogu u Njemačkoj, napominje se da su tadašnje njemačke službe (Auswärtiges Amt) putem njihova veleposlanstva u SAD-u imale u posjedu Jelićeve protestno pismo. O Jelićevim problemima pri ulasku u SAD nedavno je pisao u sklopu svojih istraživanja o ustaškom pokretu i **Mario Jareb**.[10] Pri tome mu se potkrala pogreška, jer je zabilježio sljedeće: „Čini se da je Jelić u SAD htio ući tajno.“[11] Upravo je Biber u svome spomenutom članku naglasio da je Jelić ušao s redovnom američkom ulaznom vizom, što je vrlo važno jer time baca sasvim drugačije svjetlo na američki odnos prema Jeliću.[12] Neizravno o tom putu piše i **Bogdan Krizman**, ne spominjući Jelićeve zadřavanje na Ellis Islandu, ali ističući ulogu službene Mađarske. Prema Krizmanu upravo je mađarsko poslanstvo u Berlinu omogućilo Jelićev put u SAD.[13] Konačno, eminentni istraživač povijesti hrvatskog iseljeništva također su zabilježili drugi Jelićev dolazak u SAD i to na ovaj način: „On [Jelić, op. a.] je stigao na Ellis Island u veljači 1939. i bio tamо zatočen 56 dana. Nakon uspješne kampanje američkih Hrvata i nekih američkih političara, bio mu je dopušten ulazak u SAD.“[14] I oni, kao i drugi povjesničari, pišu o Memorandumu



Jelić govori američkim Hrvatima 1939.

američkih Hrvata Rooseveltu koji mu je bio upućen 25. svibnja 1939. radi dobivanja potpore hrvatskoj samostalnosti.

Jelić je do izbijanja svjetskog rata dva puta posjetio Sjedinjene Američke Države. Prvi put 1934., a drugi 1939. godine i to neposredno prije njemačke navale na Poljsku. Drugi boravak bio je popraćen brojnim preprekama. Premda je je imao redovnu američku ulaznu vizu, susreo se s problemima. Već za vrijeme iskrcavanja u pristaništu New Yorka on je zadržan i upućen u Ellis Island na saslušanje, a prema ponašanju američkih predstavnika prijetila mu je deportacija. Prema njegovim zabilješkama čin zadržavanja izazvao je zanimanja dijela američke javnosti i poglavito hrvatskih krugova koji su započeli s prosvjedima.[15] Ni Jelić nije bio pasivan. On sam bilježi u svojim uspomenama: „U prvom redu ulazio sam priziv protiv odluke na prvostepeni sud, a u isto vrijeme sam napisao otvoreno pismo predsjedniku Rooseveltu ...“. [16]

Iz tog navoda možemo zaključiti da je Jelić osobno sastavio pismo koje je bilo izravno upućeno tadašnjem predsjedniku SAD-a **Franklinu D. Rooseveltu**. Prema uvodniku, koji prethodi cijelovitom sadržaju pisma, izgleda da je bilo pripremljeno i za objavu u nekim od hrvatskih iseljeničkih novina radi obavještavanja o poduzetim aktivnostima Jelića u SAD-u. U njemu Jelić iznova ukazuje na tešku situaciju za Hrvate i neke druge narode u Kraljevini Jugoslaviji, kao i na povijest svih nasilnih čina protiv otvorenih zagovornika hrvatske samobitnosti. Podsjetimo da je pismo nastalo prije objavlјivanja sporazuma Cvetković-Maček (kolovoza 1939.), koji, doduše, nije naišao na odobravanje hrvatskih nacionalista pa tako i ne bi bitnije utjecao na oštricu kritike stanja u Jugoslaviji. Jelić je ovim pismom ujedno branio i svoj položaj političkog emigranta koji shodno tomu očekuje dopuštenje za legalan ulazak u

zemlju koja se predstavlja perjanicom svjetske demokracije. S druge strane, jasno je da su američke vlasti vrlo dobro poznavale njegovu političku orientaciju koja je išla za stvaranjem nezavisne hrvatske države i odbacivanjem jugoslavenskog okvira. Nije im promakla Jelićeva povijest pritvaranja u nekim europskim zemljama i zasigurno su dobivale učestale okrivljujuće obavijesti o hrvatskim emigrantima i sa strane jugoslavenskih diplomata, napose poslanika **Konstantina Fotića** u Washingtonu. Tu su bile i njihove sumnje da je Jelić možda bio u službi njemačkih interesa pa su su ga zbog svega toga zadržali radi provjeravanja.

Pismo svojim sadržajem još potvrđuje dobre odnose koji su vladali između Hrvata i Makedonaca u emigrantskim krugovima pa i Jelićevu poznavanje zbivanja unutar zaoštrene političke scene u Bugarskoj uoči izbijanja Drugoga svjetskog rata. Ta veza potvrđuje kontinuiranu suradnju između pokreta hrvatskih nacionalista i VMRO-a, kojoj je pridonio i Jelić ranijim susretima s makedonskim emigrantima u Beču i Berlinu, kao i nagovještaj prijateljskih odnosa između NDH i Bugarske.[17] Uz neprijepornu činjenicu da su SAD tada imale važan utjecaj u svjetskoj politici, valja naglasiti i ulogu američkih Hrvata koji su svojom brojnošću, zanimanjem za zbivanjima u domovini i mogućnošću davanja materijalne pomoći bili bitan čimbenik u cijelovitom rješavanju svehrvatskih problema. Stoga je i bila razumljiva Jelićeva odluka da se uputi među njih i tamo promiče borbu protiv Beograda.

Jelićev obraćanje američkom predsjedniku, popraćeno učinkovitom akcijom njegova odvjetnika, urođilo je plodom. Njemu je nakon internacije dopušten ulazak u SAD i on je do kraja rujna razvio agitaciju koja je imala za cilj bolju organizaciju iseljeničkoga *Hrvatskog domobrana* radi učinkovitije borbe za hrvatsku samostal-

nost. Vrhunac akcije bilo je sastavljanje i upućivanje spomenutog Memoranduma koji je, između ostalog, trebao biti uručen Rooseveltu. Jelić je bio jedan od članova hrvatske delegacije koju je primio general-major **Edwin Watson**, predsjednikov pobočnik. Kasnije je Jelić bio uvjeren da je američki predsjednik, u svojoj pretposljednjoj godini drugoga predsjedničkog mandata, pozitivno reagirao na hrvatske zahtjeve i da je osobno pokazivao razumijevanja za njihova rješavanja. To je gledište bilo vezano uz glasove hrvatskog iseljeništva i vjerojatni oslonac na tradiciju **Wilsonove** političke doktrine koja je dopuštala primjenu prava naroda na samoodređenje. Unatoč tomu što je „Boss“ bio dobrohotan, situacija se posve drugačije razvijala. Jelić je krenuo natrag u Europu, gdje su ga pri povratku engleske vlasti zatočile. SAD su još neko vrijeme, slijedeći politiku izolacionizma, koju su podržavali američko javno mnjenje i odredbe zakona o neutralnosti, s udaljenosti promatrale ratna zbivanja.

* * *

Indianapolis, Canada, 6. aprila 1939.

Otvoreno pismo Predsjedniku Ruzveltu.

/Pred 6 nedjelja stigao je u Nju-joršku luku poznati Hrvat Dr. Branko Jelić. Međutim pošto je protiv njega jugoslavensko poslanstvo u Washingtonu podiglo optužbu, to su ga Sjevero-američke useljeničke vlasti zadržale na otoku Aljanjud.[18] Kao protest on je najavio štrajk gladju kroz nekoliko dana, što je imalo za posljedicu, da su američki Hrvati poveli kampanju, da mu se dozvoli ulazak u zemlju. – Dr. Jelić k tomu upravio je otvoreno pismo na predsjednika Ruzvelta, u kojem on moli Ruzvelta, da bi se zauzeo zanjega i da mu se dozvoli ulazak u Sjedinjene Američke države. – Pošto predmetno pismo razotkriva prilike koje vladaju u Jugoslaviji, kao i način kako Beograd postupa sa ne-srbskim narodima, mi donosimo u izvadku najvažnija mjesta. Dra. Jelića poznaju mnogi Macedonci, njega je pozdravio trinajsti Kongres MPO u Fort Wayne - u Ind., na kojemu je on bio izaslanikom Hrvatske organizacije „DOMOBRAN“.-

Gospodine Predsjedniče!

Kroz trideset dana bio sam zadržan na otoku Aljanudu i bez razloga bio sam lišen moje slobode. Moja putnica kao i viza na njoj bile su u potpunom redu. – Kako sam izagnan od nasilne /autokratske/ jugoslavenske vlade samo radi moje ljubavi požrtvovanosti za moj narod i moju domovinu Hrvatsku, došao sam u Sjedinjene države u posjete na odmor i oporavak. Ja sam poslao pritužbu gdj. Perkins[19], ministru rada, kao i njegovoj ekcelenciji Kordelu Helu[20], ministru vanjskih posala, pošto sam odmah otkrio, da je moje zadržavanje bilo

odredjeno na osnovu službenih zahtjeva jugoslavenskog poslanstva u Washingtonu. – Za vrijeme mog dvokratnog preslušavanja po Useljeničkim vlastima na otoku Aljanudu imao sam prilike, da opovrgnem vjerodostojnost optužbe protiv mene. – Kako je moj jedini prestup bio to, što nada sve ljubim svoj narod i svoju domovinu Hrvatsku, to mi je nemoguće povjerovati, da se ta ljubav može smatrati zločinom u zemlji Washingtona, Džefersona i Linkolna.

Teško se može razumjeti, kako vlada Sjedinjenih Država može poklanjati pažnju denuncijama jedne strane vlade, koja je kroz dvadeset godina tlačila na najbrutalniji način hrvatski, slovenski, makedonski i crnogorski narod, kao i manjinske grupe Madjara, Nijemaca, Albanaca, Turaka i drugih. – To tlačenje postiglo je takav stupanj, kakav po okrutnosti ne bilježe anali svjetske povijesti. – Na stotine i tisuće Bugara iz Makedonije bilo je prisiljeno, da bježi u Bugarsku, dok je na tisuće Crnogoraca i Albanaca moralno da bježi u gore, da spasavaju svoje gole živote.



Dr. Branimir Jelić u zreloj dobi

Stanje nije bilo nimalo bolje ni u Hrvatskoj već od prvog početka jugoslavenske države. – Hrvatima su bila oduzeta sva politička prava, oni su pod izlikama svih vrsta bili lišeni svoje imovine, svoje zarade i svog kruha. – Službeno je procjenjeno, da je preko 150 miljardi dinara iznešeno iz Hrvatske i prenešeno u Srbiju. – Godine 1928. hrvatski zastupnici u beogradskoj skupštini protestirali su protiv policijskog terora vlade. Za vrijeme skupštinske sjednice Puniša Račić, jedan od prvaka vladine stranke i intimni prijatelj kralja Aleksandra pucao je na hrvatske pravake: Stjepana Radića, Pavla Radića, Basaričeka, koji su kašnje od rana umrli.[21] – Kao odgovor na to kralj Aleksandar proglašio je 6 siječnja

1929. vojničku diktaturu,[22] preuzevši svu odgovornost na sebe za novi režim.

On je ukinuo sve političke hrvatske stranke i narodne organizacije, on je zbrao i izicanje hrvatskih zastava, kao i upotrebu hrvatskoga imena. – Mučenje i ubijanje političkih zatvorenika bili su svagdanji dogodjaji. – Više od 200 političkih zatvorenika bilo je na ovaj način ubijeno. – Zametnuto je preko 20.000 političkih sudbenih parnica, u koje je bilo upleteno više od 80.000 ljudi i žena prema priznanju ministra predsjednika Stojadinovića.[23] Neki odlični Hrvati bili su napadnuti i ubijeni na ulicama po bijelom danu, ali njihove ubojice poznate policiji, nikada nijesu bile dovedene pred sud. Na takav način je ubijen dobro poznati profesor Dr. Milan Šuflaj.[24] – Ova ubojstva uzbudila su javno mišljenje i radi toga su bili otplaćati protesti sa strane odličnih pojedinaca i udruženja, kao i od Internacionalne lige za prava čovjeka, od Internacionalne federacije sveučilišta, od profesora Albert Einsteina, Maxa Böhma, Josefa Pajza i Lōscha[25], od zagrebačkog nadbiskupa[26], pisca Henrika Manna[27] i drugih.[28]

Terora jugoslavenske vlade, postigao je svoj vrhunac, kada je razasala svoje tajne agente, da poubijaju prognane Hrvate, Makedonce i Albance u Grazu, Beču, Münchenu, Rijeci, Karlovim Varima i Sofiji. – Pukovnik Duić[29], hrvatski patriota, bio je ubijen u svome hotelu u Karlovim Varima, dočim su pokušaji protiv života kralja Zogua od Albanije[30] u Beču, protiv Dra. Ante Pavelića[31], pukovnika Perčevića[32], poručnika Perčeca[33], Servacića[34] itd. propali.

Takove su prilike, koje su prisilile milorubivi narod kakav je hrvatski, da bira ili oružani ustank kao jedino sredstvo za sačuvanje i svoje održanje i to ih je nagnalo na ubijstvo srpskog kralja Aleksandra.

Sada, predstavnici u Sjedinjenim državama, vlade odgovorne za te, ovdje nabrojene zločine, imaju smjelost tražiti od ministra vanjskih poslova, da mi se zapriječi ulazak u zemlju, koja je bila azil za političke izbjeglice kao za: Košuta[35], Masaryka[36], Padarevskog[37], Hinkovića[38] i za mnoge druge.

Optužba, da sam ja terorista, previše je smješna da ju pobijam, ali da pružim jasno svjedočanstvo, ja napominjem tu okolnost, da sam ja došao u ovu zemlju pet mjeseci ranije, nego što je izvršeno ubijstvo kralja Aleksandra u Marselju, a ostavio sam je deset dana iza toga. – Kako onda ja mogu da budem smaran odgovornim za ovaj teristički čin? Jugoslavenska vlada pokušala je umješati me – kao zločinca a pacifistu – u jedan drugi teristički čin unatrag u 1929. g., kada je gospodin Uj(i)čić[39], koji se je kasnije povratio kao službeni diplomatski predstavnik, pristupio k meni u Beču sa pitanjem, da li bi pripremili uboj-

stvo kralja Aleksandra.- Ja sam odbio da sudjelujem u jednoj takovoj zavjeri i prijavio sam taj slučaj u policiji u Beču.

Ako se za mene označuje kao teroristu radi moga hrvatskoga rodoljublja i borbe za nezavisnost i slobodu, tada logično imade pravo Adolf Hitler, ako on sve Židove smatra teroristima radi toga, što je jedan Židov ubio jednog nevinog diplomatiskog njemačkog službenika.[40]- Ja nijesam nikakav komunista. Ja nijesam povrijedio ni jedan zakon Sjedinjenih Država. Ja sam Hrvat, koji želim vidjeti svoj narod, da živi slobodan i sretan u svojoj nezavisnoj državi Hrvatskoj. To je moj jedini zločin i to spremno priznajem.- Ali kako mogu, da ne spomenem taj fakat, da, dok sam ja nevino zadržan na Aljanskom /Ellis/ otoku, Useljeničke vlasti su dozvolile ulaz u ovu zemlju Kosti Todorovu, jednome najpoznatijem najmljenom zavjereniku, koji je bio optužen i pronadjen krivim za poticanje i spremanje na ubijstvo kralja Borisa, kojega bugarski narod tako odano voli.[41] Uvijek od g. 1923. on nije nikada prestao raditi na tome, da se Bugarska podjarmi pod gospodstvo Jugoslavije, a njegove su metode i njegovi putevi i suviše poznati, a da bi se mogli nazvati i klasificirati miroljubivim. Ta njegova izdajnička djelatnost urodila je time, da su ga bugarski sudovi 3 put osudili na smrt. I njemu je dozvoljeno da udje u Sjedinjene države američke. Od 2. veljače moj se slučaj nalazi u rukama Useljeničkih vlasti. Za cjelo to vrijeme ja sam pravi zarobljenik, drži me se u neizvjesnosti i uskraćuje pravo, da saznam prave razloge moga uzapćenja i kao će isto dugo trajati.-

Ja želim vjerovati, Gospodine Predsjedniče, da Vi neće te dozvoliti bilo kakovu daljnju povredu zakona na snazi, jer takovi akti s pravom oduzimaju Sjed. Državam svako njeno pravo, da govorim o nezavisnosti i slobodi, ako se oni ne protežu na sve narode bez razlike.

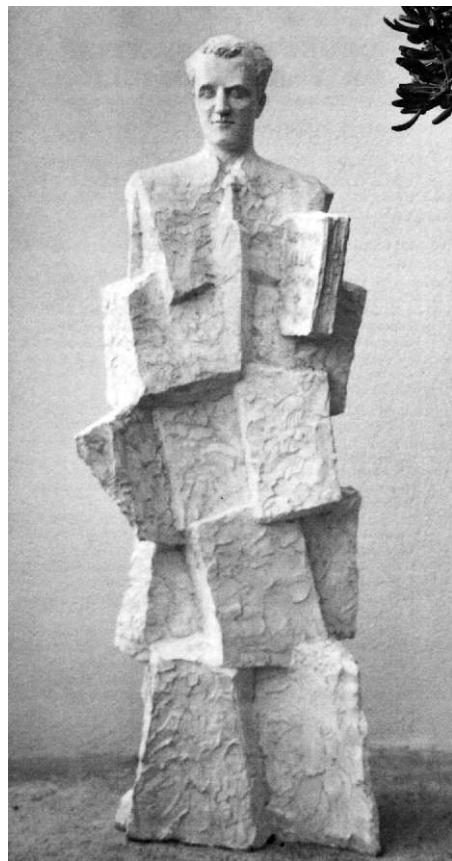
Smijem li ja u ime Pravde i Slobode zamoliti Vašu intervenciju, da mi se dozvoli unići u Vašu zemlju bez ikakvog dalnjeg oklijevanja?

S veleštovanjem Vaš

Dr. Branimir Jelić v. r.

Bilješke

- [1] Vidjeti *Političke uspomene i rad Dra Branimira Jelića*, dr. Jere Jareb, Izdavač Mirko Šamija, Cleveland, 1982.
- [2] Ivan GABELICA, «Revolucionarni lik dr. Branimira Jelića», *Politički zatvorenik*, br. 136-137, 2003. i Mislav GABELICA, «Povratak braće Jelić u domovinu», *Politički zatvorenik*, br. 174, 2006.
- [3] „Hrvatska Omladina je progovorila. Ne čemo tajte, ali svoji nedamo!“, *Starčević. Glasilo Saveza hrvatske pravaške republikanske omladine*, Zagreb, 2. listopada 1928, br. 19.
- [4] Branimir JELIĆ, *Borba za hrvatsku državu*, München, 1961., 24.
- [5] Ukažujem na natuknicu o Jeliću koju je za *Hrvatski biografski leksikon*, (sv. 6, Zagreb, 2005., str. 432-433), napisao Filip Hameršak. Riječ je o jezgrovitom tekstu koji odlično sintetizira dosadašnje poglede na Jelićev životopis.
- [6] Usp. Tomislav JONJIĆ, *Hrvatska vanjska politika 1939.-1942.*, Zagreb, 2000., 286.
- [7] Milan GROL, *Londonski dnevnik 1941-1945*, Beograd 1990., 40.
- [8] Berislav JANDRIĆ, *Kontroverze iz suvremene hrvatske povijesti III*, Zagreb, 2011., 108.
- [9] Dušan BIBER, *Ustaše i Treći Reich. Prilog problematici jugoslovensko-nemačkih odnosa 1933-1939.*, *Jugoslovenski istorijski časopis*, 2, Beograd, 1964., 51.
- [10] M. JAREB, *Ustaško-domobranski pokret od nastanka do travnja 1941. godine*, Zagreb, 2006., 403-404.
- [11] M. JAREB, nav. dj., 404.
- [12] D. BIBER, nav. dj., 51.
- [13] B. KRIZMAN, *Ante Pavelić i ustaše*, Zagreb, 1978., 310.
- [14] Ivan ČIZMIĆ-Marin SOPTA-Vlado ŠAKIĆ, *Iseljena Hrvatska*, Zagreb, 2005., 332.
- [15] *Političke uspomene i rad dra Branimira Jelića*, pr. J. Jareb, 142-144.
- [16] Isto, 144.
- [17] Više o tome u: *Poslanstvo NDH u Sofiji. Diplomatski izvještaji 1941.-1945*, pr. Nada Kisić Kolonović, Zagreb 2003.
- [18] Misli se na Ellis Island u gradu New York, koji je bilo ulazno mjesto i nadzorna postaja za useljenike u SAD.
- [19] Francis Perkins (1880.-1965.), ministrica rada u Rooseveltovo vladi (1933.-1945.).
- [20] Cordel Hull (1871.-1955.), ministar vanjskih poslova za vrijeme Rooseveltova predsjedništva (1933.-1944.).
- [21] Jelić je kao član Hrvatske akademске omladine bio potpisnik prvog proglaša o skupštinskom atentatu (20. VI.) u kojem se tražilo okupljanje svih Hrvata bez obzira na stranačku pripadnost. Usp. Franjo TUĐMAN, *Hrvatska u monarhističkoj Jugoslaviji*, sv. 1, Zagreb, 1993., 510.
- [22] Misli se na vladu generala Pere Živkovića pod diktaturom kralja Aleksandra.
- [23] Ovi su podaci usporedivi i onima koje bilježi Mijo Bzik – zapravo prenosi iz *Hrvatskog borca* od 4. XI. 1928. – u brošuri *Ustaška borba*, Zagreb, 1942., 74: „Prema tim podatcima bilo je u prvom polugodištu 1928. u državi 24 političkih smrtnih osuda, 600 političkih ubistava, 30.000 političkih uhićenja, oko 3.000 pobeglih i otišlih iz države, na stotine zaplijena samo hrvatskih novina.“
- [24] Milan Šufflay (1879.-1931.), sveučilišni profesor povijesti, mučki ga ubili režimski izvršitelji.
- [25] Dr. Carl von Lösch, profesor s Instituta für Grenz- und Auslandswissenschaften iz Berlina.
- [26] Tadašnji zagrebački nadbiskup bio je dr. Antun Bauer (1856.-1937.).
- [27] Heinrich Mann (1871.-1950.) njemački književnik. Zajedno s Albertom Einsteinom
- [28] Polovicom travnja 1931. uputili su A. Einstein i H. Mann u ime Njemačke lige za ljudska prava sa sjedištem u Berlinu Apel kojim su prosvedovali protiv strahovlade beogradskog režima. Apel je upućen Međunarodnoj ligi za ljudska prava (*Ligue de Droits de l'Homme*) u Parizu. Sadržaj teksta objavio Vladimir Radić u: *Zločin od 20. lipnja i Međunarodna Štampa*, s. 1., 1931., 206-208.
- [29] Stevo Duić (1877.-1934.), istaknuti hrvatski časnik i politički emigrant povezan s ustaškim pokretom koji je pronađen mrtav u Karlovyim Varyima. Sve je upućivalo na egzekuciju u izvedbi jugoslavenske policije.
- [30] Kralj Zog I. od Albanije je bio meta više od 50 atentata. Ovdje se misli na pokušaj iz veljače 1931. kada je Zog I. išao na predstavu u bečku Državnu operu.
- [31] Radi se o pokušaju atentata na Pavelića u Münchenu, kada je Gruber u hotelu Vier Jahreszeiten nastojao umoriti pogлавnika.
- [32] U slučaju Ive Perčevića misli se na pokušaj njegova ubojstva u Beču.
- [33] Kod Perčeca se aludira na pokušaj njegova ubojstva u Budimpešti.
- [34] Jelić spominje pokušaj ubojstva Vjekoslava Servatzyja u Rijeci.
- [35] Lajos Kosuth (1802.-1894.) jedan od predvodnika mađarskog nacionalnog pokreta 1848.-1849. koji je nakon njegova sloma otišao preko osmanske Turske u političko izgnanstvo. U SAD-u je boravio 1851.-1852., održavši niz zapaženih govora.
- [36] Tomáš Garrigue Masaryk (1850.-1937.), po rođenju Slovak, sveučilišni profesor u Pragu i politički emigrant od kraja 1914. koji se zalagao za razbijanje Austro-Ugarske i osnivanje čehoslovačke države. Prvi predsjednik čehoslovačke republike. Injegov sin Jan će od njemačkog zauzimanja Sudeta krenuti u emigraciju pa će u Londonu biti ministar vanjskih poslova čehoslovačke vlade u izgnanstvu.
- [37] Ignacy Jan Paderewski (1860.-1941.), znameniti poljski pijanist i skladatelj koji je, uz to, bio i premijer poljske vlade neposredno po obnovi Poljske nakon Prvoga svjetskog rata. Umro je u političkom egzilu u New Yorku.
- [38] Hinko Hinković (1854.-1929.) je kao član Jugoslavenskog odbora agitirao tijekom Prvoga svjetskog rata u SAD-u. Jelić kod spominjanja Masaryka, Padarewskog i Hinkovića misli na njihov zajednički posjet 20. rujna 1918. američkom predsjedniku W. Wilsonu kada su mu iznijeli prijedlog da podrži tri „bedema“ protiv njemačkog prodora na Istok. Hinković se zalagao za ujedjenjeni „jugoslavenski bedem“, tj. zemlje koje je zastupao Jugoslavenski odbor, Kraljevina Srbija i Kraljevina Crna Gora.
- [39] Marijan Ujević je bio preruseni agent jugoslavenske policije koji se pokušao približiti Jeliću u Austriji.
- [40] Jelić je kasnije zapisao (*Političke uspomene*, 144.) da je ova usporedba išla za tim da pokaže kako je njegov slučaj interniranja znak slabosti slobodarske Amerike kojim se ona „stavi u red sa Staljinom, Mussolinijem i Hitlerom“. U tekstu pisma koji donosimo nema spomena Staljina i Mussolinija.
- [41] Više o Todorovu usp. *Poslanstvo NDH u Sofiji. Diplomatski izvještaji 1941.-1945.*, sv. 1 i 2, 209, 212, 627 i 683.. Milan GROL, *Londonski dnevnik 1941-1945*, Beograd 1990., 11 i Luiza REVJAKINA, *Kominternat i selskite partii na Balkanite 1923-1931.*, Sofija 2003., 469. Riječ je o bugarskom političaru Kosti Vasilevu Todorovu (1889.-1947.) koji je ranih 1920-ih bio bugarski poslanik u Beogradu, a 1938. je emigrirao u sjevernu Ameriku zbog rada protiv cara Boris III. Za vrijeme rata boravio je u Londonu i zalagao se za uspostavu Balkanske zajednice. Službeni bugarski krugovi, koji su bili diplomatski povezani s predstavnicima NDH, smatrali su ga „izdajicom“ i „stranim plaćenikom“.



Model Jelićeva spomenika u Docu Donjem

MIJO KIRHMAJER (1895.-1946.),

pripadnik "Legije boraca za slobodu i nezavisnost Hrvatske" i načelnik Đakova u vrijeme Nezavisne Države Hrvatske, politički zatvorenik u monarchističkoj i komunističkoj Jugoslaviji

Mijo (Mišo, Miško) Kirhmajer (Kirchmayer, Kirchmajer, Kirchmaier) [u izvorima, tisku i literaturi prezime se navodi u nekoliko inačica] rođen je 13. lipnja 1895. u Đakovu, u pohrvaćenoj njemačkoj obitelji kao peto od desetero djece Mije Kirchmayera i Rozalije rođ. Ackerman. Po zanimanju je bio bačvar, oženjen Sofijom rođ. Vitner, bez djece. U vrijeme Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca/Jugoslavije, osnivač je i član nekoliko đakovačkih društava (Klub biciklista "Zvijezda", Društvo za tjelovježbu "Hrvatski sokol", Hrvatska čitaonica, Hrvatski dom, Hrvatsko seljačko lovačko društvo za kotar Đakovo). Potkraj dvadesetih godina, Mijo je član Gradskega odборa Hrvatske seljačke stranke u Đakovu, i pripadao je *desnom krilu* HSS-a, bliskom pravašima i kasnije ustaško-domobranskom pokretu.

Pred Državni sud za zaštitu države u Beogradu, Mijo je izведен u siječnju 1929. jer je "vrijedao Nj. V. kralja" te je osuđen na šest mjeseci lišenja slobode. Kao pripadnik "Legije boraca za slobodu i nezavisnost Hrvatske", pod vodstvom **Mije Seletkovića**, Mijo je sudionik, u travnju 1930., jednog od najranijih vojno-terorističkih djelovanja ustaša u Kraljevini Jugoslaviji, kada je ilegalna skupina, uglavnom Đakovčana, na poticaj vodstva hrvatskih političkih emigranata, ustaško-domobranskog pokreta u Austriji i Mađarskoj, **Ante Pavelića** i **Gustava Perčeca**, kanila izvesti atentat (bombaški prepad) na tzv. poklonstvenu deputaciju, sastavljenu od članova bivšega HSS-a i predvođene **Karlom Kovačevićem**, koja je trebala posjetiti kralja **Aleksandra Karađorđevića** u Beogradu i, nakon uvođenja diktature u siječnju 1929., izraziti mu vjernost i potporu hrvatskih krajeva i hrvatskog stanovništva.

"Legija boraca za slobodu i nezavisnost Hrvatske", u kojoj je značajnu ulogu imao i Mijo, namjeravala je izvesti atentat postavljenjem eksploziva na prugu, između Strizivojne - Vrpolja i Starih Mikanovaca, kojom je iz Zagreba u Beograd trebao proći vlak s deputacijom, ali predviđeni atentat (bombaški prepad) nije uspio, i ilegalna je skupina otkrivena i u većini

Piše:

Dr. sc. Vladimir GEIGER

uhićena potkraj ljeta 1930.. Među uhićenima je bio i Mijo. Prema optužnicama, kao pripadnik "tajne organizacije, koja je htjela da otcijepi hrvatske zemlje od Kraljevine Jugoslavije" te radi sudjelovanja u terorističkim djelima protiv Kraljevine Jugoslavije, Mijo je u svibnju 1931. sa skupinom hrvatskih nacionalista, sudionika pokušaja terorističkog čina, pretežito Đakovčana, pred Državnim sudom za zaštitu države u Beogradu, osuđen najprije na smrt vješanjem, zatim je pomis

pritvoru od 27. studenoga 1945. Okružni Narodni sud u Slavonskom Brodu, na temelju Odluke o zaštiti nacionalne časti Hrvata i Srba u Hrvatskoj i Zakona o kriminalnim djelima protiv naroda i države, Miju je osudio 25. siječnja 1946. na kaznu lišenja slobode s prisilnim radom u trajanju od 20 godina, gubitak građanskih i političkih prava u trajanju od 10 godina te na konfiskaciju cjelokupne imovine.

Mijo je osuđen, ponajprije, jer je bio gradonačelnik Đakova u vrijeme NDH. Naime, zbog nedostatka dokaza, Miju je Okružni Narodni sud u Slavonskom Brodu oslobođio dijela optužnice, u kojem ga se teretilo da je u svibnju 1941. organizirao uhićenje i protjerivanja odnosno ot



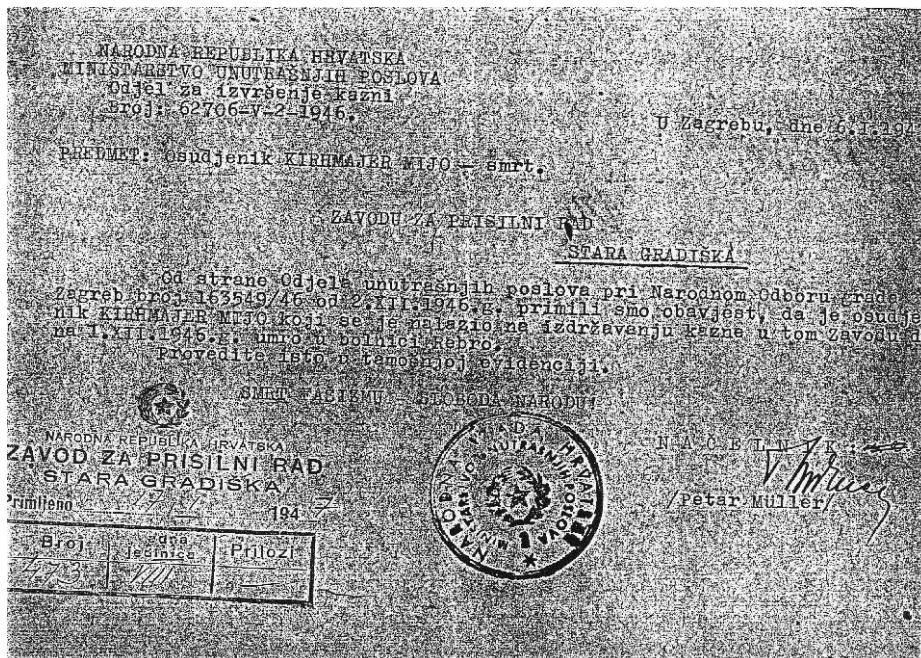
*Mijo Kirhmajer sa skupinom Hrvata političkih zatvorenika
(snimka nastala između 1939. i 1941.)*

lovan na doživotnu robiju, a 1936. kazna mu je smanjena na 20 godina teške robije. Također, i ostali uhićeni pripadnici "Legije boraca za slobodu i nezavisnost Hrvatske", osuđeni su na dugogodišnje robije, no amnestirani su i oslobođeni nakon uspostave Banovine Hrvatske.

Mijo se, nakon što je amnestiran 1939., vraća u Đakovo te od 1940. služuje kao općinski činovnik. Nakon proglašenja Nezavisne Države Hrvatske Mijo je, kao iskazani hrvatski nationalist, imenovan u svibnju 1941. načelnikom Đakova, i tu je dužnost obnašao do travnja 1945. U neposrednom poraću Miju su uhitile, neznačno gdje i kada i pod kojim okolnostima, nove komunističke vlasti, i u istražnom je

premanje u logor Židova, Srba i Roma te konfiskaciju i prodaju njihove imovine. Presudu je potvrđio 23. veljače 1946. Vrhovni sud Narodne Republike Hrvatske u Zagrebu. Znakovito je, i štoviše bizarno, što je Mijo i presudom Okružnog Narodnog suda u Slavonskom Brodu i presudom Vrhovnog suda NR Hrvatske u Zagrebu proglašen 1946. krivim i zbog svoje djelatnosti 1930., iako je za ta kriminalna djela bio već jednom pravomoćno osuđen 1931. godine. Tijekom izdržavanja kazne u Zavodu za prisilni rad Stara Gradiška Mijo je umro 1. prosinca 1946., u 51. godini života, na Kažneničkom odjelu bolnice Rebro u Zagrebu.

Literatura: Mirko MARKOVIĆ, Đakovo i Đakovština. Prilog poznavanju naselja i naseljavanja, *Zbornik Đakovštine*, knj. 1, Zagreb, 1976., str. 281.; Vladimir GEIGER, *Nijemci u Đakovu i Đakovštini*, Zagreb, 2001., str. 14., 142., 146.; Vladimir GEIGER, Osnivanje i pravila Kluba biciklista "Zviježda" u Đakovu 1921. godine, 42. *Đakovački vezovi. Prigodna revija*, god. XXXIX, br. 38, Đakovo, 2008., str. 85.; Stavljen pred sud za zaštitu države, *Narodna obrana*, god. X (VI.), br. 4, Đakovo, 26. siječnja 1929., str. 4.; Hrvati pred sudom velike Srbije u Beogradu, *Grič. Hrvatska korespondencija*, Beč, 7. svibnja 1931., str. 3.; U ime Njegovog Veličanstva osudjena su tri Hrvata na smrt vješanjem a jedan-a estorica na 126 godina robije, *Grič. Hrvatska korespondencija*, Beč, 27. svibnja



Odjel za izvršenje kazni Ministarstva unutarnjih poslova NR Hrvatske, izvješće 6. siječnja 1947. Zavod za prisilni rad Stara Gradiška, da je osuđenik Mijo Kirchmayer umro u Kažnjeničkom odjelu bolnice Rebro u Zagrebu, 1. prosinca 1946.

1931., str. 1.-2.; Veliki proces proti Hrvata u Beogradu, *Hrvatski domoran*, god. II, br. 1, Buenos Aires, 12. lipnja 1931., str. 4.-5.; 3 smrtnе osude i 126 godina teške robije, *Hrvatski domoran*, god. II, br. 1, Buenos Aires, 12. lipnja 1931., str. 8.; Veliki proces proti Hrvata u Beogradu, *Hrvatski domoran*, god. II, br. 2, Buenos Aires, 19. lipnja 1931., str. 5.; Tri smrtnе osude, *Hrvatski domoran*, god. II, br. 3, Buenos Aires, 26. lipnja 1931., str. 4.; Beograd kroji strašne osude, *Hrvatski domoran*, god. II, br. 4, Buenos Aires, 4. srpnja 1931., str. 4.-5.; Rasprava proti M. Kirchmayeru, koji je osuđen na doživotnu robiju, *Hrvatski list*, god. XII, br. 281 (3750), Osijek, 13. listopada 1931., str. 6.; Ivan BERNARDIĆ, Život iza željeznih rešetki, [Zagreb, 1940.], str. 86., 94.; Mirko GLOJNARIĆ, Borba Hrvata. Kronika dvaju desetljeća političke povijesti (1919-1939), Zagreb, 1940., 271.; Krešimir

Miron BEGIĆ, Ustaški pokret 1929-1941. *Pregled njegove poviesti*, Buenos Aires, 1986., str. 163.-164.; Bogdan KRIZMAN, *Ante Pavelić i ustaše*, Zagreb, 1983., str. 71.; Mario JAREB, *Ustaško-domobranski pokret od nastanka do travnja 1941. godine*, Zagreb, 2006., str. 231.-232.; Mario JAREB, Đakovo i ustaško djelovanje tijekom tridesetih godina dvadesetog stoljeća, *Zbornik Muzeja Đakovštine*, 8, Đakovo, 2007., str. 135.-150.; Zdravko DIZDAR, Osnivanje i djelatnost četničkih udruženja na području đakovačkog kotara u Kraljevini Srba, Hrvata i Slovenaca/Jugoslaviji 1918.-1941. godine, *Zbornik Muzeja Đakovštine*, 9, Đakovo, 2009., str. 129.-130.; Zvonko BENAŠIĆ, Đakovčanima smrtnе kazne za pokušaj diverzije, 42. *Đakovački vezovi. Prigodna revija*, god. XXXIX, br.

Istog dana u 16.30[1] u tamnicu je ušla pripadnica partizanskih postrojbi Zdenka Delipetar,[2] zapazila ljekarnika i njegovu suprugu te ih pustila. Na slobodu su pušteni i dr. Ivo Jelavić, Rade Miletić i Jure Raos, a ostali mještani[3] odvedeni su prema groblju i pogubljeni hitcima u leđa. Prema navodima fra Petra Bezine, niti jedan uhićenik nije ispitani, a cijeli događaj promatrala je s prozora Manda Dragičević-Markićuša.[4] Sačuvani arhivski dokumenti dokazuju da su odluku o likvidaciji donijeli Rejonski komitet KPH Vrgorac i Štab bataljuna „Josip Jurčević“, iako je krivnja pokušana biti svaljena isključivo na Zdenku Delipetar. Milivoj Franić ističe da, ako je ona „...nakon kraće diskusije podcertala one koji su kasnije strijeljani...“, što znači da su vojni i politički vrh raspravljali o toj odluci, a u raspravi je sudjelovala i Zdenka Delipetar, koja je najvjerojatnije imala i ulogu zapisnika. Franić također naglašava da je popis žrtava pripremljen već ranije na Riliću,[5] a u Vrgorcu je prije strijeljanja istog dana raspravljan i definitivno utvrđen te zaključuje da je prenaglašavanje uloge Zdenke Delipetar očito bilo u funkciji umanjivanja krivnje same Partije, naročito članova RK KP Vrgorac.[6]

Na vrgorskom groblju likvidirani su:[7]

1. ČURČIĆ, JURE Ivanov, rođen u Vrgorcu 23. travnja 1905., civil[8]
2. DELIĆ, NIKO Lukin, rođen u Vrgorcu 3. prosinca 1902., civil
3. ERCEG, IVAN Matin, rođen u Vrgorcu 1916., civil
4. ERCEG, IVAN Petrov, rođen u Vrgorcu 20. lipnja 1903., civil
5. ERCEG, JOSIP Šimunov, rođen u Vrgorcu 22. ožujka 1896., civil
6. ERCEG, VID Ivanov, rođen u Vrgorcu 15. lipnja 1898., civil[9]
7. GRANIĆ, PETAR Jurin, rođen 30. siječnja 1908., civil[10]
8. GREGOVIĆ MARIJAN Stipanov, rođen 28. kolovoza 1912., civil
9. HORVAT, rođ. Prastulović FILA, udova Karlova, rođena 11. kolovoza 1900., civil[11]
10. HRSTIĆ, rođ. Jović FILA, žena Ante, rođena 9. veljače 1907., civil
11. HRSTIĆ, rođ. Klarićić JOZA, žena Ivana, rođena 19. prosinca 1892., civil[12]
12. HRSTIĆ, LOVRE Ivanov, rođen 26. kolovoza 1893., civil
13. HRSTIĆ, PETAR Matin, rođen 22. veljače 1918., civil[13]

ZLOČINI BATALJUNA „JOSIP JURČEVIĆ“ U VRGORCU 15. LIPNJA 1942. (II.)

14. JERKUŠIĆ, rođ. Veger IVKA, žena Ivana, rođena 1. prosinca 1903., civil

15. JERKUŠIĆ, rođ. Hrštić KATA, udova Ivanova, rođena 10. rujna 1988., civil[14]

16. KAPOVIĆ, MARKO Antin, rođen 1. rujna 1904., civil

17. KOVAČ, PERO Zvonkov, rođen 1922., civil

18. LOPIN, ILIJA pok. Vida, rođen 13. kolovoza 1911. u Aladinićima (Stolac), civil[15]

19. MAJSTOROVIĆ, VOJIMIR Nikin, rođen 18. prosinca 1910., civil

20. MARKOTIĆ, IVAN Matin, rođen 15. listopada 1912., civil

21. MARKOTIĆ, JAKOV-ANTE Josipov, rođen 13. lipnja 1913., civil

22. MARKOTIĆ, MATE Josipov, rođen 24. studenog 1877., civil

23. MARTINAC, IVA, žena Petra, rođena 23. rujna 1894., civil

24. PAKER, MANDA Antolijeva, rođena 21. ožujka 1888., civil[16]

25. PAVIČIĆ, rođ. Puljas VJEKOSLAVA Josipova, žena Milina, rođena 6. prosinca 1915. u Kaštel Sućurcu, civil

26. PIVAC, IVAN Matin, rođen 22. siječnja 1891., civil

27. RAKIĆ, MATE Mijin, rođen 3. rujna 1894., civil

28. ŠABIĆ, FRANO Filipov, rođen 17. ožujka 1905., oružnik[17]

29. ŠIMUNOVIĆ, JAKOV-NIKO Antin, rođen 25. srpnja 1919. u Kninskom Polju, civil

30. VALDAGNI, ALBIN Ivanov, rođen 3. rujna 1906., civil

Prema podatcima sa spomenika na vrgoračkom groblju i Komisije za utvrđivanje ratnih i poratnih žrtava stradali su i:

31. MATIĆ, IVA, žena Mije, rođena 1898.

32. MATIĆ, MIJO Ivanov, rođen 1899.

Fra Petar Bezina navodi imena još tri osobe:[18]

33. DELIĆ, IBRAHIM Omerov, star 21 godinu[19]

34. ERCEG, STANA Antina, rođena 10. rujna 1916., civil

35. MARTINAC, MIJO Jurin, rođen 26. svibnja 1899., civil

Prema sačuvanim bilješkama Komisije za utvrđivanje ratnih i poratnih žrtava, zločin su počinili Ante Raos, Boško Raos, Pavao Granić, Kralj Barbir, Jošo Jujno-

Piše:

**Blanka MATKOVIĆ,
dipl. povjesničar i dipl. novinar**

vić, Drago Vuković, Mato Vuković, Zlatko Markotić, Mato Majstorović te Nikola i Stipe Krcin.[20]

Oružnik Mate Jerkušić preživio je strijeljanje, pa se pritajio nakon čega ga je grobar Filip Roglić stavio u mrtvački ljes i odnio kući.[21] Jedan od partizana obilazio je žrtve i ponovno pucao u one koji su davali znakove života. Dio likvidiranih osoba sahranjen je u obiteljske grobnice, a ostali u zajedničku grobnicu. Među ubi-

onih koji su malo krivi?“ te zaključuje da je to „ostavilo negativan trag i političke posljedice, osobito u selima susjedne Hercegovine“ i „političku štetu koju se moralno dugo ispravljati“.[24]

Kvesić također navodi da se prilikom zauzimanja Vrgorca dogodilo „nekoliko ozbiljnih grešaka, koje su na jedan dio okolnog stanovništva, što još nije bio čvrsto vezan uz NOP, imale negativnog odraza. Tako je prilikom likvidiranja ustaških funkcionera u gradu, ubijeno i nekoliko ljudi, koji se nisu bili jače ogriješili u suradnju s neprijateljem“.[25]

Udjurović priznaje da je među strijeljanim „bilo i nevinih, što se kasnije ustano-



Vrgorac 1942. godine

jenima je bilo i osoba podrijetlom iz drugih hrvatskih naselja.

Markotić ističe da je „od 120 zarobljenih i uhićenih oružnika,[22] domobrana, ustaša i špijuna pušteno na slobodu 88, a ostali su osuđeni i streljani, među njima je bilo talijanskih i ustaških špijuna koji su palili, pljačkali i ubijali u I talijanskoj ofenzivi na Biokovo, dobrovoljaca predvodnika zloglasne Francetića legije[23] protiv partizana na Biokovo, idejnih začetnika terora i progona. Međutim, među njima je bilo i onih koji su bili krivi, ali nisu zaslužili takovu kaznu, Članovi KP i SKOJ-a, te drugi aktivisti na općini, smatrali su da se to nije smjelo dogoditi. Zašto je odgovorno rukovodstvo vrgoračke općine dozvolilo strijeljanje

vilo“.[26] Na likvidiranje 30-tak Vrgorčana osvrnuo se i Drago Gizdić: „Od uhapšenih su 32 strijeljana, među njima i neki trgovci, kao 'klasni neprijatelji'. Strijeljanje tolikog broja neprijatelja bilo je rezultat nepravilnog i sektaškog kriterija, što je bacilo izvjesnu ljagu na partizane, za koje se znalo da ubijaju samo zločince. Ali i pored toga oslobođenje Vrgorca imalo je veoma pozitivan odjek u čitavom kraju. Svega nekoliko dana poslije te akcije u Biokovo je došlo preko 200 novih boraca. Na dan samog oslobođenja Vrgorca iz njega je otišlo u partizane i 25 žena omladinki i omladinaca. Oni su kasnije prošli kroz IV. i V. ofenzivu te su mnogi od njih u borbama i izgibuli. Tih dana došle su u Biokovo, pored ostalih, i nove

grupe partizana s otoka. Korčulansku grupu doveo je Marin Cetinić. Čak je u to vrijeme stiglo među biokovske partizane i pet drugova iz Dubrovnika. Došli su preko Makarske. S područja samog Vrgorca bilo ih je, dakako, najviše: 80 novih borača.“[27]

Na partizanskom savjetovanju vojnih i političkih rukovoditelja u Golinjevu kod Livna[28] 18. listopada 1942.[29] kritizirana je likvidacija stanovitog broja ljudi koji su bili nedužni i ocijenjena kao „greška“.[30] Milivoj Franić ističe da je većina vrgorskih prvoboraca u privatnim razgovorima nakon rata osuđivala taj događaj te da su se pojedini vrgorski komunisti protivili likvidaciji već tijekom priprema te odluke u Riliću, kao na primjer Zvonko Raos i Bogdan Viskić[31] iz Gradca.[32] Jure Galić, sudionik napada na Vrgorac i aktualni predsjednik SUB-NOR-a BiH, izjavio je da je likvidacija bila „osveta komšija-komšiji, koji su na taj način riješili njihove lokalne obraćune i tu je stradalo najmanje dvadeset, trideset nevinih ljudi.“[33]

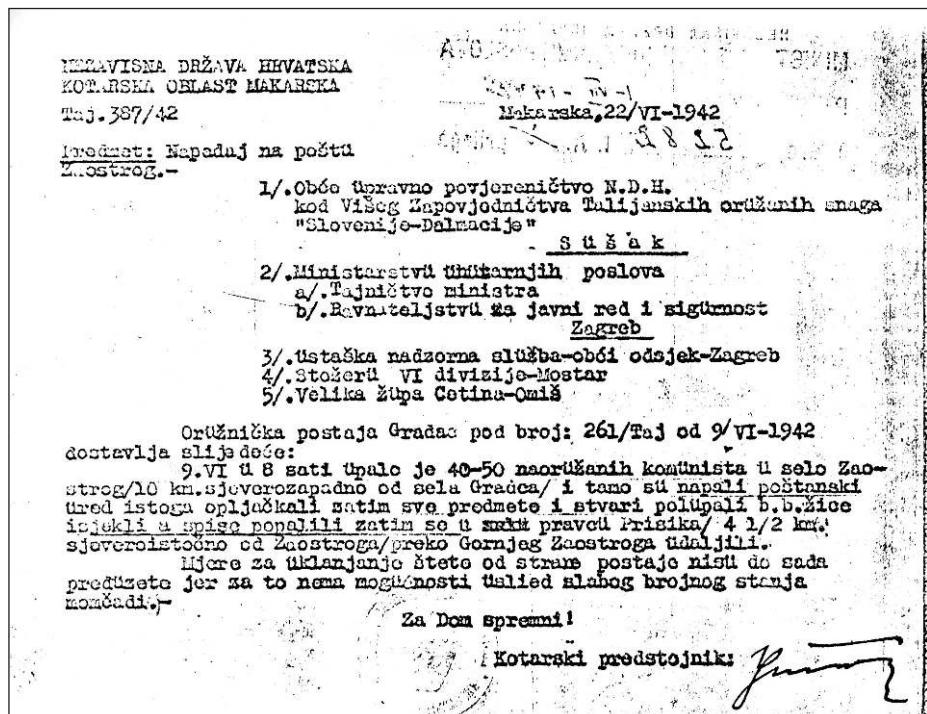
Župnik fra Frano Rakić vratio se iz Humca i saznao da su među ubijenima njegov brat Mate, nekoliko rođaka i sluga Jakov Šimunović iz Vrpolja kod Knina. Splitski biskup Kvirin Klement Bonefačić u pismu upućenom župniku fra Frani Rakiću, istaknuo je da je potresen krvoprolićem u Vrgorcu i podsjetio „Vrgorčane i sve po Vrgorskog krajini da su ljudi, da su kršćani, da su katolici“. [34]

Povlačenje bataljuna

„Josip Jurčević“ iz Vrgorca i napad na Župu Biokovsku

Pred zalazak sunca 15. lipnja 1942. u Vrgorcu su zapaljene oružnička vojarna, zgrada u kojoj je izgorjelo oko 50 vagona duhana[35] te druga skladišta. Zaplijenjeno je nekoliko vagona žita, šećera i masti,[36] velike količine odjeće i obuće, kompletna ljekarna, liječnički pribor, glazbala iz Ustaškog tabora i oko 4 milijuna kuna,[37] a trgovine su oplaćkane.[38] Uništene su porezne knjige i dokumenti poreznog ureda,[39] sudski, vojni i općinski spisi te knjige Duhanske stanice kao i poslovne knjige privatnih trgovaca. Oko 20 sati partizani su se povukli iz Vrgorca u koji su dan kasnije došli prednici talijanske vojske,[40] koji su na redili ekshumaciju likvidiranih mještana i nakon pregleda ponovno ih sahranili.

Prema podatcima Oružničke postaje Vrgorca dostavljenima Zapovjedništvu 6. pješačke pukovnije u Mostaru, s partiza-



Izvešće o partizanskoj pljački u Zaostrogu

nima su Vrgorac napustile slijedeće osobe za kojima je raspisana tjeratrica:

„Stanković Marko pok. Josipa rodjen 1914. u Kotezima, Tolić Drinko p. Ante rodj. 1914. u Radovićima, Borovac Stanko pok. Stipe rodj. 1910., Galić Drago pok. Luke, rodj. 1921, Galić Ante Jozin, rodj. 1912., Bajalo Pero pok. Ilije, rodj. 1911., Bajalo Maksim pok. Frane, rodj. 1917., Raos Ante Matin /Subašin/ rodj. 1921, Mlak Ljubo pok. Frane, rodj. 1919., Delipetar Branko Antin rodj. 1915., Delipetar Zdenko Antin rodj. 1911., Dragičević Iko pok. Frane rodj. 1915., Martinac Jozo Grgin rodj. 1919., Martinac Ante Grgin rodj. 1916., Martinac Mijo pok. Jure rodj. 1914., Martinac Stojka ž. Mije rodj. 1914., Mižić[41] Mate Matin rodj. 1915., Hristić[42] Maćo Antin rodj. 1912., Klaričić Vlado pok. Jozef rodj. 1918., Markotić Josip Ivanov rodj. 1918., Raos Zvonko pok. Mate rodj. 1919., Mušanić Kruno pok. Ljube rodj. 1906., Martinac Miloš Antin /Gabrin/ rodj. 1921., Martinac Ante pok. Mate rodj. 1908., Martinac Vinka ž. Ante rodj. 1914., Soljak[43] Milan Antin /Ljubin/ rodj. 1924., Soljak Nika kći Antina rodj. 1927., Roglić Marko Mijin rodj. 1902., Roglić Gojko Markov rodj. 1924., Roglić Andjelija ž. Marka rodj. 1900., Roglić Markov Dinko rodj. 1925., Raos Žarko pok. Mije rodj. 1927., Raos Branko Matin rod. 1928., Raos Drago Matin rodj. 1925., Delipetar Marija kći Ante rodj. 1928., Delipetar Nevenka rodj. 1903., Delipetar

Ante zv. Stari rodj. 1903., Delipetar Žela ž. Antina rodj. 1913., Franić Mirko pok. Jure rodj. 1899., Franić Frano pok. Jure, rodj. 1899., Franić Bogdo pok. Ilije rodj. 1911., Franić Ivan Tomin rodj. 1913., Katavić Žarko pok. Mije rodj. 1915., Dragičević Duško pok. Frane rodj. 1910., Radalj Ante Lukin rodj. 1912., Radalj Marijan Lukin rodj. 1922., Pivac Krešo /mesar/ rodj. 1908., Miošić Nevenka /učiteljica/ rodj. 1919., Markotić Stanko Ivanov rodj. 1910., Markotić Mijo Ivanov rodj. 1908., Markotić Branko Ivanov rodj. 1921., Markotić Danica kći Ivanova rodj. 1923., Markotić Milenko Antin rodj. 1922., Markotić Vinko Antin rodj. 1910., Markotić Ivka Antina rodj. 1912., Markotić Ljubica Antina rodj. 1924., Markotić Vojsiva Matina rodj. 1923., Markotić /Sela/ Rozalija rodj. 1923., Markotić Ante pok. Josipa rodj. 1908., Markotić Mijo Ivanov rodj. 1916., Markotić Branko pok. Slave rodj. 1919., Martinac Ante pok. Slave rodj. 1909., Martinac Mijo Matin rodj. 1923., Martinac Bepa Matin rodj. 1927., Martinac Marija Matina rodj. 1919., Domandžić ...ne[44] Jozin rodj. 1916., Domandžić Marija Jozin rodj. 1920., Domandžić Manda pok. Ivana rodj. 1911., Domandžić Manda pok. Pinga rodj. 1910., Domandžić Maćo pok. Martina rodj. 1897., Sela[45] Sonja pok. Miloša rodj. 1917., Svirac Dinko brijač rodj. 1913., Svirac Selka žena Dinke rodj. 1918., Svirac Sonja kći Dinke rodj. 1925., ...lanav[46] Mijo Antin rodj. 1920.,

Miljak Jozo Jurin rođ. 1921., Miljak Ante Markov rođ. 1921., Nižić Ljubo Matin rođ. 1921., Nižić Sela Matina rođ. 1919., Nižić Mate Matin rođ. 1919., Nižić Andjelija ž. Mate rođ. 1880., Nižić Ivka kći Jurina rođ. 1917., Bajalo Mira k. Pok. Frane rođ. 1914., Bajalo Jozu kći pok. Mije rođ. 1903., Paker Boško pok. Petra rođ. 1923., Tolić Dinka kći pok. Ante rođ. 1922., Raos Mate pok. Ante rođ. 1923., Klačić Martin pok. Ivana rođ. 1912., Rakić Miro pok. Frane rođ., Rakić Jozo pok. Frane rođ. 1905., Miljak Pero pok. Ante rođ. 1916., svi rodjeni u selu Vrgorcu općine Vrgorac, kotara Makarska Vel. Župe Cetina po zanimanju mahom zanatlije, brice, šoferi, trgovaci pomoćnici i slično.-,,[47]

U noći s 15. na 16. lipnja 3. vod napao je oružničku postaju u Župi, ali im je pružen žestok otpor zbog čega su se mora-

nih poslova NDH, Ravnateljstvu za javni red i sigurnost, Ustaškoj nadzornoj službi i Stožeru pješačke divizije u Mostaru:

„Dne 15. lipnja t. g. komunističke bande iz Biokova u jačini od 700 ljudi napale su Vrgorac i razoružale oružnike, poklali i ubili vidjenje Hrvate i njihove žene. – Zatim su se dali u pljačku i palež, te su uništili i zapalili veliku odkupnu duhansku postaju, poštu, obćinu i uništili sve spise kod kotarskog suda i drugih državnih ustanova. Poslije Vrgorca napali su i upali u selo Kozicu i razoružali oružnike i zarobili. Za sudbinu naših ljudi nezna se, pošto su sve brzoglasne veze kao i putevi prekinuti. Sutradan dne 16. lipnja t. g. napali su selo Župu Biokovsku oko 40 partizana i napali selo, ali su oružnici i narod pružali otpor svim raspoloživim sredstvima, ali se konac borbe nezna.

U isto vrieme napali su i selo Dusinu pokraj Vrgorca, ali tu je narod na čelu sa svojim župnikom don Ivanom Sumićem davao otpor, sa lovačkim puškama, ali se za sudbinu naših ljudi nezna.

Ovom napadu prethodilo je kidanje brzoglasnih stupova i rušenje putova sa tri strane, koje vode preko prirodnog raskršća Vrgorac, te je tom prilikom t. j. 14. lipnja na cesti Šestanovac-Vrgorac na mjestu 'Turija' Uništen i zapaljen tal. poštanski samovoz i ubijeno 5 vojnika i jedan oficir, koji su bili oružana pratnja.

Potanje i službene vesti ne dostaju pošto ih nema tko dati.- Tako je čitav pojas od Lovreća kotar Imotski pa do Zadvarja kotar Omiš i Makarska i Gradca kotar Makarska pa sve do Metkovića Velika župa Hum podpuno sloboden za komunističko haranje i u njihovoje je vlasti, pa se mogu očekivati još teže posljedice iz područja djelovanja komunističkih banda iz Biokova.

Ovaj pojas znači bit i život obstojanja Velike župe Cetina preko kojega idu svi putevi na druga veća mjesta i naselja, pa je svako djelovanje onemogućeno.

Ova je Župa učinila sve moguće i učinila ljudstvo da se žrtvuje do skrajnjih granica u svrhu da se prodiranju komunizma stane na kraj, ali to male snage oružnika i milicionera nisu bile u stanju, da jačim snagama odolijevaju.-

Podpisani se je više puta, a i prije dva dana obraćao najvećim funkcionerima talijanske oružane sile u Splitu, ali rezultat je gornji, a razlog ovakvog stanja istakao sam svakodnevnim izvještajima, čemu smatram nije više ni potrebno govoriti.-

Ovaj posljednji dogadjaj djelovao je porazno kod naroda, te se stanje duhova kod naroda očrtava, da se nalazimo pred podpunim rasulom.-

Molim, da se obzirom na stanje mjesta Makarska i Gradca odmah i svakako nešto učini, kako se ne bi dogodilo isto što i u Vrgorcu.

Za Dom spremni!

Veliki župan:
M.P.[49] [v.r.]“[50]

Dne 19. lipnja 1942. pod br. 1435/42 Velika župa Cetina šalje detaljnije izvješće o zbivanjima u Vrgorcu sljedećeg sadržaja:

„Savezno amoš. Izvještaju Taj. br. 1427/42 od 17. lipnja t. g. podnosi se izvještaj o pojedinostima komunističkog haranja, kako ga je podnio obć. Načelnik obćine Vrgorac, koji se spasio pukim slučajem od komunističke ruke, a glasi:

‘Dana 15. lipnja 1942.g. oko 3 sata ujutro sa svih strana dobro naoružani puškaši, bombama, strojnicama oko 500-600 partizana napali su na mjesto Vrgorac, kot. Makarska, Velika župa Cetina – Omiš. Budući je u mjestu bila samo oruž. postaja sa vrlo malim brojem oružnika, domobrana i 2 ustaše, te isti na ovoliko veliki broj dobro naoružanih partizana nisu mogli dati znatan otpor, da iste odbiju. Civilni pučanstvo, koje je zadnje doba po noći obdržavalo stražu obično se je povlačilo svojim kućama izmedju 2 i 4 sata na odmor.

Odmah po ulasku u mjesto partizani su po svom rasporedu nastupili sa hapšenjem pojedinih muških i ženskih osoba, pljačkanja svih ureda, trg. Radnji i pojedinih privatnih stanova, obitelji istaknutih Ustaškom pokretu, kao i razoružavanju i sakupljanju oružja od oružnika, domobrana i td.

I. DRŽAVNA I SAMOUPRAVNA NADLEŠTVA: Obćina: Partizani su oduzeli iz glavne obć. Blagajne oko 28.500:-Kn, iz depozitne blagajne 31.840.-Kuna i blagajne Prehr, odbora oko 260.000.-Kn., ukupno Kuna 320.340: Sve spise blagajničke, vojničke, kao i čitavu drugu pismohranu iznigli su pred ured i upalili. Isto su odnili 2 pisače mašine, sav kancelarijski materijal, službene obć. Pečate sa priporom, te ključeve od kase i od obć. Ureda, a ostali namještaj polupali. Vanjske ključeve od obć. Kase držao je Ante Domandžić, obć. Bilježnik i poslovodja Perhram. Odbora, a nutarnji ključ držao je Ivan Erceg, obć. Blagajnik. Partizani su



Nedo Bošković, komesar bataljuna
"Josip Jurčević"

li povući u Biokovo. Kotarska oblast Imotski zatražila je brzovjom od talijanske posade u Zadvarju da pošalje 50 do 100 vojnika u Zagvozd radi zaštite okolnih sela od biokovskih partizana.[48]

Izvješća hrvatskih vlasti o padu Vrgorca

O napadu na Vrgorac sačuvano je nekoliko izvješća državnih službi NDH, od kojih prvo datira od 17. lipnja 1942. godine.

Velika župa Cetina dopisom taj. br. 1427/42 od 17. lipnja dostavila je podatke o ovom događaju Općemu upravnom povjereništvu kod Višeg zapovjedništva talijanskih oružanih snaga Slovenija-Dalmacija na Sušaku, Ministarstvu unutraš-

došli u stan po Ivana Ercega, te mu naredili, da odmah podje u Obćinu i predaljnutarnji ključ od kase i novac, sa kojim je isti rukovao. Kad je blagajnik Ivan Erceg došao u Obćinu, našao je Antu Domanžića obć. Bilježnika naoružana sa još nekoliko partizana. Sav novac iz obć. Kase oduzet je po Anti Šutiću. Zgrada je vlasništvo gdje Marte Franić, žene Ante.

SKLADIŠTE PREHRAMBENOG ODBORA: Iz skladišta oduzeto je oko 5.000 kg. šećera, 5000 kg. brašna /narodnog/, 10.000 kg. kukuruga, a koja je hrana u zadnje vrieme primljena i počela su dijetiti pučanstvu. Gotovina novca koja se je nalazila u kasi skladišta ne može se označiti s razloga, pošto je skladišnik strijeljan.

USTAŠKI TABOR: Sva glazbala koja su se nalazili u prostorijama tabora oduzeli su, a spise i ostali namještaj uništili.

POREZNI URED: Iz kase sav je novac oduzet, a sve spise, blagajničke knjige i vrednosne papire iznigli su pred ured i upalili. Zgrada je vlasništvo Dr. Dušana Franića.

DUHANSKI URED: Sav novac su iz kase oduzeli. Platno i konope koje se je nalazilo u magacinima razdielili pučanstvu, kao djelomično i duhan. Magacine u kojima se je nalazila velika količina duhana, kao i sve spise upalili su, a koji magaci su još i dan danas gore.

POŠTA BRZOJAV I BRZOGLAS: Iz kase novac oduzeli. Brzozavne i brzoglasne aparate polupali, a krugovalnike oduzeli, a koji su krugovalnici bili zaplijenjeni i pohranjeni u pošti. Zgrada je vlasništvo Martine Franić.

ORUŽNIČKA POSTAJA: Razoružanje oružnika, oduzimanje oružja i municije. Zapaljena je zgrada i tom prigodom izgorio je čitav namještaj g. Špiri Pelicariću, financ. podpregledniku. Zgrada je vlasništvo Martinac Ante i Jozu pk. Mate.

KOTARSKI SUD: Oduzeli pisaće mazine, te nešto spisa uništili.

RAZDJEL FINANCIJALNE STRAŽE: Poništili službene spise.

GRADJANSKA ŠKOLA: Pociepali slike Poglavnika.

OSNOVNA ŠKOLA: Pociepali slike Poglavnika.

Ujedno se napominje, da su u svim drugim urednim i privatnim stanovima ponistiene slike Poglavnika.

II. TRGOVAČKE RADNJE:

1/. Franić Marte, žene Antine, 2/. Hrštić Braća pk. Marka / Jerkušić Kata ud. Ivana,

3/ Sinovi Josipa Jelavića, 4/ Jeličić Renato, ljekarnik, 5/ Dr. Marko Radić, obć. Lječnik, 6/ Rakić Ante „Buffet“ i 7/ Hrštić Ante pk. Marka, obučar, 8/ Radić Ivan pk. Petra, 9/ Radić Anti, pk. Andrije, partizani su oduzeli iz radnje robu, a namještaj djelomično uništili. Ljekarniku Jeličiću oduzeli su liekove. Dr. Marku Radiću, obć. Lječniku sav liečnički pritor.

Istaknuti je, da je najgorje uništenu radnju Hrštić Braće pk. Marka, Sinova Josipa Jelavića, Radić Ivana pk. Petra, Radić Ante pk. Andrije, Jeličić Renata, Ljekarnika, Dr. Marka Radića, obć. Lječnika, te Hrštić Ante pk. Marka obučara.

Prodavaonica „Bata“: sve cipele, opanke, čarape i t. d. oduzete su. Izlog i namještaj raznešeni i polupano.[51]

III. PRIVATNI STANOVI:



Toni Andrijašević, prvak makarskih komunista

1/ Vučko Ivana, obć. Načelnika, 2/ Hrštić Braće pok. Marka, 3/ Pivac Ivana pk. Mate, 4/ Fra Frane Rakić, 5/ Hrštić Mate pk. Petra, 6/ Katavić Mate pk. Ivana, 7/ Dr. Iva Jelavića, 8/ Jeličić Renata, 9/ Markotić Ante Jakova pk. Josipa, 10/ Martinac Petra pk. Tome i t. d. Oduzeli robu i namještaj djelomično polupali.

Kod Vučko Ivana, obć. Načelnika i Braće Hrštić pk. Marka sav namještaj i robu odnisi i polupali, a kod drugi djelomično odnisi i polupali. Takodjer je kod Vučko Ivana polupana su vrata i prozori od kuće.

Isto vrieme dok je ovo sve gornje izvršeno dotele su isto i jaki odredi partizana izvršili hapšenje oko 70-80 muških i ženskih lica.

Odo ovog broja uhapšenih lica odvojili su 31, kojima su vezali konopcem ruke

nazad, te bose odveli preko mjesta, do groblja i iste oko 15 časa strijeljali, i to:

1/ Hrštić Petar Matin, 2/ Hrštić Joka žena Ivanova, domaćica, 3/ Hrštić Fila, žena Antina, domaćica, 4/ Jerkušić Kata ud. Ivana, domaćica, 5/ Martinac Iva žena Petrova, domaćica, 6/ Matić Iva, žena Milina, domaćica, 7/ Horvat Filka ud. Karla, domaćica, 8/ Pavičić Vjeroslava, žena Milina, domaćica, 9/ Jerkušić Iva, žena Ivana, 10/ Erceg Vid pk. Ivana, težak, 11/ Erceg Ivan pk. Mate, težak, 12/ Erceg Josipa pk. Šimuna, 13/ Pivac Ivan pk. Mate, skladištar Prehr. Odbora, 14/ Lopin Ilija, čin. Duhanskog ureda, 15/ Gregorić Marijan, čin. Duhanskog ureda, 16/ Erceg Ivan pk. Petra, trgovac, 17/ Markotić Mate pk. Josipa / „Musin“, težak, 18/ Markotić Ivan Matin, težak, 9/ Hrštić Lovre pk. Ivana, krčmar, 20/ Čurčić Jure, oružnik, 21/ Šabić Frano, oružnik, 22/ Kapović Marko pk. Ante, stražar duhanskog ureda, 23/ Belić[52] Niko pk. Luke, radnik, 24/ Valdanji Albin, nastavnik gradj. Škole, 25/ Majstorović Vojmir, nadstojnik Por. Ureda, 26/ Paker Manda, radnica, 27/ Markotić Ante Jakov pk. Josipa, mesar, 28/ Granić Petar pk. Jure, 29/ Šimunović Jakov, tabornik ustaške mladeži, 30/ Rakić Mate Ilijin, težak i 31/ Jerkušić Mate pk. Andrije, oružnik, koji je poslije 4 sata nadjen medju strijeljanim još u životu, te je upućen u bolnicu. Isti se je u Vrgorcu nalazio na bolovanju. Poslije izvršenog strijeljana partizani su sa nekim koji su imali bolju odjeću oduzeli.

Ujedno se napominje, da je prigodom napada od partizana u svojoj vlastitoj kući ubijen Matić Mije pk. Ivana, činov. Duhanskog ureda, a dok su u borbi ubijeni Kovač Petar, ustaša i jedan domobranac. Svi streljani su pripadali Ustaškom pokretu. Dakle, koliko se moglo do danas saznati ukupno je od partizana strijeljano 34 osobe.

Dok su se partizani prevažali samovo-zom medjusobno su bili napadnuti, i tom prigodom ubijeno je 5 partizana i 3 ranjena.

Prigodom napada na Vrgorac partizani su bili predvodjeni od nekih vrgorčana, koji su se već odavna odmetnuli u šumu i to:

1/ Hrštić Mate Antin, brijač, 2/ Dragičević Ivan pk. Frane, šofer, 3/ Tolić Dinko pk. Ante, krojač, 4/ Raos Zvonimir pk. Mate, djak, 5/ Bajalo Petar pk. Ilije, postolar, 6/ Bajalo Maksim pk. Frane, bez zanimanja, 7/ Martinac Jozo Grgin, privatni činovnik, 8/ Martinac Mijo pk. Jure priv.

čin., 9/Martinac Stojanka žena Milina, domaćica, 10/Martinac Branko pk. Slavomira, 11/Martinac Ante Grgin, težak, 12/Raos Ante pk. Mate, svršeni djak niže gospodarske škole, 13/Klarić Dragutin pk. Josipa, šofer, 14/Musanić Krunoslav pk. Ljubomira, težak, kao i drugi iz okolnih sela.

Ujedno pri dolasku partizana u Vrgorac sa gore spomenutim vrgorčanima pridružili su se istima za borbu – za koje se je bilo već prije sumnjalo i to:

1/ Domandžić Ante, obć. Bilježnik, 2/Radalj Ante Lukin, drvodjelac, 3/Markotić Milenko Antin, drvodjelac, 4/Markotić Vinko Antin postolar, 5/Delipetar Zdenka kći Antina, bivša činovnica, 6/Martinac Pupa Matina, 7/ Domandžić Marija kći Jozina, pošt. činovnica /sestra obć. Bilježnika/, 8/Martinac Ante pok. Ante postolar, kao i mnogi drugi muški i ženske. Svi ovi otvoreno su stupili sa ostalim u borbu, t. j. pljačkanju i ubijanju.

Svu hranu i robu koju su oduzeli sami su prevozili sa samovozom, Rade Miletić, koji su samovoz silom oduzeli i sa istim je upravljao odmetnik Vlade Klarić pk. Josipa te sa konjima i mazgama, koje je dovelo pučanstvo – kako se računa – iz Primorja, Baćine, Pasićine kao i iz nekih sela obćine Vrgorac.[53] Mazaga i konja za prevoz robe bilo je oko 700 komada.

Medju većim djelom – pored onih čiji su članovi strijeljani – pučanstva od časa upada partizana u Vrgorac pa i još dan danas vlada užasna panika, strah i trepet od ponovnog napadaja, a ujedno većina pučanstva izgubila je prisutnost te lutaju, a ni sami neznaju kuda.

Partizani su preko celog dana ubijali i pljačkali te su oko 20-24 časa napustili Vrgorac i povukli se prema planini „Rilić“ i „Biokovo“. Kad su se napadači – partizani povlačili sa istima je dobrovoljno izbjeglo oko 50 muških i ženskih osoba. Prisilno nisu nikoga odveli.[54]

Sutradan po izvršenom upadu t.j. 16.o.mj. došla je u Vrgorac italijanska vojska /oko 700 vojnika/. Da li će i koliko ostati u Vrgorcu nije poznato, ali se već pogovara, da će mjesto napustiti.

Budući da je pučanstvo obćine Vrgorac ostalo bez ikakve hrane kao i robe za odjeću i obuću, jer je sva hrana i roba od strane partizana oduzeta, to bi bilo neophodno potrebno, da se nadje neki izlaz i što žurnije nastradalo pučanstvo podpmogne, a naročito one obitelji čiji su pojedini članovi strijeljani, kao i one, koje su siromašne i opljačkane.'

Dostavlja se radi znanja i raspoložbe, da se ovom boljševičkom zvjerstvu jedamput stane na kraj.

Za Dom spremni!

M.P.[55]

Veliki župan:

[v.r.],[56]

Bilješke

[1] Za razliku od fra Petra Bezine, Ujdurović tvrdi da su uhićene osobe strijeljane u 15 sati. (*Biokovsko-neretvansko područje u NOB-i i socijalističkoj revoluciji*, 107.)

[2] Zdenka Delipetar pok. Ante i majke Slavomire rođ. Hrstić rođena je 14. veljače 1911. u Vrgorcu, a prema dostupnim podatcima poginula je u borbama na Sutjesci kao zamjenica političkog komesara čete 4. bataljuna Prve dalmatinske brigade (*Sutjeska - dolina herova*, 204; *Prva dalmatinska proleterska NOU brigada*, 499.). Prema kazivanju Mire Radovanović i Drage Barbira, Zdenka Delipetar je umrla od pjegavog tifusa u bolnici Treće divizije u Skender Vakufu (BiH) krajem prosinca 1942. Navodno je pokopana u mjestu Turbe, nedaleko Travnika. (Državni arhiv u Splitu - DAS, f. 51, Kotarski sud Vrgorac, kut. 1387, Posl.br. R. 138/51) Bezina napominje da se isticala u vrgoračkom pokolju te da su partizani svu krivnju premijeli upravo na nju. Prema njegovim saznanjima, pronio se glas da je radi tog pokolja bila osuđena i strijeljana, dok drugi tvrde da je poginula. Bezina izražava sumnju u mogućnost da je zločin mogla počiniti jedna osoba. (*Zupljani župa povjerenih Franjevačkoj provinciji Presvetog Otkupitelja*, 1086.) Milivoj Franić ističe da je „bilo uputno krivnju usmjeriti prema pojedinцу u ovom slučaju Zdenki D. koja je navodno bila ekstremna i prije odlaska u partizane kao takova poznata“ zbog čega da „usmenom predajom proturano u narod da su je sami partizani ubili u Riliću malo nakon nemilih događaja u Vrgorcu“ te da se „takvim i sličnim glasinama umanjivala krivnja Rejonskog komiteta Komunističke partije Vrgorac i Štaba odreda 'Josip Jurčević', a pažnja i razmišljanja o krivnji, usmjerava se prema Zdenki D. Koja sigurno nije nedužna kao član Komiteta.“ Bogdan Viškić se također osvrnuo na vojne i političke rukovoditelje koji su sudjelovali u napadu na Vrgorac, među njima i Petra Bogunovića kojeg je opisao kao samovoljnog i vrlo osornog. (*Glasnik Vrgorske krajine*, br. XV, Vrgorac, listopad 2010., „Odgovoran je sustav, a ne samo jedna osoba“, 22.-24.) Na navodno isključujući krivnju Zdenke Delipetar za zločin u Vrgorcu upozorio je upravo Viškić u izjavi od 14. rujna 1942. u kojoj je naveo da je „...pokušao intervensirati, apelujući na razum i savjest. Jozo Martinac bi slegnuo ramenima, a spomenuta Delipetar bi se nasmijala...“. (*Glasnik Vrgorske krajine*, br. XV, Vrgorac, listopad 2010., „Odgovoran je sustav, a ne samo jedna osoba“, 22.-24.) Dokument Zapovjedništva 32. pješačke divizije „Marche“ od 16. srpnja 1942. upućuje na odgovornost Zdenke Delipetar u zbivanjima u Vrgorcu slijedećim riječima: „U poznatim zločinima u Vrgorcu osobito se isticala po čestini Zdenka DELIPETER – nedovoljno poznata – komunistkinja, zvana 'passionaria' iz Vrgorca. Dolaskom naših trupa, čini se da je pobegla u smjeru Makarske. Prilažu se tri fotografije dotočne osobe. Toliko poradi potrebitih istraga.“ (Hrvatski državni arhiv - HDA, f. 1210, Zbirka dokumenata ustanova i postrojbi talijanske vojske, kut. 10, Inv. br. 1802.) Prema podatcima iz zaplijenjene talijanske pismohrane, Zdenka Delipetar aktivno je sudjelovala u „poznatim krvoprolaćima u zoni Rastok“ 1942., zbog čega je bila poznata pod imenom „passionaria di Vrgorac“. Isti izvor navodi da je nakon toga uglavnom radila pri partizanskom štabu između Makarske i Imotskog, vršeći razne dužnosti, između kojih i onu „komandanta jednog odreda određenog za sabotažu“. U ožujku 1943. kretala se u društvu „šefu milicije“ Branka Delipetra u Kljenku. Uz navedeni spis priložena je i fo-

tografija Zdenke Delipetar. (DAS, f. 409, SUP za Dalmaciju, kut. SUP Vrgorac)

[3] Prema izvješću Velike župe Cetina, u skupini je, osim devet žena, bio i tabornik ustaške mlađeži, trojica oružnika, nekoliko činovnika, trgovaca te drugih. (*Biokovsko-neretvansko područje u NOB-i i socijalističkoj revoluciji*, 107.)

[4] *Zupljani župa povjerenih Franjevačkoj provinciji Presvetog Otkupitelja*, 1086

[5] Svjedočanstvo Josipa Kirigina o razgovoru s Bogdanom Viškićem potvrđuje da je popis žrtava unaprijed pripremljen. Kirigin navodi da „Bogdan nije bio zadovoljan time što je u Vrgorcu učinjeno. Rekao je da su Zvonko Raos, on i još neki drugovi izrazili negodovanje kada su vidjeli listu onih koji su bili predloženi za strijeljanje. Kad sam vidio tu listu, kazao je Bogdan, energično sam protestirao i tvrdio da je nemoguće da Pavelić u Vrgorcu ima 30 špijuna. Odgovoren je mi bilo da ih ima još i više, a da ja ne znam vrgorske prilike i da je najbolje da se bavim svojim poslovima. Kada je stigao u Vrgorac, pošto je bio osvojen, Bogdan je video da se lista povećala za još 30 osoba, pa je ponovo intervenirao i to nekoliko puta, apelirao na svijest i razum, ali ništa nije koristilo. Dobio sam, rekao je, odgovor: - Bolesna tolstojevština! Bogdan je kazao da je i nesretni slučaj kada su borci Treće čete pucali na svoje drugove prednjo raspoloženju boraca i svih ostalih i da je sve to, zajedno sa strijeljanjima, djelovalo potresno, da je umanjilo efekat osvajanja, koji bi inače bio izvanredan.“ (Josip KIRIGIN, *Bijeli se dan, Partizanski dnevnik-druga knjiga*, Split, 1978, 190.)

[6] *Glasnik Vrgorske krajine*, br. XV, Vrgorac, listopad 2010., „Odgovoran je sustav, a ne samo jedna osoba“, 22-24

[7] Popis je nastao usporedbom podataka fra Petra Bezine (*Zupljani župa povjerenih Franjevačkoj provinciji Presvetog Otkupitelja*, 1088.-1092.) i imena žrtava uklešanih na spomenik podignut na vrgoračkom groblju te podataka Komisije za utvrđivanje ratnih i poratnih žrtava (HDA, f. 1944, Komisija za utvrđivanje ratnih i poratnih žrtava, kut. 246, Kartoni žrtava – Vrgorac i kut. 535, Grobišta – Splitsko-dalmatinska županija). *Napomene*: Komisija za utvrđivanje ratnih i poratnih žrtava pogrešno je upisala Vjekoslavu Pavičiću kao Vjekoslavu Ravliću. Pojedini izvori navode brojku od 35 ubijenih osoba (HDA, f. 1196, Oružničke pukovnije NDH, kut. 5, Dopis Zapovjedništva 6. pješačke pukovnije Oružničtvu NDH upućen zapovjedništvima 1., 2., 3., 4. i 5. pješačke pukovnije te svim postrojbama 6. pješačke pukovnije, J. S. Br. 88/43, Mostar, 16. siječnja 1943.)

[8] Branko Markotić navodi da je Jure Čurčić bio oružnik kojeg je razoružao Vlado Klarić. („Prvo oslobođenje Vrgorca 15. lipnja 1942. godine“, zbornik *Biokovo u Narodnooslobodilačkoj borbi*..., 448.)

[9] Nakon završetka Drugog svjetskog rata konfiscirana je imovina „osuđenika“ Vida Ercega Ivanovog. (DAS, f. 51, Kotarski sud Vrgorac, kut. 1362, Posl. br. R. 89/45)

[10] B. Markotić spominje Petra Granića u svojstvu ustaškog dužnosnika iz Kašća-Stilja. („Prvo oslobođenje Vrgorca 15. lipnja 1942. godine“, *Biokovo u Narodnooslobodilačkoj borbi*..., 441.)

[11] Nakon završetka Drugog svjetskog rata utvrđeno je da Fila Horvat, koja je kao „narodni neprijatelj“ strijeljana 15. lipnja 1942. u Vrgorcu, nema pokretne i nepokretne imovine koju bi se moglo konfiscirati. (DAS, f. 51, Kotarski sud Vrgorac, kut. 1079, Posl. br. R. 141/45)

[12] Nakon završetka Drugog svjetskog rata ustanovljeno je da „osuđenica“ Jozu Hrstiću, koja jestrijevana 15. lipnja 1945., nije imala vlastite pokretne i nepokretne imovine koja bi se mogla konfiscirati. (DAS, f. 51, Kotarski sud Vrgorac, kut. 1079, Posl. br. R. 100/45)

[13] Prilikom saslušanja u Opunomoćstvu OZN-e Biokovsko-Neretvanskog područja 29. prosinca 1944., Mate Hrstić pok. Petra, rođen 1881. u Vrgorcu, potvrđio je da je njegov sin bio među mještanim likvidiranim prilikom prvoga partizanskog zauzimanja Vrgorca. Hrstić je 11. siječnja 1945. predan Vojnom судu VIII. Korpusne udarne oblasti i presudom br. 45/46

- osuđen na sedam i pol godina teškog prisilnog rada, osam godina gubitka građanske časti i konfiskaciju imovine. Iz logora je pušten nakon amnestije u kolovozu 1945. (DAS, f. 409, SUP za Dalmaciju, kut. SUP Vrgorac). Nakon završetka Drugog svjetskog rata ustanovljeno je da „osudenik“ Petar Hršić, koji je kao „narodni neprijatelj“ strijeljan 15. lipnja 1945., ne posjeduje pokretnu i nepokretnu imovinu koju bi se moglo konfiscirati. (DAS, f. 51, Kotarski sud Vrgorac, kut. 1362, Posl. br. R. 102/45)
- [14] Nakon završetka Drugog svjetskog rata konfiscirana je imovina „osuđenice“ Kate Jerkušić s napomenom da je „ista bila špijunka i reakcionerka i protivnica NOP-a“ te je kao takva strijeljana 15. lipnja 1945. (DAS, f. 51, Kotarski sud Vrgorac, kut. 953, Posl. br. R. 49/45)
- [15] Markotić navodi da je Ilijan Lopin bio ustaški诞生于 Vrgorcu. („Prvo oslobođenje Vrgorca 15. lipnja 1942. godine“, *Biokovo u Narodnooslobodilačkoj borbi...*, 441.). Odlukom Sreskog suda u Stocu obustavljen je postupak konfiskacije imovine „ratnog zločinca i narodnog neprijatelja“ Ilijan Lopinjer je ustanovljeno da nema pokretne i nepokretne imovine. (DAS, f. 51, Kotarski sud Vrgorac, kut. 1362, Posl. br. R. 125/45)
- [16] Nakon završetka Drugog svjetskog rata utvrđeno je da „osuđenica“ Manda Paker, koja je strijeljana kao „narodni neprijatelj“ 15. lipnja 1942., ne posjeduje pokretnu i nepokretnu imovinu koja bi mogla biti konfiscirana. (DAS, f. 51, Kotarski sud Vrgorac, kut. 1261, Posl. br. R. 170/45)
- [17] Prema navodima B. Markotića, Frano Šabić bio je oružnik, a razoružali su ga Stanko Markotić i Ivan Dragičević. Fra Petar Bezina navodi da je bio civil („*Zuplani župa povjerenih Franjevačkoj provinciji Presvetog Otkupitelja*, 1092.“). Arhivski izvori potvrđuju da je Frano Šabić, rođ. 17. ožujka 1905. u Brnuzama kod Sinja, u vrijeme Kraljevine Jugoslavije služio kao oružnik u Vrgorcu te je u službi ostao do svoje smrti 15. lipnja 1942. Navedene podatke dala je njegova supruga Erna Šabić Savezu boraca NOR-a Rejonskog narodnog odbora II, Šiška-Bežigrad, Ljubljana (Državni arhiv u Dubrovniku, Sabirni arhivski centar Metković-Opuzen-Ploče, f. 452, Kotarski odbor SUB-NOR-a Metković, Serija II-Podaci o radu SUB-NOR-a i članovima, II/10. Korespondencija, Dopisi za Obraćni Inicijativni Odbor Saveza boraca narodno-oslobodilačkog rata i druge ustanove i organizacije, Dopis br. 26/ J)
- [18] *Zuplani župa povjerenih Franjevačkoj provinciji Presvetog Otkupitelja*, 1088., 1091.
- [19] Prema drugim izvorima Ibrahim Delić ubijen je tijekom samog napada.
- [20] HDA, f. 1944, Komisija za utvrđivanje ratnih i poratnih žrtava, kut. 535, Grobišta – Split-sko-dalmatinska županija, Popis osoba streljanih u Vrgorcu od strane partizana 15.06.1942. godine
- [21] Prema izvješću Kotarske oblasti Makarska taj. br. 412/42 od 23. lipnja 1942., Jerkušić je „...ranjen u ruku pao sa ostalim mrtvima na zemlju i ostao u nepomičnom stanju kao da je mrtav, sve dok partizani nijesu napustili Vrgorac kada je isti ustao i pobjegao u pravcu Mostara i navodno se javio u bolnicu u Mostar.“ (HDA, f. 491, Opće upravno povjereništvo NDH kod II. armate talijanske vojske Višeg zapovjedništva talijanskih oružanih snaga „Slovenija-Dalmacija“-Rijeka/Sušak (1941.-1943.), kut. 21, br. 6943/42). Prema navodima bivšeg vrgorčkog gradonačelnika Ljubomira Markotića „Roglić je na jednoj žrtvi osjetio otukajce bila, prenio ju je u obližnju kuću, a u prazan sanduk stavio je kamenje i pokopao ga zajedno s ostalim žrtvama.“ (<http://www.slobodnadalmacija.hr/Hrvatska/tapid/66/articleType/ArticleView/articleId/130986/Default.aspx>)
- [22] Gizdić spominje da je „...zarobljeno 90 žandara, ustaša i domobrana, a ostali su uspjeli pobjeći u Ljubuški.“ (*Dalmacija* 1942., 311.)
- [23] Markotić spominje imena šestorice Vrgorčana koji su navodno predvodili tzv. Crnu legiju tijekom kretanja te postrojbe na Biokovu u svibnju 1942. Radi se o Ivanu Ercegu Jelavušinom, Niki Deliću, Mili Deliću, Marku Kapoviću, An-
- tuki Markotiću i Josipu Ercegu. („Prvo oslobođenje Vrgorca 15. lipnja 1942. godine“, zbornik *Biokovo u Narodnooslobodilačkoj borbi...*, 445.) Iako se imena Nike Delića, Josipa Ercega, Ivana Ercega i Marka Kapovića nalaze na popisu osoba likvidiranih 15. lipnja 1942., zbog nepreciznih osobnih podataka koje navodi B. Markotić, nije moguće sa sigurnošću reći radi li se upravo o tim osobama.
- [24] „Prvo oslobođenje Vrgorca 15. lipnja 1942. godine“, zbornik *Biokovo u Narodnooslobodilačkoj borbi...*, 449.
- [25] *Dalmacija* u NOB-i, 243.
- [26] *Biokovsko-neretvansko područje u NOB-i i socijalističkoj revoluciji*, 107.
- [27] *Dalmacija* 1942., 311.
- [28] Livno se nalazilo pod kontrolom partizanskih postrojbi do 7. kolovoza do 23. listopada 1942., kada u naselje ulazi Crna legija, a partizani se povlače u Glamoč. (Napomena: Opširnije o bojkatu partizana u Livnu vidjeti knjigu Marijana KARAULE, *Knjiga bola – Stradanje Hrvata i vanjskog kraja u dva posljedna rata*, Sarajevo-Zagreb, 2005., 30.-34.)
- [29] Prema drugom izvoru savjetovanje je održano 9. listopada 1942., a prisustvovalo su mu Petar Bogunović, Mate Ujević i Nedo Bošković te svrščanici Okružnog komiteta KPH Makarska. (HDA, f. 1372, Memoarsko gradivo sudionika radničkog i revolucionarnog pokreta, kut. 17, MG-17/V-30)
- [30] J. KIRIGIN, *Bijeli se dan*, II., 189-190, *Glasnik Vrgorske krajine*, br. XV, Vrgorac, listopad 2010., „Odgovoran je sustav, a ne samo jedna osoba“, 22.-24.
- [31] U ožujku 1942. Bogdan Viskić preuzeo je dužnost zapovjednika Prve biokovske partizanske čete. (*Prva dalmatinska proleterska NOU brigada*, 46)
- [32] *Glasnik Vrgorske krajine*, br. XV, Vrgorac, listopad 2010., „Odgovoran je sustav, a ne samo jedna osoba“, 22.-24. Napomena: Milivoj Franić navodni nekoliko dijelova iz izjave B. Viskića koja svjedoče o načinu donošenja odluka u redovima partizanskih postrojbi: „...Nisam mogao ni jednu sitnicu učiniti, da ne bi morao tražiti odobrenje druga polkom...Više puta bi dozalilo do prepirke s ostalim članovima komande, zbog likvidacije špijuna. Dovoljno je bilo da neki drugi sa terena o nekome rekne da je špijun, pa da se pošalje patrola i likvidira ga. Smatrao sam da je naročito nedostojan način, kojim bi ih se likvidiralo. Govorio sam da bi ga trebalo uhapsiti, povesti istragu i donijevši osudu po njoj postupiti. Kod nas se prakticiralo da se nekoga, za koga smo čuli da je špijun, pošalje nekoliko ljudi u kuću, tamo ga ubiju i zaplijene mu imovinu. U tom se naročito isticao naš IV. vod kasnije IV. četa, koja inače nije vršila nikakvih akcija osim takvih...Ja sam na to rekao da se s tim ne slažem, a on je na to odgovorio: 'Slagali se s tim pojedincima ili ne slagali, glavno da se slaže Glavni štab i Kom. Partija isto tako kao što se neki ne slažu sa streljanjima koja vršimo, pa mogu biti streljani oni!' Za vrijeme savjetovanja razgovarao sam češće sa drugovima te su mi se tužili da komandanat veoma rado i obilato upotrebljava riječ 'streljanje' - 'Streljati za ovo, za ono i za svaku sitnicu...Kad spomenem štab onda mislim na druga komandanta Bogunovića, jer je skoro uvijek sve odluke donosio on. To mislim za čitavu vrijeme našeg bataljona.“ Boško Raos navodi primjer Jozu Martincu te objašnjava: „...On je sazivao sastanke, odlučivao o dnevnom redu, donosio zaključke...ne znam treba li Jozu Martincu na svemu više zamjeriti ili zahvaliti.“ (*Glasnik Vrgorske krajine*, br. XV, Vrgorac, listopad 2010., „Odgovoran je sustav, a ne samo jedna osoba“, 22-24)
- [33] <http://www.pobjjeni.info/naslovница/clanak/373>; <http://www.slobodnadalmacija.hr/Hrvatska/tapid/66/articleType/ArticleView/articleId/130986/Default.aspx>
- [34] *Zuplani župa povjerenih Franjevačkoj provinciji Presvetog Otkupitelja*, 1086
- [35] O spaljivanju velikih količina duhana u Vrgorcu izvještjilo je i Ravnateljstvo državnih monopola NDH dopisom br. 26305/II od 18. lipnja 1942., upućenom Općem upravnom povjereništvu NDH na Sušaku. (HDA, f.491, Opće upravno povjereništvo NDH kod II. armate talijanske vojske Višeg zapovjedništva talijanskih oružanih snaga „Slovenija-Dalmacija“-Rijeka/Sušak (1941.-1943.), kut. 21, br. 6940/42 (6728/42); HDA, f. 1204, Zapovjedništvo 6. pješačke divizije – Mostar, kut. 6, Inv. br. 32938; Zbornik *Narodnooslobodilačka borba u Dalmaciji 1941.-1945.*, Knjiga 2, 1032.-1034.)
- no povjereništvo NDH kod II. armate talijanske vojske Višeg zapovjedništva talijanskih oružanih snaga „Slovenija-Dalmacija“-Rijeka/Sušak (1941.-1943.), kut. 21, br. 6940/42 (6728/42))
- [36] Gizdić navodi brojku od 5 vagona zaplijenjene hrane. (*Dalmacija* 1942., 311)
- [37] Navodno je oplaćeno još deset milijuna kuna koje nisu prijavljene Štabu bataljuna. (DAS, f. 194, Zbirka memoarskog gradiva, kut. 12, MG-1/12-1/4)
- [38] U izvješću Štaba IV. Operativne zone od 1. srpnja 1942. Glavnom štabu NOP odreda Hrvatske navodi se da je „...karakteristično da je za vrijeme boravka partizana u mjestu počela pljačka izloga i trgovina. Naši nisu dorasli da to zaustave.“ („Prvo oslobođenje Vrgorca 15. lipnja 1942. godine“, zbornik *Biokovo u Narodnooslobodilačkoj borbi...*, 450.). O potpunoj anarhiji i posvemašnjoj pljački govore i drugi izvori. (DAS, f. 194, Zbirka memoarskog gradiva, kut. 12, MG-1/12-1/4)
- [39] Predsjedništvo Kotarskog narodnog suda u Vrgorcu obavijestilo je 6. rujna 1945. Ministarstvo pravosuđa u Zagrebu dopisom br. Su. 301/45. da je šteta u agrarnim obveznicama, koje su se čuvale u bivšem Poreznom uredu u Vrgorcu, počinjena 15. lipnja 1942. od strane partizana iznosila 186.560 dinara. (DAS, f. 51, Kotarski sud Vrgorac, kut. 843.)
- [40] Navodno je riječ o pripadnicima 93. pukovnije u sastavu divizije „Messina“ sa sjedištem u Metkoviću. Pukovnjom je zapovijedao bojnik Baleri. (DAS, f. 51, Kotarski sud u Vrgorcu, kut. 1830, br. su.234/45)
- [41] Vjerojatno je riječ o prezimenu Nižić.
- [42] Vjerojatno je riječ o prezimenu Hršić.
- [43] Vjerojatno je riječ o prezimenu Šoljak.
- [44] Nečitko.
- [45] Moguće da se radi o prezimenu Selak.
- [46] Nečitko.
- [47] HDA, f. 1196, 6. pješačka pukovnija, kut. 5, Dopis Zapovjedništva 6. pješačke pukovnije Oružničtvu NDH upućen zapovjedništvima 1., 2., 3., 4. i 5. pješačke pukovnije te svim postrojbama 6. pješačke pukovnije, J. S. Br. 88/43, Mostar, 16. siječnja 1943.
- [48] DAS, f. 262, IHRPD, kut. 128, Kronologija.
- [49] Pečat Velike župe Cetina.
- [50] HDA, f. 491, Opće upravno povjereništvo NDH kod II. armate talijanske vojske Višeg zapovjedništva talijanskih oružanih snaga „Slovenija-Dalmacija“-Rijeka/Sušak (1941.-1943.), kut. 21, br. 6940/42 (6728/42); HDA, f. 1204, Zapovjedništvo 6. pješačke divizije – Mostar, kut. 6, Inv. br. 32928
- [51] Presudom Okružnog suda u Osijeku od 27. studenog 1945. konfiscirana je imovina tvrtke „Bata“ (DAS, f. 51, Kotarski sud Vrgorac, kut. 1158, Posl. br. R. 58/46)
- [52] Ispravno bi bilo Delić.
- [53] Gizdić navodi da se radilo o stotinjak mještana Baćine i susjednih seli predvođenih Mijom Bogunovićem Burdeljom, članom Okružnog komiteta KPH Makarska. (*Dalmacija* 1942., 311.)
- [54] Štabu IV. operativne zone upućeno je 22. lipnja 1942. izvješće u kojem između ostalog piše: „Kuriri Južno-Dalmatinskog bataljona još nisu stigli. Doznali smo o njihovoj akciji u Vrgorcu, kada su streljali na mjestu 30 ustaša, a nekoliko su ih odveli u zarobljeništvo. Upalili su sudsку zgradu i duhansku stanicu.“ (DAS, f. 262, IHRPD, kut. 76, br.92/42)
- [55] Pečat Velike župe Cetina.
- [56] HDA, f. 491, Opće upravno povjereništvo NDH kod II. armate talijanske vojske Višeg zapovjedništva talijanskih oružanih snaga „Slovenija-Dalmacija“-Rijeka/Sušak (1941.-1943.), kut. 21, br. 6940/42 (6728/42); HDA, f. 1204, Zapovjedništvo 6. pješačke divizije – Mostar, kut. 6, Inv. br. 32938; Zbornik *Narodnooslobodilačka borba u Dalmaciji 1941.-1945.*, Knjiga 2, 1032.-1034. *

(nastavit će se)

UBIJENI ŽUPNIK VISOČANA DON ANTE ČOTIĆ

U svome ranom djetinjstvu u rodnim Visočanima, više puta sam slušao šaputanje starljih ljudi kako su partizani ubili župnika **don Antu Čotića** i sve naše mlade ljudi iz Visočana. Oni su s njime zajedno otišli u hrvatske domobrane braniti svoju vjeru i svoju domovinu Hrvatsku u vrijeme Drugoga svjetskog rata (1941.-1945). U mojoj rođnoj župi Visočanima tad je bila 61 obitelj. Od tih obitelji poginule su i nestale 52 osobe. Gotovo da nema obitelji iz koje netko nije poginuo ili nestao. Poginulo je i nestalo 28 mlađica i 24 oženjena čovjeka. Ostale su 24 udovice i 77 nejake djece. U ovakvom ozračju radio sam se 1946. i rastao, igrajući se s djecom poginulih hrvatskih branitelja, uvijek znatiželjan zašto su ovoliki mlađi ljudi našeg malog sela nestali? Išao sam tragom povijesti i došao sam do ovih saznanja.

Najprije sam 1964. pročitao u *Zadarском zborniku* koji je objavila Matica hrvatska (str. 253.): «Nazloglasniji među izdajnicima bili su **don Krste Jelinić**, katolički svećenik iz Poljica i don Ante Čotić svećenik iz Visočana ...» Ove riječi me nisu zadovoljile, niti uvjerile, jer onaj koji ih je napisao mrzio je Crkvu i svećenike. Uvijek sam se pitao, zar svećenik može biti izdajica svoga naroda? Odlučio sam tad biti svećenik, u želji da služim svojoj Katoličkoj crkvi i svomu hrvatskom narodu, a ujedno dokazati da su ovi oklevetani svećenici bili bogoljubi i domoljubi.

Od naših ljudi u Visočanima sve najbolje sam slušao o župniku don Antu Čotiću. Evo jednog od mnogih svjedočanstava, koje mi je ispričao **Marko Brkić pok. Krste** (Visočane, 1919.-2. XI. 2009.): «Don Ante Čotić došao je u naše Visočane za župnika 1939. god. iz Murvice i ostao župnikom do 1943. Visočanci su zavljeli don Antu, koga je resila ljubav prema Bogu, rodu i čovjeku. Također i on je zavolio nas, ali nažalost don Ante se u svom svećeništvu suočio s talijanskim fašizmom koji je poštoto-poto nastojao nametnuti svoj jezik i svoj svjetonazor. Suočio se također sa srbofilstvom i jugofilstvom koji su se na perfidan način uvlačili pod kožu hrvatskom čovjeku. To ga je boljelo i teško je podnosio pljačkanje i ponižavanje svoga siromašnog puka na vlastitom ognjištu. Tako je više puta dola-

Piše:

Don Ivan KEVRIĆ, župnik

zio u sukob sa žandarima i okupatorima. Nas je učio poštenju: 'tuđe poštujte, a svoje do smrti branite!'. Više puta govorio je nama, visočkoj mladosti: 'Dragi moji mlađi prijatelji, boljstva nema dok ne budemo slobodni gospodari na svome ognjištu'.

Osjetili smo mi ljubav don Antinu i tad smo mu dali svoje povjerenje. Svi smo osjetili veliku radost kad je 10. travnja 1941.



Spomenik žrtvama u Visočanima

proglašena Nezavisna Država Hrvatska. Ovo je bilaugo iščekivana i plebiscitarno prihvaćena stvarnost. Nažalost, uz legalnu hrvatsku vlast i vojsku, javile su se dvije ilegalne po šumama: četnici i partizani. Puno su nam zla nanosili italijanski fašisti, a ujedno četnici i partizani. Selom su prolazile razne vojske i unosile nemir među nas, da će nas netko od njih podjarmiti i za sebe uzeti. Nismo se dali u nijednu vojsku i tad smo otišli kod župnika don Ante Čotića na savjet. Don Ante nas je lijepo primio zamisljena lica i tad je rekao ove riječi: 'Ljudi moji, nisam ni ja pametan ovom ludilu od rata, ali mislim da je najpametnije otići u hrvatske domobrane, braniti svoj dom i svoju domovinu Hrvatsku'.

Brzo su se ove riječi župnikove prošire po našem selu Visočanima i ljudi su se oduševljeno sami organizirali i don Antu zamolili da zvonimo u zvona. Zvuk zvono novu okupio je svu našu mladost sposobnu za obranu ispred naše župne crkve sv. Ante Padovanskog. Donijeli smo odluku, kojoj se pridružio i sam don Ante, da idemo u Zemunik predati se njemačkoj vojsci da nam pomogne braniti naše Visočane i našu domovinu Hrvatsku, koja je napadnuta od raznih fašista, komunista, četnika i partizana. Mi nismo bili ni jedno, ni drugo ni treće, samo smo voljeli svoju Crkvu i domovinu Hrvatsku koje su bile napadnute. Svi smo skupa s don Antonom stali na obranu svoje domovine. Nismo mrzili ničije, ali svoje smo branili i ovo nam je bio najveći grijeh. Svi Visočanci koji su otišli s župnikom don Antonom Čotićem u obranu domovine Hrvatske, na razne načine su nestali, a ja sam čudom Božjim ostao živ. Ovako je bilo kako ja govorim, a ne onako kako neki lažno pišu ili govore da je don Ante Čotić zaveo Visočance i da je on izdajica svoga naroda. Naš župnik don Ante nije zaveo nikoga, a nije također ni izdao nikog. On je bio sa svojim vjernicima, kao pravi bogoljub i domoljub.

Što su Hrvatsku sramotno partizanski žbiri na čelu s komunističkim vođom Titom i vanjskim kojekakvim lopovskim silama prikvali na križ, nije ovome bila kriva hrvatska vojska, ustaše i domobrani. Krivis su propasti Nezavisne Države Hrvatske Tito i njegov komunistički partizanski pokret, koji je stvorio od hrvatskih izdajnika i četničkih pripadnika. Na laži i lopovluku stvorili su drugu Jugoslaviju. Da bi Jugoslavija mogla živjeti, Tito je donio naredbu da se svi hrvatski domoljubi i rodoljubi pobiju bez ikakva suda. Pošteni svijet je zavarao svojim lopovlukom i lažima. More Hrvata napustilo je domovinu i nestalo u metežu. Nestali su i mlađi muški Visočanci i s njima župnik don Ante Čotić. Svi ovi ljudi su pobegli prema Austriji da zaštite svoje gole živote pred stranačkim boljševičkim terorom koji se širio u partizanskim redovima.»

Danas su o ovoj tragediji hrvatskog naroda u Drugome svjetskom ratu na temelju raznih svjedočanstava napisane mnoge knjige. O našem župniku don Anti

pisao je profesor **don Ruzario Šutrin** u svojoj knjizi *Dvanestorica naše umorene braće* (Zadar, 1995.): «Don Ante Čotić rođen 17. listopada 1894. god. u Lasicama kod Ljubuškog u Hercegovini. Gimnaziju i teologiju završio je u Zadru. Za svećenika zadarske nadbiskupije zaređen je 1919. god. Župnik je bio u ovim župama: Slivnici, Sukošanu, Erveniku Gornjem, na otoku Sestruru, Murvici i zadnjoj župi Visočanima. Bježeći od talijanske okupacije i partizanskih provokacija, otišao je u Zagreb te postao vojnim dušobrižnikom u Nezavisnoj Državi Hrvatskoj... Teške su to bile godine za kotarskog župnika don Antu. Zemlja pokorena, okupirana talijanskim fašističkim uljezom koji nameće svoj strani jezik i svjetonazor. Partizanski aktivisti stalno nešto podmeću, sumnjiče, zanovijetaju, mute i kleveću ...»

Slične riječi je napisao o don Antu Čotiću i **don Anto Baković** u svojoj opširnoj knjizi *Hrvatski martirologij XX. stoljeća*, na stranici 150.: «... Prema svjedočenju kolega, don Ante Čotić nije htio bježati iz Zagreba pred naletom partizana u svibnju 1945. god., izjavljajući da on nikome zla nije učinio i da se ne osjeća krivim! I tako je dočekao partizane. Vjerljivo je tad uhvaćen od partizana i pogubljen...»

Nažalost ono što se dugo prepostavlja, to se prije par godina i potvrdilo. U *Glasu Koncila* od 2. kolovoza 2009. go-

dine pisao je **Tomislav Vuković**: «Ove godine u Ljubljani objavljena je monumentalna monografija od 432 stranice u izdanju *Družine*: 'Izvješće Komisije Vlade Republike Slovenije za rješavanje pitanja tajnih grobišta 2005-2008.' koju je uredio Jože Dežman. Po interdisciplinarnom pristupu i brojnosti autora, tematskoj raznolikosti i faktografskom sadržaju, opremi i kvaliteti fotografija, ona svakako treba biti primjer i uzor, posebice Hrvatskoj, točnije svim dosadašnjim hrvatskim vlastima, kako se jedna država treba primjerno odnositi prema žrtvama svih totalitarnih režima, pa i onima koje su stradale bez suda i presude nakon Drugog svjetskog rata na području nekadašnje Jugoslavije...» Vuković citira **Dežmana**: «U mandatu vlade Janeza Janše radili smo, kako se to kaže, u miru Božjem. Najviše je tome pridonio i slovenski ministar pravosuđa Lovro Šturm koji je napr. u slučaju stratišta u jami Konfin I kod Kočevskog roga išao s nama u zajedničku akciju ...» Objavljeno je i svjedočenje Jože Dežmana u Glasu Koncila, o hrvatskim zatočenicima koji su iz središnjega OZN-ina zatvora u Ljubljani 24. lipnja 1945. smaknuti. Oni su evidentirani u masovnom grobištu Konfin I, a od ukupno 88 žrtava, pored 60 slovenskih, 2 srpske i 26 hrvatskih. Među Hrvatima, prema popisu koji se tajno sačuvao, našlo se i ime

svećenika, župnika Visočana don Ante Čotića. Analizom DNK-a dokazano je da je tu ubijen i bačen u jamu Konfin I kod Kočevskog roga.

U razgovoru s don Antinim sinovcem, **Nedjeljkom Čotićem**, predsjednikom udruge *Hrvatski domobran* iz Zadra, spomenuto je kako bi trebalo don Antine zemne ostatke na dostojanstveni način pokopati u Visočanima ili u svećeničkoj grobnici u Zadru. Ovo je jedna od mnogih žrtava jugoslavenskih partizana, pobijenih bez ikakva suda. «Hrvati su pri kraju Drugoga svjetskog rata ubijani u nekoliko država, a u samoj Republici Hrvatkoj otkriveno je 718 lokacija na kojima je 628 masovnih grobnica. U njima su ostaci ubijenih, ali i dokazi okrutnih likvidacija... Pri kraju toga rata zemlja je bila natopljena krvlju tih žrtava, pobijenih bez suda. To su učinile najviše razne partizanske formacije...» (*Večernji list*, 13. veljače 2011.) Za ove zločine do dana današnjeg nitko nije odgovarao, a nažalost i danas ima onih koji brane zločince, što potvrđuju imena raznih ulica i trgova takvih monstruma koji su ubijali svoj vlastiti narod. Ali, ako je ljudska pravda nedostizna, Božjoj se pravdi ne će moći izbjegći. To je ono što me tješi kao svećenika i čovjeka koji voli svakog poštenog čovjeka bez razlike na njegovu vjeru, naciju i rasu. Nikad se ne ponovilo. •

UČENO PRODAVANJE MAGLE

Svako malo izdanja EPH kao spektakularna otkrića predstave nam stvari koje su desetljećima poznate. Tako je, recimo, učeni **Tvrtko D. Jakovina** nedavno slavodobitno izvijestio javnost da je u ostavštini **Josipa Vrhovca** pronašao, ni manje ni više, nego – zapise **Edmunda Glaisea von Horstenaua**, njemačkoga (opuno moćenoga) generala u Zagrebu 1941.-1944. godine, koji su – tobože – silno važni za izučavanje povijesti Drugoga svjetskog rata u Hrvatskoj i oko nje, a dosad su bili nepoznati. Jedino što učeni **Tvrtko D.** nije znao jest to da su ti memorijski poznavati desetljećima, i da su objavljeni prije trideset i nešto godina.

A onda se oglasio **Inoslav Bešker**, slični doktor za presipanje iz šupljega u prazno, u slobodno vrijeme komunistički stručnjak za *kleronacionalizam* i slične *kontrarevolucionarne pojave i grupisanja*. Kao navodni «povijesni ekskluziv iz Rima» javlja nam Bešker na plahtama *Ju-*

tarnjeg lista, da neki talijanski (nazovi)povjesničar otkriva tobožnu «nevjerljativu istinu»: da je i **Stjepan Radić** surađivao s Talijanima, pa čak i to da im je bio spremjan dati teritorijalne ustupke ako bi omogućili stvaranje neovisne Hrvatske.

Ne zna jadni doktor Bešker da je taj «povijesni ekskluziv» i «nevjerljativa istina» svakomu pristojnjem hrvatskom intelektualcu poznata oko devedeset godina (oni drugi se u povijest ne paju): odmah nakon Prvoga svjetskog rata otkriveni su i dijelom dokumentirani Radićevi kontakti s Talijanima; poslije Drugoga svjetskog rata neki su važni dokumenti o tome objavljeni u službenoj zbirci *I documenti diplomatici italiani*, a na hrvatski ih je (davno, davno...) preveo i u *Hrvatskoj reviji* objavio **Jere Jareb**. Napokon, tom se problematikom opsežno i temeljito pozabavio i **Ivan Mužić** u mo-

POVIJESNI EKSKLUZIVIZ RIMA Nevjerojatno, koju je hrvatski velikan htio sklopiti s talijanskim partizanima

I Stjepan Radić nudio je Talijanima otoke i obalu u zamjenu za samostalnu Hrvatsku

Knjiga 'Put samostana', koja će uskoro biti objavljena u Italiji, razotkriva presućene i zaboravljene tajne u odnosima hrvatskih i talijanskih političara

Iz Rima INOVLAV - Agencija za novinske i medijske usluge

Ciljanača čiji je puni naziv 'Put samostana' je da predstavi talijanski terorizam od fašizma do Hitlerova rata

nografiji o Radiću što je u par izdanja objavljena krajem osamdesetih godina prošlog stoljeća.

Drugim riječima, EPH-ovski *doctores* i na tome nam području kušaju prodati rog pod svijeću. Jedino im ne pada na pamet upitati se, zašto djeca u hrvatskim školama ni danas ne uče o Radićevim (ili Mačekovim) kontaktima s Talijanima. Možda zato da bi se neke druge lakše proglašilo «kvislizma»? (T. J.)

DAN SJEĆANJA NA HRVATSKE ŽRTVE U VIROVITICI 5. LISTOPADA 1944. GODINE

U prigodi obljetnice pada Virovitice u ruke jugoslavenskih partizana (5. listopada 1944.), Hrvatski domobran Virovitica i Udruga za obilježavanje grobišta ratnih i poratnih žrtava Virovitica odali su počast hrvatskim žrtvama koje se partizani tada pobili. Na gubilište hrvatskih oružnika, na Đolu, položen je vijenac i zapaljene svijeće, a **Vlatko Ljubičić** je u ime ove dvije udruge održao govor, u kome je, između ostaloga, kazao:

«Kad su partizani 5. listopada 1944. godine osvojili Viroviticu, dio zarobljenih branitelja su pobili, a dio odveli u logore. Zarobljene virovitičke oružnike su odveli iz grada i pobili u polju između Virovitice i Korije. Kasnije su rođaci i priatelji neke od ubijenih prevezli na gradsko groblje i тамо ih pokopali. Prema svjedočanstvu **Jele Kovačić** iz Korije, na ovom mjestu su zakopana 24 oružnika. Ona je tada bila dijete, a sjeća se da je masovna grobnica izgledala kao trap i po njoj su djeca čeprkala štapovima. Točan broj i imena žrtava tek treba utvrditi.

Oružnička (žandarmerijska) brigada Banovine Hrvatske je osnovana 1939. godine. Uredba o oružništvu Banovine Hrvatske objavljena u *Narodnim novinama* 7. travnja 1941. godine, a u njoj se navodi kako se osniva posebno oružništvo Banovine Hrvatske, koje je organ bana za obavljanje policijske službe, i da ono preuzima cijelokupnu žandarmerijsku službu. Uspostavom Nezavisne Države Hrvatske 10. travnja 1941. godine ova Uredba je poslužila kao temelj početne organizacije Hrvatskog oružništva. Nama su poznata imena i sudsudina ovih 15 virovitičkih oružnika:

1. BILIČIĆ, JOSIP, r. 1904. godine u Malinu, općina Brod na Savi. Oružnik. Partizani ga ubili 5. listopada 1944. godine kod Korije gdje su ga i zakopali. Posmrtni ostatci ekshumirani i sahranjeni na

virovitičkom groblju 17. listopada iste godine.

2. CIMADONI, ANDRIJA r. 1902. godine u Mihovljanima, u Bosni. Oružnik. Nađen mrtav u polju kod Korije, gdje je i zakopan. Ubijen 5. listopada 1944. godine.

3. CRNKOVIĆ, IVAN, r. 1909. godine u Prvči, Nova Gradiška. Oružnik. Nađen mrtav kod Korije. Ubijen 5. listopada 1944. godine.

4. ĐEREK, MARIJAN, r. 1906. godine u Viru, općina Posušje, oružnički narednik. Poginuo 5. listopada 1944. godine u Virovitici.

5. IVEZIĆ, FILIP, r. 1908. godine u Donjem Lapcu. Oružnički narednik. Poginuo u Virovitici 5. listopada 1944. godine.

6. JURAČ, MATO, r. 1897. godine u Ložištu na otoku Braču. Oružnički narednik. Poginuo 5. listopada 1944. godine u Virovitici.

7. JURKOVIĆ, NIKOLA r. 1919. godine u Kujniku, župa Oriovac. Oružnik. Ubijen 5. listopada 1944. godine. Pronađen zakopan u polju između Virovitice i Korije.

8. KOPČIĆ MATO, r. 1908. godine u Podgizadju, župa Nijemci. Oružnik. Partizani ga ubili kod Korije 5. listopada 1944. godine.

9. LOZINJAK MIJO, r. 1917. godine u Kujniku, župa Oriovac. Oružnik. Ubijen 5. listopada 1944. godine. Pronađen mrtav kod Korije gdje je bio i zakopan.

10. MOFERDINI, MARKO, r. 1914. godine u Istri. Oružnik. Poginuo 5. listopada 1944. godine u Virovitici.

11. PANDURIĆ, ANTUN, r. 1917. godine u Viljevcu, župa Moslavina. Oružnik. Ubijen 5. listopada 1944. godine. Nađen mrtav kod Korije. Sahranjen u Virovitici.

12. POPKOV, ARSENIJA r. 1909. godine u Virovitici. Pravoslavac. Oružnički narednik. Poginuo 5. listopada 1944. godine.

13. REVES, FRANJO, r. 1900. godine u Podravskoj Slatini. Oružnik. Nađen mrtav kod Korije 5. listopada 1944. godine, gdje je bio i pokopan.

14. STARČEVIĆ, FERDO, r. 1911. godine u Malinu, Brod na Savi. Oružnik. Nađen mrtav kod Korije za vrijeme napada partizana na Viroviticu 5. listopada 1944. godine. Sahranjen u Virovitici.

15. ŠLOPAR, AUGUST, r. 1907. godine u Miholjanima. Oružnički narednik. Ubijen nakon predaje partizanima 5. listopada 1944. godine.

Počinitelji ratnih zločina u Virovitici 4. i 5. listopada 1944. godine, učinjenih u ime komunizma i antifašizma, nisu za svoje zločine kažnjavani nego nagrađivani. Nakon uspostave demokratske i neovisne Hrvatske prešutno su amnestirani i nastavili uživati stečene povlastice.

Prava žrtava na pravdu, u pravilu, nisu poštivana čak niti toliko da ih se dostoјno pokopa. Bol mnogih obitelji i pojedinaca, koji su izgubili očeve, braću, sestre, djecu, zaštitnike, hranitelje, vjeru u pravednost i nadu u budućnost, još uvijek se nastoji omalovažiti kao da se radi o nevažnim sitnicama.

Različiti uznesoti govori o pravednoj državi i pravednosti iz perspektive hrvatskih žrtava, iz iskustva prešućivanja i omalovažavanja, izgledaju smiješno oholiči i neiskreni. Može li se od naroda koji nije u stanju ni svoje žrtve pokopati, očekivati da će izgraditi vlastitu državu blagostanja?

Prije bi se moglo reći da narod koji nije u stanju vlastite žrtve pokopati nema budućnosti.»

ANTO LOVRIĆ, HRVATSKI DOMOLJUB I POLITIČKI PROGONJENIK

Prije četiri mjeseca, 9. lipnja 2011., umro je **Anto Lovrić**, magistar pravnih znanosti i iskusni pravnik, politički progonjenik u jugoslavenskome komunističkom sustavu i obnašatelj važnih dužnosti u demokratskoj Republici Hrvatskoj. Umro je u zagrebačkoj bolnici Rebro, a pokopan je u rodnom mjestu Šćit u Rami. Od njegovih posmrtnih ostatka oprostili su se rođak mu **mr. sc. Petar Lovrić**, te prijatelj **dr. sc. Andelko Mijatović**, koji je 14. lipnja 2011. ispred Patologije na Rebru na ispraćaju posmrtnih Lovrićevih ostataka u Šćit održao sljedeći oproštajni govor:

«Ožalošćena poštovana gospodo Lovrić i obitelji, žalosna rodbino i okupljeni prijatelji!

Našli smo se, evo, na ovom žalobnom skupu, koji nismo mogli predvidjeti ni izbjegći, na ispraćaju na Vječni počinak našega dragog Ante Lovrića, vjerna supruga, prijatelja i suradnika, magistra pravnih znanosti i iskusnoga pravnika, političkoga progonjenika u jugoslavenskom komunističkom sustavu i obnašatelja važnih dužnosti u demokratskoj Republici Hrvatskoj.

Naš je Anto rođen 9. svibnja 1930. na Šćitu u Rami, od oca Marka i majke Ivke u tradicionalno hrvatskoj i katoličkoj sredini. Osnovno školovanje završio je u rodnom mjestu 1942. godine, a gimnaziju 1952. u Franjevačkoj klasičnoj gimnaziji u Visokom. Kao dječak proživio je Drugi svjetski rat i posebno teške ratne strahote u rodoj Rami pa kao petnaestogodišnjak i Križni put hrvatskoga naroda 1945. godine. Tada i kasnije proživljene strahote u sebi je nosio čitava

Piše:

Dr. sc. Andelko MIJATOVIĆ

života i bile su česta tema njegovih razgovora.

U franjevački red stupio je 1947., a napustio ga je 1952. i upisao Pravni fakultet u Sarajevu. Apsolvirao je 1956. godine. Iz dostupne dokumentacije vid-

prekršaje Narodnog odbora Sreza Sarajevo, kaznio ga je 30. prosinca 1959. s 30 dana zatvora i dvije godine prisilnoga boravka u koncentracijskom logoru na Svetom Grguru te zabranom nastavka studija na svim fakultetima u Jugoslaviji.

Uglavnom, Anto je u svetogrgurskoj internaciji proveo pune dvije godine, 1960. i 1961. Iz logora je pušten 31. prosinca 1961. Potom je 6. ožujka 1962. upućen na odsluženje vojne obveze u JNA u Črnomelju u Sloveniji. I u takvim prilikama nije posustao, pripremao se je u vojsci i diplomirao je 11. veljače 1963. na beogradskom sveučilištu, gdje su prilike u njegovu slučaju bile tolerantnije.

Nakon diplomiranja, kao pravnik, skoro dvadesetosam godina (15. travnja 1963. – 31. prosinca 1990.) radio je u osječkoj tvornici „Saponia“, a 1980-ih godina pohađao je poslijediplomski studij na Pravnom fakultetu u Zagrebu i magistrirao 1989. godine iz trgovačkoga prava na istom fakultetu, što je dodatno privonjelo njegovu pravničkom ugledu.

Nakon demokratskih izbora i političkoga pluralizma 1990. u Hrvatskoj, Anto je od 1. siječnja 1991. do 30. travnja 1994. sudac i predsjednik Okružnoga trgovačkog suda Osijek, a na izborima za drugi saziv Zastupničkoga doma Hrvatskoga državnog sabora 1992. godine (7. rujna 1992. –

28. studenoga 1995.) na listi HDZ-a izabran je u III. izbornoj jedinici Osijek II., a na zastupničkoj dužnosti proveo je od 24. svibnja 1994. do 27. studenoga 1995. Kao vrlo iskusni i naobražen pravnik u Hrvatskom državnom saboru obnašao je dužnost dopredsjednika Od-



Anto Lovrić

ljivo je da je od 1. srpnja 1953. pa do jeseni 1959., s kraćim prekidima, pet godina radio u nekoliko sarajevskih poduzeća istodobno polažući ispite na fakultetu. Dva dana prije diplomiranja, 15. listopada 1959. uhićen je i u ondašnjem komunističkom totalitarnom sustavu, zbog verbalnog delikta sudac za

bora za Ustav, Poslovnik i politički sus-tav, bio je član Odbora za mirnu reintegraciju hrvatskih okupiranih područja i član Odbora za zakonodavstvo.

Na osnovi Odluke Državnoga sudbenog vijeća 15. veljače 1996. imeno-van je predsjednikom Visokoga prekršajnog suda Republike Hrvatske u Zagrebu. Umrovljen je 31. prosinca 2000. po sili zakona, zbog navršenih sedamdeset godina života.

Kao vrlo obrazovan i otvoren prema svim ljudima naš je Anto uživao ugled u radnoj sredini i društvu. Iako su ga određene teškoće pratile čitava života, nije klonuo, sa svojom suprugom dr. Irenom Vizner išao je naprijed, pridono-seći rješavanju svih zadataka s kojima se susretao. Posebno ga je zanimala sru-remena povijest u okviru koje je rastao i stasao, doživljavajući i proživljavajući sve hrvatske uspone i padove, identifici-rajući se s njima i određujući se prema njima. Hrvatska u svim svojim sastavnicama bila je Antina glavna tema, nikad ispričana priča, stalno sanjani san i njegova stalna preokupacija.

I sada, dragi naš Anto, kada si u prošli četvrtak 9. lipnja u 82. godini života pošao onamo, kako rekoše pjesnici, „gdje za vazda gre se“ i „gdje tisuć zvijezda zlaćanih se vije, kad čovjek račun završit si mora“, hrabro si pošao ususret Višnjemu, jer si mu se uvijek pokoravao i čitava života uspravno hodio. Mirno počivaj u svojoj Rami koju si neiz-mjerno volio, što je i razlog da si zaželio Uskrsnuće dočekati na rodnom Šćitu, uz pretke, rodbinu, prijatelje. Svima nama koji smo naučili s tobom dijeliti dobro i zlo, priču o korijenima i snovima, lijepoj knjizi i svemu pozitivnom, puno će nam nedostajati susret s Tobom, tvoja rječi-tost i gromoglas. Ali, svi smo ponosni što smo u ovoj vječnoj mijeni nakratko s Tobom bili jedno.

U ime svih nas Tvojih prijatelja, još jednom Tvojoj suprudi, gospodi Ireni, i svima Tvojima izražavam još jednom i naše suošćanje u žalosti za Tobom, a Tebi hvala na svemu i neka Ti Višnji po-dijeli Vječni počinak!»

Nad grobom u Šćitu u Rami od Ante se oprostio njegov rođak P. Lovrića sljedećim riječima:

«Poštovana obitelji, dragi prijatelji!

Otišao je Ante Lovrić. Otišao je posljednji od velikana naše Rame, koji ovdje počivaju od dr. Kazimira Ivića, dr. Eduarda Žilića, prof. Miroslava Abaza, fra Andjela Žutića, fra Mladena Lucića i dr. Svi su oni skupa s našim Antonom ostavili neizbrisiv trag u kolektivnom pam-ćenju ramskog puka za sve ono što su či-nili na dobrobit ovoga kraja.

Samo par dana prije smrti došao je iz bolnice s Rebra na kraći predah doma, gdje sam ga posjetio. Bio je vrlo bistra uma, sve ga je interesiralo, sve smo pretresli, a onda mi je u jednom momen-tu rekao: „Rodijače moj, stislo me jučer u bolnici, sve me počelo gušiti, vi-dim da je kraj i okrenem se nebu i kažem: O, Gospode, uzmi me. Ja sam ovozemaljsko poslanje koje si i nami-jenio, obavio kako sam mogao. O molim te uzmi me. I ne smilova mi se taj čas.“

Ali, samo tri dana poslije mu se Svevišnji smilovao i uzeo ga. Tako je Boga zazivao veliki i hrabri čovjek.

Dak glasovite Visočke gimnazije u svibnju 1945., videći kolone sunarodnjaka koje kreću prema Zagrebu, i sam se odlučuje na povlačenje. Uglavnom pješice u tužnoj koloni očajnika stiže u Zagreb. Tu se samo kratko zadržava, jer se već formira masovni egzodus, najveći i najpogubniji u povijesti hrvatskog na-roda. Uključuje se u povlačenje vojske i civila te dolazi skoro do Bleiburga. Bio je premlad za odmazdu i uspijeva izvući glavu i vratiti se kući.

Ali te kolone smrti s krakovima do Kozare, Subotice, Vršca, Niša, Bitole i rudnika Trepča ostat će trajno u njego-voj memoriji i odrediti će njegov tok života i njegovu sudbinu. To je bilo i raz-logom da svoju želju za hrvatskom slobodom ipak može bolje realizirati kao pravnik nego kao redovnik. Redovni studij je bio skup pa se zapošjava i stu-dira izvanredno. I kao apsolvent prava u Sarajevu bio je prepametan da bi protiv zločinačkoga Titova režima dizao usta-nak. Ali i samo druženje s istomišljenici-ma i razgovori o hrvatskoj suds-bini bili su

dovoljni da dobije dvije godine zatvora na otoku Sv. Grgur. Izdržao je to hrabro, pomažući drugima, kako svjedoče njegovi supatnici.

Vraća se bez mržnje i osvete i želi čim prije okončati još nekoliko ispita i zav-ršiti pravo. Mogao je to učiniti, gle ironije, jedino u Beogradu. Mladi brilljanti pravnik s diplomom, unatoč opstrukcija-ma vlasti, po hrvatskim vezama dobiva posao u osječkoj tvornici „Saponia“, gdje radom i znanjem napreduje do ru-kovoditelja općih i pravnih poslova. Tomislav Ladan, njegov cimer iz sara-jevskih dana, reći će mi jednom: „Bio sam na Sveučilištu u Uppsalu na izučavanju nordijskih jezika i kad me je jedan Švedanin upitao, pa odakle vam toliko znanje, ja sam mu odgovorio: Nije ovo ništa, kakvog sam ja pametnog dolje os-tavio, ali ne samo da je pametniji od mene, nego tako stasit i zgodan kao rim-ski centurion.“

U osvit hrvatske slobode, Ante je os-jetio ostvarenje svog životnog sna. Vođe niču kao gljive, ali Ante je prepoznao u dr. Tuđmanu jedinoga pravog vođu i njemu se stavila na raspolažanje. Radi danju i noću na osnivanju podružnica HDZ-a po Slavoniji i Baranji. Ugrađuje čitavog sebe u temelje Hrvatske države. Ulazi u drugi saziv Hrvatskoga držav-nog sabora. Ostat će zapamćene njegove oratorske vještine u obrani hrvatske is-tine u vremenima stvaranja naše povijesti. Poslije saborskog mandata postaje predsjednikom Visokoga prekršajnog suda, s kojeg položaja je i umirovljen.

Dragi prijatelji, svaki odlazak ima i svoju poruku. Ante nam poručuje: Vi koji ostajete budite tijelom i duhom us-pravni, budite ljudi ljubavi i karaktera. Tako sam ja živio.

U ime stotina prijatelja i znanaca iz Osijeka, Zagreba i cijele Hrvatske, koji se zbog određenih okolnosti nisu mogli ovdje oprostiti od našega Ante, još jednom upućujem izraze sućuti obitelji i rodbini, a ti, dragi rođače Ante, mirno putuj kroz Vječnost, tvoja životna priča ostat će trajno s nama.»•

U SPOMEN NA DAVORA DERDU - BRACU

Nakon duge i teške bolesti, kao posljedice neizmjernih patnji, užasnih maltretiranja, ponižavanja i neprekidne borbe za egzistenciju u komunističkom režimu, umro je u Karlovcu 28. rujna 2011. godine naš ugledni član, bivši politički zatvorenik Davor Derda – Braco. Karlovačka podružnica HDPZ-a izgubila je jednog od svojih osnivača, dugogodišnjeg tajnika i blagajnika, velikog domoljuba, dragog prijatelja, a osobito dobrog čovjeka, uzornog kršćanina, supruga i oca.

Rodio se u Karlovcu 1931. godine, u uglednoj karlovačkoj hrvatskoj obitelji, od kojih je više članova poslije 1945. osuđeno na dugogodišnju robiju. Već s 14 godina, sa skupinom od tridesetak karlovačkih hrvatskih mladića uključio se u tzv., „Hrvatski pokret otpora.“ Uz veliku propagandnu pompu protiv otkrivenih „narodnih neprijatelja“, osuđen je 1950. na 3 godine prisilnog rada i gubitak građanskih i političkih prava.

Težak je i mukotrpan bio robijaški put našeg Brace. Kaznu je počeo izdržavati u tada najgoremu hrvatskom kazamatu, u Staroj Gradiški. Nakon karantene u zloglasnoj Kuli, prvi mu je posao bio kopanje grobova, a zatim rad na izgradnji zgrade za službenike „Kazneno-popravnog doma“. Već od veljače 1951. premješten je na izgradnju Novog Beograda, gdje radi i do 10 sati dnevno, uz skromnu prehranu i u gotovo nemogućim uvjetima. Kasnije crnči u okнима dotrajalog i gorućeg Senjskog rudnika na južnim obroncima Homoljskih planina. Zbog narušenog zdravlja odbio je raditi u gorućim okнима, pa je stalno kažnjavan boravkom u samicama.

U Karlovac se vraća 1952. godine. Ne može naći posao da bi preživio. Ako ga negdje i nađe, kada mu doznaju životopis,

brzo dobiva otkaz. Konačno dobiva posao u građevnim poduzećima (Građevinar, Temelj, Novotehna) gdje radi složene poslove, uz mizernu plaću. Usprkos bolesti i neimaštini aktivan je društveni djelatnik. S izrazitim smislom za tehniku, prva mu je ljubav bila zrakoplovno mo-

toranj crkve i u zvoniku ručno navijao stari crkveni sat. Pored svega, uspješno se bavio i filatelijom.

U karlovačkoj podružnici Hrvatskog društva političkih zatvorenika, kao član upravnih organa, dva je desetljeća obavljao dužnost blagajnika i tajnika te aktivno sudjelovao kao koautor u pripremi knjige „Zatajena grobišta i prešućene žrtve Drugog svjetskog rata i porača“ I. i II. dio. Dobar poznavatelj propisa, mnogim je našim članovima pomogao u ostvarivanju njihovih prava utvrđenih zakonom.

Proživljene nedaće učinile su Bracino zdravlje vrlo krhkим. Tijelo su mu slomili, ali duh nikada. Čitav život bio je ponošan na žrtvu koju je pridonio za slobodu svoje drage domovine Hrvatske. Uvijek je bio postojan i čvrst u svojim idealima. Hrabro se borio u bolesti, ali nažalost, srce nije izdržalo. Svojim predanim radom neizmјerno je zadužio našu podružnicu, na čemu smo mu beskrajno zahvalni. Ostat će u našim srcima sve dok i samsi postojimo.

Neka mu je laka ova naša draga hrvatska gruda za koju se borio čitav život i imao sreću doživjeti je.

HDPZ –Podružnica Karlovac



Davor Derda

delarstvo, a zatim i maketarstvo. Mnoge njegove sjajne makete zgrada, tvornica, hotela i sličnih objekata nalaze se u našim karlovačkim poduzećima. Bio je i poznati urarski stručnjak. Fratri iz samostana Crkve Sv. Trojstva pamte ga po tome što se desetljećima, svakog dana, penjao na

POMOĆ ZA POLITIČKI ZATVORENIK

Tijekom kolovoza i rujna 2011., svojim su prilozima daljnje izlaženje ovog mjesečnika nesobično pomogli:

Ivan	Račić	Zagreb	50,00
Ružica	Juras	Varaždin	200,00
Adelka	Nikolić	Vinkovci	300,00
Dr. Radoslav	Marić	USA	200 USD
u k u p n o			550,00 Kn i 200 USD

Zahvaljujemo se darovateljima, te se i ubuduće preporučujemo njihovoj susretljivosti. (Ur.)

IN DIESER AUSGABE

Mehrere Artikel in dieser Ausgabe sind dem Problem der Beseitigung der Zeichen und Symbole des totalitären Regimes von öffentlichen Bereichen gewidmet. Bürgerinitiative "Kreis für Platz", die seit mehreren Jahren tätig ist und ordnungsgemäß fordert, dass dem schönsten Platz in Zagreb sein alter Name zurück gegeben wird, bekräftigte vor kurzem der Zagreber Stadtverordnetenversammlung, diese, von einer Reihe prominenten Bürgern unterzeichnete, Forderung. In dem Teil der Öffentlichkeit, die mit Nostalgie auf den Zeitraum von jugoslawischem Kommunismus schaut, gibt es jedoch starken Widerstand gegen diese Forderung. Diese Schicht würde gerne den Namen des Platzes der 1946 aufgezwungen war und als Marschall-Tito-Platz benannt wurde, beibehalten.

Es ist interessant, dass vor ein paar Wochen das Verfassungsgericht der benachbarten Republik Slowenien, einstimmig zu dem Beschluss kam, dass die Benennung der Straßen nach dem jugoslawischen kommunistischen Diktator verfassungswidrig ist und in Missklang zu den Grundsätzen einer modernen zivilisierten Gesellschaft steht. Doch, während Titos Name in Slowenien zu Recht als ein Synonym für Totalitarismus bezeichnet wird, in Kroatien ist anders. Trotz der notorischen Tatsache, dass er die Wiederherstellung des Jugoslawiens vertreten hat, hier wird betont, dass Tito ein Freiheitskämpfer und Führer der antifaschistischen Bewegung war. Dies ist die klassische kommunistische Strategie, die die Umsetzung der bolschewistischen Revolution als Kampf gegen den Faschismus proklamiert. Und am Ende dieser Ausgabe unserer Monatszeitschrift veröffentlichen wir Titos schriftliche Anordnung über die Erschießung von Kriegsgefangenen und seine Anweisung aus dem Jahr 1941, in der er ausdrücklich sagt, dass die jugoslawische Partisanen-Bewegung in erster Linie nicht einen antifaschistischen Charakter hat.

Anlässlich der wiederholten Aufrüttungen des "Kreises für Platz" und der Entscheidung des slowenischen Verfassungsgerichts, meldete sich auch das Kroatische Helsinki-Komitee. Seine Vertreter unterstützten auch, auf einer Pressekonfe-

renz, den Antrag für die Entfernung von Titos Namen aus der Nennung des Platzes. Sie legten eine Stellungnahme von führenden Experten aus den Bereichen Stadtplanung, Kunstgeschichte und verwandten Berufen bei, die ebenfalls der Ansicht sind, dass die Nennung des Platzes mit Titos-Namen nicht nur die historisch-politische, sondern auch die ästhetische Gewalt gegen die kroatischen Hauptstadt darstellt. Auf alle diese Forderungen entschloss sich die Stadtverwaltung, bis zur bevorstehenden Wahlen, schweigen und danach - wie uns die Erfahrung lehrt - es könnte passieren, dass die Entscheidung erneut vertagt wird.

*

Der Historiker **Dr. sc. Stjepan Matković** schreibt über den kroatischen politischen Kämpfer **Dr. Branimir Jelić** (1905. bis 1972.) und bisher unveröffentlichten Protestbrief den Jelić 1939. dem US-Präsidenten **Franklin D. Roosevelt** schrieb. Als politischer Emigrant, der Kroatien wegen des Terrors des jugoslawischen Regimes bereits 1929. verlassen hat, versuchte Jelić legal in die Vereinigten Staaten einzureisen, aber die US-Regierung, im Bestreben den Anforderungen Belgrads gerecht zu werden, verhinderte seine Agitation unter der kroatischen Einwanderer in den Vereinigten Staaten. Das Emigrantenschicksal wird Jelić den Rest seines Lebens begleiten. Die Kriegsjahre 1940 - 1945 verbrachte er

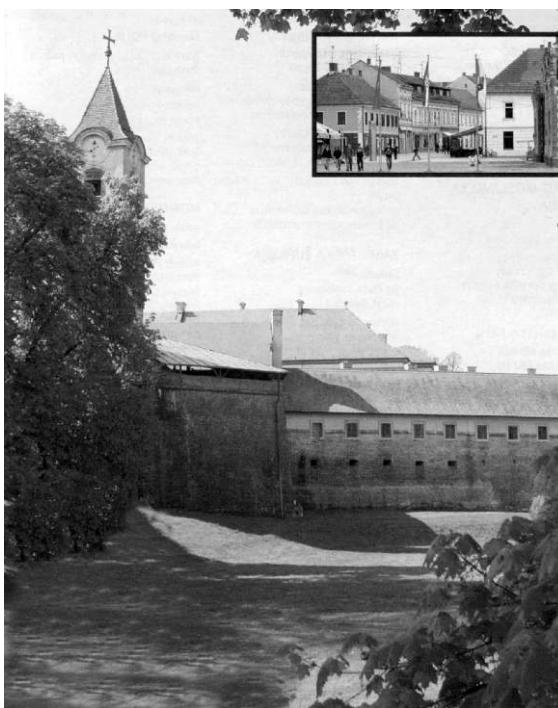
in der britischen Internierung auf der Insel Man und nach dem Krieg lebte er in Deutschland, wo die jugoslawischen Behörden auf ihn mehrere Attentate verübt haben. Auf folgen eines Attentats starb er im Jahre 1972.

Matković Kollege von dem Kroatischen Institut für Geschichte, **Dr. sc. Vladimir Geiger**, bringt eine kurze Biographie von **Mijo Kirhmajer** (1895 - 1946). Kirhmajer wurde schon im Jahre 1930 wegen der die Teilnahme an illegalen bewaffneten Aktivitäten der Ustaša-Organisation, dh kroatischen nationalistischen Organisation, die nicht von Waffen Anwendung, in dem bewaffneten Kampf gegen Jugoslawien gezögert hat, verurteilt. Während des Krieges war er Ustaša Amtsträger und Bürgermeister von Stadt Đakovo, dem Bischofssitz im östlichen Kroatien. Das kommunistische Regime verurteilte ihn zu langjährigen Gefängnis, wo er starb. Interessant ist, dass er nicht nur wegen angeblich begangenen Straftaten während des Krieges verurteilt ist, sondern auch für die Taten für die er bereits 1930 rechtskräftig verurteilt war. Für die Kommunisten war es nichts Ungewöhnliches für die gleiche Straftat zweimal zu bestrafen!

*

Ivica Karamatić bringt unveröffentlichtes Zeugnis von **Božo Jelić** über die Umstände in dem Arbeits- und Konzentrationslager Jasenovac den es in Kroatien

1941 - 1945 gab und in dem eine große Zahl von Menschen tödlich umkam. Zeitgleich damit veröffentlichten wir ein Zeugnis des Universitätsprofessors **Dr. Marko Kostrenčić**, einen ausgeprägten Anhänger des jugoslawischen integralistischen Ideologie, der im Lagerkomplex von Jasenovac bzw. im Gefängnis Stara Gradiška mehrere Monate im Jahre 1941. bis 1942 verbracht hat. Kostrenčić war in einer Gruppe von etwa vierzig Freimaurern interniert, und in seinen Erinnerungen die er 1960 veröffentlicht hat beschreibt er ein sehr liberales Regime, dass sie im Lager oder im Gefängnis, trotz der Kriegszeit, gehabt hatten. Es wäre angebracht dieses Regime mit dem den die kroatischen politischen Gefangenen in demselben Gefängnis und in Friedenszeiten hatten, zu vergleichen. •



Čakovec

IN THIS ISSUE

Several texts in this issue are dedicated to the problem of removal of insignia of totalitarian regimes from public places. Citizens' initiative "Circle for the Square" has been active for several years in insisting that the most beautiful square in Zagreb should have its old name again, and has recently repeated their request to the Zagreb City Assembly supported with signatures of many prominent citizens. However, those who remember the period of Yugoslav communism with nostalgia strongly resist the initiative. That part of the society wishes to preserve the square's name which was imposed in 1946, when the square was named Marshal Tito Square.

Interestingly, several weeks ago the Constitutional Court of the neighbouring Republic of Slovenia has unanimously concluded that naming streets after the Yugoslav communist dictator is against the principles of the modern civilised society. However, while in Slovenia Tito's name is, with a reason, a synonym of totalitarianism, the situation in Croatia is different. Despite the obvious fact that he advocated the renewal of Yugoslavia, it is emphasised that Tito was fighting for freedom as an anti-fascist leader. This is a classical communist strategy, which presented the Bolshevik resolution as a struggle against fascism. The cover page of this issue shows Tito's written order to shoot prisoners of war, as well as his instruction from 1941, in which he specifically said that Yugoslav partisan movement did not primarily have anti-fascist character.

Following the repeated request of the "Circle for the Square" and the decision of the Slovenian Constitutional Court, the Croatian Helsinki Committee spoke. At a press conference, its representatives also supported the request to have Tito's name removed from the square's name. This is supported by

the position of the most prominent experts in urbanism, history of art and similar, who also consider that naming the square after Tito is not only historical and political, but also aesthetic violence against Croatia's capital city. The city authorities decided to keep silent until the coming elections, and after that – as it usually happens – the decision might be postponed again.

*

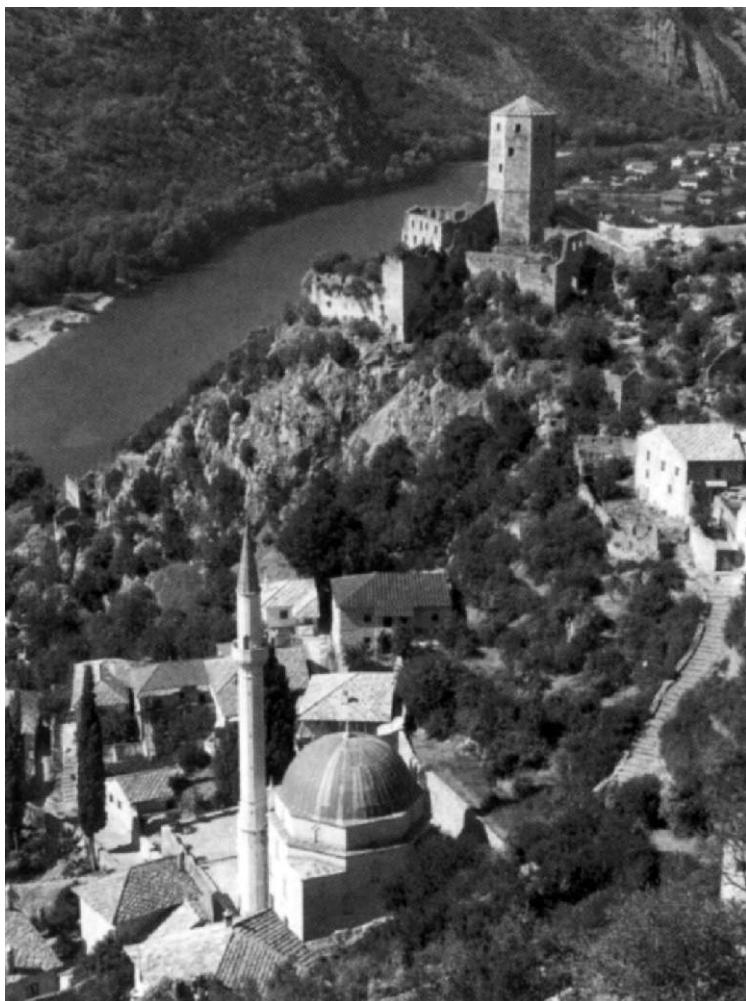
Historian **Stjepan Matković, Ph. D.** writes about Croatian political activist **Dr. Branimir Jelić** (1905-1972) and his, until now unpublished protest letter, which he sent to the US President **Franklin D. Roosevelt** in 1939. As a political emigrant, who had left Croatia in 1929 due to the terror of the communist regime, Jelić tried to enter the United States legally, but the US authorities, wishing to please Belgrade, hindered his agitation activities among Croat immigrants in the USA. Jelić spent the rest of his life living the emigrant's life. He spent the war years

1940-1945 interned by the British on the Island of Man, and after the war, he lived in Germany, where the Yugoslav authorities organised several assassination attempts against him. He died in 1972 as a result of one of them.

Matković's colleague from the Croatian Institute of History, **Vladimir Geiger, Ph. D.**, wrote a short biography of **Mijo Kirhmajer** (1895-1946). Already in 1930, Kirhmajer was sentenced for taking part in armed activities of an illegal Ustasha organisation, that is, Croatian nationalist organisation, which did not hesitate to use weapons against Yugoslavia. During the war, he was an Ustasha official and the mayor of Đakovo, a Bishopric seat in Eastern Croatia. The communist regime sentenced him to long imprisonment, during which he died. Interestingly, he was found guilty not only for the alleged crimes committed during the war, but also for the crimes for which he had been effectively tried in 1930. It was a normal thing for communists to try a person twice for the same crime!

*

Ivica Karamatić presents for the first time the testimony of **Božo Jelić** about the conditions in Jasenovac, the work and collection camp that existed in Croatia in 1941-1945, in which many people died. Along with that, we publish the testimony of university professor **Dr. Marko Kostrenčić**, a distinct supporter of the Yugoslav integralist ideology, who spent several months in the Jasenovac camp and in Stara Gradiška prison in 1941-1942. Kostrenčić was interned with a group of some forty free masons, and in his memoirs published in 1960 he described a very liberal regime they had in the camp and the prison despite the war. That regime should be put into comparison with the one experienced by Croat political prisoners at the same prison in peacetime.♦



Počitelj

POKRAJINSKOM KOMITETU KPJ ZA CRNU GORU,
BOKU I SANDŽAK

revolucijom. Dovoljno je da pročitate Staljinov govor od 7. novembra i parole CK SKP (b), pa ćeće se ubijediti da je naše mišljenje, koje smo iznijeli već u zadnjem pismu u pogledu karaktera borbe naroda Jugoslavije, pravilno.⁴⁴⁴ Radi se o borbi protiv njemačkog imperijalizma kao konkretnog neprijatelja. Fašizam je, razumije se, nerazdvojno povezan sa tim njemačkim imperijalizmom. Zbog toga i mi postavljamo takođe parole protiv fašizma. Borba protiv njemačkih fašista istovremeno razbija reakcionarne fašističke elemente kod nas i u svijetu, ali to nipošto ne znači da je naš sadašnji ustanak »antifašistička revolucija« (ta, naši saveznici su engleski lordovi!), nego je to ustanak naroda protiv njemačkih i talijanskih imperijalista, dakle nacionalnooslobodilački rat. Čudi nas kako ste vi došli do »antifašističke revolucije«, kada ni u jednom našem ili internacionalnom dokumentu niste mogli da vidite takav izraz. Iako ste misili tim izrazom da označite etapu naše sedažnje borbe, s obzirom na razvitak u budućnosti, vi ste pogrešili.⁴⁴⁵ Jeste, u našoj sadašnjoj borbi je klica budućih etapa, ali pri tome nije bitan antifašistički, nego antiimperialistički karakter te borbe, koji će sutra biti još jačeg nazačen. I upravo zbog toga treba danas stvar postaviti: sasvim konkretno: nacionalnooslobodilački rat protiv okupatora.

4) Vi grešite i u pogledu puteva ustanka. Bitno je u vašem shvatnju da vi suprostavljate narcdni ustanak partizanskom ratu. Tako ste, npr., vi sasvim pogrešno postavili na vašem savjetovanju pitanje o vašim greškama. Vi gorovite tamo da je bilo pogrešno diciti narcdni ustanak, nego je trebalo razviti gerilski rat. U stvari, pogreška nije bila u tome što ste vi započeli narodni ustanak, nego u tome što ste imali pogrešnu perspektivu u pogledu razvitka tog ustanka. Nasli ste se na repu stihije. Poslije privremenog poraza — koji je bio u sadašnjim prilikama i razumljiv i trebalo ga je očekivati — digli ste ruke upuštajući se u prazne diskusije o pravilnosti ili nepravilnosti ustanka. U stvari, vi ste trebali shvatiti vaše privremeno osvajanje gradova kao sredstvo za naoružanje i demoralizaciju neprijatelja, a trebali ste već unaprijed i politički i vojnotaktički pripremiti povlačenje na nove pozicije i produžiti partizanski rat, kao što se to radi u Srbiji. Vi ne vidite da između partizanskog rata i narodnog ustanka nema nikakve suprotnosti, nego, naprotiv, da je partizanski rat u našim prilikama samo forma narodnog ustanka. Uzmite Lenjinov članak iz 1905. o proleterskoj revoluciji, pa će vam to pitanje postati jasno.⁴⁴⁶ Mi ne možemo danas voditi narodni ustanak drukčije nego u formama partizanskog rata. Zato je i pogrešno ako se vi zanosite nekim iluzijama o »munjevitim udarcima« itd. Mi ne tvrdimo da je kcd vas nemoguća bira pobjeda ustanka na čitavoj teritoriji, ali nipošto nije sigurno da li će vi biti i u stanju da stalno držite čitavu tu teritoriju. Prema tomu, ne daje da vas neprijatelj uništava na tvrdim frontovima, koje vam on nameće, nego se držite partizanskog načina ratovanja.

Primili smo pismo od V. [Veljka, Milovana Đilasa], od 29. oktobra, kao i partijski i drugi materijal. I u pismu i u materijalu zabrinjavaju nas izvjesni vaši pogledi, koji vas mogu dovesti do istih grešaka kakve ste učinili već jula mjeseca i kasnije, u analizi tih julske grešake.⁴⁴² A ponavljanje tih grešaka moglo bi dovesti u vanredno težak položaj cijelokupnog našu partisku organizaciju u Crnoj Gori. Mi vas ponovo upozoravamo⁴⁴³ da su vaše greške sasvim ozbiljne naravi i da je njihova brza likvidacija uslov uspešnog razvijanja oslobodilačke borbe crnogorskog naroda, koja je potpuno zavisna od sposobnosti našeg rukovodstva u Crnoj Gori.

1) Vi se i suviše upuštate u apstraktna razmatranja, koja vas vode ka krivim zaključcima. Imajte u vidu činjenicu da se naša borba razvija u posve specifičnim uslovima i da zato ide i svojim originalnim putevima. Ne dajte da vas tu smetaju razne analogije itd.

2) U stvari su ova vaša apstraktna razmatranja samo odraz činjenice da ste se vi umnogome ponovo našli na repu stiljskog raspoloženja naroda u Crnoj Gori, koje opet prijeti da će vam se izvući iz ruku. Umjesto da vi dajete narodnim masama jasnu perspektivu njihove oslobođilačke borbe, da ih učite kojim putem treba da se ide, da ih upozoravate da borba možda neće biti kratka nego dugotrajna i teška, i da će tražiti stalno mijenjanje i taktike, i teritorija, i sredstava, i oblika ratičanja, vi ostajete kod — najčešće sasvim praznih — fraza da »je pravilno ono što narod traži«, »mi sa narodom«, »narod sve znak« itd. Danas je više nego ikada ranije potrebna jasna svijest o rukovodećoj ulozi naše Partije, koja treba da rukovodi narodom ne samo rukovodeći se lojalnim prilikama i nuždama nego imajući pred očima cijelokupnu međunarodnu situaciju, a naročito odnos snaga u čitavoj Evropi. A ta situacija govori o tome da [mi] komunisti nipošto [ne smijemo] potcjenjivati snagu neprijatelja, koji stoji protiv nas i da se ne smijemo zavaravati nekim iluzijama da će »munjevitim udarcem« — kao što vi kažete — neprijatelju u našoj zemlji biti smrvljen za par dana. Naš ustanak ne prema se urotnički, za određen dan, nego je to jedan dugotrajan proces. A upravo to treba objasnuti masama, a ne da se čak i vi sami bavite takvim iluzijama.

3) I o samom karakteru naše sadašnje borbe pojmovi kod vas nisu posve jasni. Vi gorovite o »antifašističkoj nacionalnooslobodilačkoj

**GLAVNOM ŠTABU NARODNOOSLOBODILAČKIH
PARTIZANSKIH ODREDA ZA CRNU GORU I BOKU**

27. V 1942. god.

[Plužine]

1) Sve Talijane koji se nalaze kod vas odmah strijeljati. O ovome izvijestiti talijansku komandu u Nikšiću. Obrazloženje strijeljanja: odgovor za naše strijeljane drugove u Podgorici, Pljevljima i Čajniču.⁵⁶⁹ Skrenuti pažnju talijanskoj komandi da se kod nas nalazi još mnogo talijanskih zarobljenika i da ćemo za svakog našeg druga strijeljati po dva Talijana. Tu srazmjeru moći ćemo uvijek ostvarivati.

U broj strijeljanih unesite sve one Talijane za koje ste donedavno primali hranu.

Prema zarobljenicima ne smijete postupati kao što ste do sada praktikovali.

2) Podnesite nam detaljan izvještaj o svim događajima na vašem frontu. Imate li podataka iz neprijateljske pozadine i o namjerama četničkih bandi?

Izvještaj nam slati preko Krstaca.

3) Da li ste dobili pomoć od Hercegovaca i gdje ste angažovali te snage?

Potreбно je da nam podnesete detaljan izvještaj o broju bataljona i jačini snaga na pojedinim pravcima.

Pazite na odmor i ishranu ljudstva. Kakve imate izvore za ishranu?

4) Potrebno je da što prije bacite pojedina odjeljenja u neprijateljsku pozadinu da otpočnu akcije. Ovo morate postaviti najstrože. Te akcije moraju što prije početi kako četnici ne bi mogli vršiti pojedine koncentracije ljudstva.

Javite nam što o pokretu Talijana.

Smrt fašizmu — sloboda narodu!

Komandant
Narodnooslobodilačke partizanske
i dobromoljačke vojske Jugoslavije
Tito

Talijani na Žabljaku, njih 12, ne dolaze u obzir za strijeljanje.⁵⁷⁰